FRÆNDAFUNDUR 10

Greinasavn frá føroysk-íslendskari ráðstevnu
í Tórshavn 16.-18. august 2019

Greinasafn frá færeysk-íslenskri ráðstefnu
í Þórshöfn 16.-18. ágúst 2019

Ritstjórar

Lena Reinert, Zakaris Svabo Hansen

Tórshavn 2025

ISBN 978-99972-55-31-0

©2025 Høvundar og Fróðskapur

Evnisyvirlit

Fororð 7

Fyrilesarar á ráðstevnuni 9

Lis Mortensen og Barbara Biskopstø Hansen: Lyklar til náttúruvernd: Geoarvur og geoferðavinna í Føroyum 10

Katrín Anna Lund: Af göldrum og lundum í síkvikum heimi: Menningararfur á fleygiferð 24

Bergur Rønne Moberg: Føroyar sum bókmentalig komu-mentan: Eksotiseringar og sjálveksotiseringar hjá Williami Heinesen, Jørgen-Frantz Jacobsen og í føroyskari ferðavinnu 35

Malan Marnersdóttir: Viktoria fer til sjós 49

Ole Wich: En historisk perspektivering af første kendte optegnelse af Sigurdkvadet: H.C. Lyngbyes manuskript på Landsbókasavnið 57

Tóta Árnadóttir: Stútt stev á fleiri beinum? Føroyskur dansur sum ferðafólkauppliving – møguleikar og avbjóðingar 70

Filippa Lindahl: Spetsställning och satsflätor i färöiskan: En översättningsstudie 82

Sigríður Sigurjónsdóttir: Sambúð norrænu eyjamálanna og ensku á tímum snjalltækja og alþjóðavæðingar 93

Margrét Jónsdóttir: Um sögnina *fjarlægjast* með þágufallsandlagi 103

Sigríður Magnúsdóttir, Victoria Absalonsen og Höskuldur Þráinsson: Íslenskar og færeyskar *mýs*: Um fleirtölu í íslensku og færeysku barnamáli 110

Hjalmar P. Petersen: Leksikalisering til hjáorð 123

Fororð

Triðja hvørt ár heldur frændafundarsamstarvið tvørfakliga ráðstevnu, aðru hvørja ferð í hvørjum landinum, og fyrilesararnir hava havt møguleika at geva fyrilesturin út í bók. Í mong ár varð bókin prentað, men nú er hon talgild. Samstarvið er skipað við nevnd í báðum londunum: Íslandsnevnd Fróðskaparsetursins og Føroyanevnd Háskóla Íslands. Hesir fyrilestrarnir eru frá 10. ráðstevnuni *Rutur og røtur*, ið var hildin í august 2019 í Føroyum við ferðafrøði sum høvuðsevni.

Long tíð er gingin, síðani fyrilestrarnir vórðu hildnir, og nógvar broytingar hava verið í manningini av nevndini. Íslendski formaðurin Høskuldur Þráinsson varð eftir ráðstevnuna avloystur av Jóhannesi Gísla Jónssyni. Samstarvið nevndanna millum er framhaldandi gott. Í føroysku Íslandsnevndini var Bergur Rønne Moberg, tá lektari á Føroyamálsdeildini, formaður. Hann hevði og hevur enn brennandi áhuga í mentanarferðavinnu, og tað setti jaligan dám á fyrireikingarnar. Eftir hann var Tóta Árnadóttir í sessinum, og nú, vit eru í 2024, er Zakaris Svabo Hansen formaður. Í hesi tíðini eftir sjálva frændafundarráðstevnuna er tað tunga hent, at tveir av virknastu nevndarlimunum ikki eru okkara millum longur. Vár í Ólavsstovu, ið við sínum kunnleika til føroyskar bókmentir og sínum lætta lyndi millum mangar aðrar lutir skipaði fyri eini fródligari rundsýning á Húsabrúgv, úti á Reyni og á Tinganesi á ráðstevnuni í 2019, varð brádliga tikin burtur í februar 2021. Anfinnur Johansen, ið stillisliga skipaði fyri so nógvum, doyði eftir stutta sjúkralegu í januar 2022. Hann sat í nevndini, tá fyrsti frændafundurin var í Reykjavík í 1993, og er tann, ið longst hevur sitið í nevndini yvirhøvur. Vit í nevndini minnast Vár og Anfinn í takksemi fyri alt tað, ið tey løgdu í samstarvið.

Vit takka í hesum sambandi leiðsluni á Fróðskaparsetrinum og Tórshavnar Kommunu fyri stuðul, sum tey veittu ráðstevnuni í 2019. At enda takka vit øllum, sum stuðlaðu undir, at henda ráðstevna varð hildin.

Vegna ritstjórnina

Lena Reinert, nevndarlimur

Fyrilesarar á ráðstevnuni

Amalía Bjørnsdóttir, Háskóli Íslands
Ana Stanicevic, University of Helsinki
Ásdís Ósk Jóelsdóttir, Háskóli Íslands
Barbara Biskopstø Hansen, Jarðfeingi
Benedikt Hjartarson, Háskóli Íslands
Bergljót Soffía Kristjánsdóttir, Háskóli Íslands
Bergur Rønne Moberg, Københavns universitet
Bolli Magnússon, Stofnun Árna Magnússonar
Cherlon Ussery, Carleton College
Einar Freyr Sigurðsson, Stofnun Árna Magnússonar
Erla Olsen, Fróðskaparsetur Føroya
Erling Isholm, Fróðskaparsetur Føroya
Eyðrún J. Bjarnadóttir
Filippa Lindahl, Högskolan Väst
Guðrún Steinþórsdóttir, Háskóli Íslands
Guðrún Þórhallsdóttir, Háskóli Íslands
Hjalmar P. Petersen, Fróðskaparsetur Føroya
Höskuldur Þráinsson, Háskóli Íslands
Joshua Nash, Aarhus Universitet
Jóhannes Gísli Jónsson, Háskóli Íslands
Jón Símon Markússon, Háskóli Íslands
Katrín Anna Lund, Háskóli Íslands
Lis Mortensen, Jarðfeingi
Malan Marnersdóttir, Fróðskaparsetur Føroya
Margrét Jónsdóttir, Háskóli Íslands
Ole Wich
Sigríður Magnúsdóttir
Sigríður Sigurjónsdóttir, Háskóli Íslands
Tóta Árnadóttir, Fróðskaparsetur Føroya
Vár í Ólavsstovu, Fróðskaparsetur Føroya
Victoria Absalonsen, Tekniski skúli í Klaksvík
Vera Vilhjálmsdóttir, Háskólinn á Akureyri
Zakaris Svabo Hansen, Fróðskaparsetur Føroya
Þorsteinn Helgason, Háskóli Íslands

LIS MORTENSEN
BARBARA BISKOPSTØ HANSEN

Lyklar til náttúruvernd: Geoarvur og geoferðavinna í Føroyum

Serstaka føroyska náttúran

Latið okkum í hesum fyrilestri ímynda okkum, at vit ganga í haganum uppi yvir Viðareiði ein vakran summardag. Sólin stendur høgt á bláum himli. Fuglar láta, og áin tutlar. Tað er vindstilli og mestsum blikalogn á sjónum. Tá vit ganga, merkja vit angan av brobberum og øðrum hagaurtum. Ein slíkur dagur úti í føroysku fjøllunum man vera nakað tað vakrasta, ein kann uppliva (Mynd 1).

Mynd 1: Ein summardagur á Viðareiði.

Meira ræðandi er at ganga úti á eggini, har tann stóri Bøsdalafossurin missir festið í áarleguni og dettur út í tóman heim niður á sjógv. Tú toyggir teg út og kennir tað ørandi dýpið niður á sjógv tíggjutals metrar niðri. Tú stígur varliga, tí dettur tú her, verður tað bert ta einu ferðina. Tann føroyska náttúran er í senn stórsligin og vandamikil ein tílíkan summardag.

Ikki minni hugtakandi er náttúran ein myrkan, ilsligan vetrardag. Áir fossa út av homrum og snúra við hvirlunum út í tóman heim. Jóannes Sørensen fangaði við fototólinum eina slíka illveðursløtu á Viðareiði, tá sjórokið skolaði inn yvir kirkjuna og bygdina. Myndin fór víða um á sosialu miðlunum. Sí mynd 2.

Mynd 2: Ein vetrardagur á Viðareiði. Fotografur: Jóannes Sørensen.

Trýstið á náttúruna økist

Tann føroyska náttúran er serstøk, men trýstið á hana er stórt. Bæði frá náttúrunnar hond og í alt størri mun eisini frá okkum menniskjum. Vit mugu spyrja okkum sjálv, hvørjar avleiðingar hetta fær.

Ferðslan í haganum er økt av føroyingum, sum m.a. ganga, ríða ella koyra við ymsum akførum. Summa staðni í landinum gera 4-hjóla akfør djúp spor, sum hava ringt við at gerast grasvaksin aftur. Aðrastaðni síggja vit, at traðkaðar rásir frá fólki skera seg niður í lendið. Skaðar av slíkum slag kunnu við tíðini elva til erosión, sum er trupul at steðga aftur. Oman á alt hetta kemur nú, at vøksturin í ferðafólkatalinum rættiliga hevur tikið dik á seg og er øktur munandi hesi seinnu árini.

Tørvur er á at menna amboð av ymiskum slagi, sum kunnu vera við til at menna okkara hugburð til náttúruvernd, bæði hjá teimum føroyskum myndugleikunum, sum hava ábyrgd av at fremja náttúruvernd, og hjá okkum, sum búgva í Føroyum.

Hesin fyrilestur nemur við, hvussu miðlan um náttúru og geoarv við eini UNESCO Global Geopark í Føroyum kann gerast eitt av amboðunum til at økja tilvitanina um náttúruna og á tann hátt styrkja tilvitanina um náttúruvernd, geoarv og burðardygga geoferðavinnu.

Rannsóknarferð í 1789 varpar ljós á føroyskan geoarv

Føroyska náttúran hevur helst altíð drigið ferðafólk til sín, hóast tað í mong ár var so trupult at ferðast, at talið av vitjandi var lágt.

Ungi bretin John Stanley kom á rannsóknarferð til Føroya við skonnartini John May í døgunum 13. juni til 28. juni 1789. Ferðaliðið vitjaði ymsa staðni í Føroyum, og hesar ferðir eru lýstar í trimum ferðadagbókum (West 1970–1976). Rannsóknarferðin hendir í tí tíðini, tá jarðfrøði byrjaði at gerast serstakt fakøki á universitetum í Evropa. Ferðaliðið hjá Stanley vísti serligan áhuga at síggja jarðfrøðilig fyribrigdi og savna inn mineral- og grótsløg í Føroyum. Tann 15. juni fóru teir til Nólsoyar at vitja eitt serstakt helli, sum teir høvdu hoyrt um. Ein ungur nólsoyingur, sum verður nevndur Hans, fór við teimum við báti til eitt helli sunnan fyri Tjørnunes á vestaru

síðuni av Nólsoynni. Á teimum gomlu máliborðskortunum verður hetta hellið nevnt Skútin (Zeolithule).

Ørindini hjá Stanley-ekspeditiónini í Nólsoy vóru at savna inn vakrar tinnur at taka við heim til Bretlands, og tað eydnaðist teimum at savna soðsteinar, sum teir tóku við sær. Hesi árini, tá náttúruvísindini í Evropa líðandi vunnu fram, gjørdist rannsóknarferðin hjá Stanley og serstakliga ferð teirra til hellið í Nólsoy millum tær, sum varpaðu ljós á serstaka geoarvin í føroyska landslagnum og gjørdu Føroyar altjóða kendar fyri soðsteinar. Hetta var serliga áhugavert fyri tey nýggju jarðfrøðisøvnini, sum í hesum árum vóru stovnað á fleiri søvnum og universitetum í Evropa.

Nógvar vitjanir hava seinni verið til hellið í Nólsoy at savna inn soðsteinar, og í dag er tað vanligt, at jarðfrøðisøvn í Evropa í framsýningum vísa fram soðsteinar úr zeolittholuni í Nólsoy.

Mynd 3: Stanley ekspeditiónin vitjaði sunnan fyri Tjørnunes í Nólsoy í mineralríka hellinum, sum í gomlu kortunum verður nevnt Zeolithule.

Náttúruferðavinna til Føroya

Vísindaligi áhugin í 1700- og 1800-talinum fyri tí føroysku náttúruni gjørdist ikki partur av veruligu ferðavinnuni, sum annars vaks fram í Noregi, Skotlandi og Íslandi um somu tíð. Tað var trupult bæði at ferðast til Føroyar og at ferðast í Føroyum.

Jørgen-Frantz Jacobsen lýsir í bókini *Færøerne Natur og Folk* (Jacobsen 1936, s. 3), hvussu trupult tað var at ferðast til Føroya. Jørgen-Frantz skrivar: “Det trange

skib, de klumrede kahytter, søsygen og det vildene hav tager yderligere otte dage, og dog begynder rejselivet for alvor først i det øjeblik, da ekspeditionen står på de våde klipper i Tórshavn." Niðurstøða hansara um at vitja Føroyar í gomlum døgum er: "Det var ikke for turister, kun for opdagelsesrejsende og for laksefiskere af en særlig angelsachsisk støbning."

Mestsum allir hesir praktisku ferðatrupulleikar eru burtur í dag. Tað er vorðið bæði lætt og skjótt og enntá lutfalsliga bíligt at ferðast til Føroya. Samferðslukervið í Føroyum er vælútbygt við vegum, ferjum og tyrlu, so tað er ómakaleyst at ferðast landið runt. Hetta hevur ment náttúruferðavinnu í Føroyum, sum bjóðar upplivingar í náttúruni til útlendsk ferðafólk við gongutúrum, umframt t.d. við stuttleikabátum, flogskíggjum (paragliding), windsurfing, klatring, kaving og kajak. Samstundis sum streymurin av útlendskum ferðafólkum er vaksin nógv seinnu árini, eru vit, sum búgva í Føroyum, eisini sjálv farin at ferðast nógv meira í egnum landi. Hetta sæst aftur sum økt slit í støðum, sum verða nógv vitjað.

Økt slit og erosión í náttúruni

Slættaratindur, hægsta fjall í Føroyum, er 880 metrar høgt og man vera ein tann mest vitjaði fjallatoppurin í Føroyum av bæði føroyingum og útlendskum ferðafólkum.

Mynd 4: Rásin niðan á Slættaratind er illa farin, 17. mai 2019.

Mynd 4 vísir rásina niðan á Slættaratind 17. mai 2019. Talið á vitjandi er so stórt, at tað er farið at seta síni spor. Til fyri fáum árum síðan var gøtan ikki sjónlig frá vegnum á Eiðisskarði, 390 m yvir sjóvarmálanum, og vanliga fann ein ikki á traðkaðu rásina fyrr enn við Hálsabrúgv umleið 680 m yvir sjóvarmálanum.

Í dag er gøtan so runut og slitin, at ein kann fylgja henni longu frá hegninum við vegin. Gøtur, sum gerast so slitnar sum hendan, eru ringar at ganga eftir. Fólk velja at ganga við síðuna av rununi, og úrslitið er, at gøtan gerst eitt breitt, niðurtraðkað, runut øki.

Eitt annað vælvitjað stað er Trælanípan og Bøsdalafossur við vatnið, sum hevur tvey nøvn, Sørvágsvatn og Leitisvatn. Fyri eini tíð síðan varð portrið stongt til ta niðaru gøtuna fram við vatninum út á Trælanípuna. Gøtan var tá so slitin og illa farin, at einans friður kundi geva vón um, at gøtan kundi koma fyri seg aftur. Vitjandi

vórðu víst til eina aðra gøtu, sum nú er bygd við skerv, og sum liggur hægri í lendinum.

Niðurslitnar hagagøtur um alt landið eru dømi um slit í náttúruni, har vandi er fyri, at erosión ger stór, ólekilig sár í landslagnum. Føroyingar vitja meir í náttúruni, samstundis sum ferðafólkatalið økist. Broytingarnar í serstøkum støðum í náttúruni orsakað av hesi broyttu atferðini eru farnar at henda skjótt.

Higartil hevur verið trupult hjá okkum, sum liva her, at finna fótafesti í eini broytingartíð, so vit kunnu fáa gleði av landslagnum, samstundis sum vit tillaga tíðarhóskandi og burðardyggar karmar fyri føroyskari náttúruvernd. Tørvurin er stórur á eini skipaðari føroyskari náttúruvernd, sum umfatar fólksliga tilvitan, burðardygt lógarverk og dugnaliga fyrisiting.

Lóggáva um náttúruvernd

Nú í august 2019, tá hesin fyrilestur verður hildin, byggir náttúruvernd í Føroyum á løgtingslóg um náttúrufriðing frá 1970, sum seinast varð broytt í 1995 (Løgtingslóg nr. 48 frá 9. juli 1970).

Náttúrufriðingarlógin er skipað við friðingarnevndum í øllum sýslum og eini yvirfriðingarnevnd. Ein friðingarnevnd er mannað við sýslumanni og tveimum øðrum limum, sum landsstýrið velur. Avgerðir, sum friðingarnevndir taka, fara til Yvirfriðingarnevndina, sum sambært lógini er undir leiðslu av einum dómara. Lógin leggur dent á at fremja friðingartiltøk á landi, á vøtnum og í áum. Orsøkirnar fyri náttúrufriðingini kunnu t.d. vera vísindaligar, søguligar, estetiskar (vakurleiki) ella sereyðkenni í landslagnum. Tað ber sostatt til at náttúrufriða sambært lógini, men hetta hendir sjáldan og hevur ikki verið partur av at byggja upp neyðugan kunnleika, førleika og fólksligan hugburð, so náttúruverndin kann vaksa við uppgávuni og fylgja við tíðini og broytandi tørvi.

Yvirfriðingarnevndin gevur lítla og onga skipaða kunning ella upplýsandi tilfar til almenningin, sum vísa gongdina við náttúruvernd í Føroyum ella hvørji øki eru friðað. Soleiðis sum lógin hevur verið praktiserað øll árini, hevur Náttúrufriðingarlógin verið ótíðarhóskandi í mong ár. Av tí sama er náttúrufyrisiting í Føroyum veik, og kunnleikin um náttúruna er framvegis sundurpettaður og óskipaður.

Uppskot til nýggja lóggávu um náttúruvernd

Hóast tørvurin á nýggjari lóggávu fyri náttúruvernd í Føroyum er stórur og arbeitt hevur verið við hesum í yvir 20 ár, hevur enn ikki eydnast at fremja hesa menning.

Í mars 2019 var komið so langt, at nýggjasta uppskotið í røðini kundi leggjast fram. "Náttúran skal hava ta virðing og vernd, sum hon hevur brúk fyri," segði landsstýriskvinnan, Sirið Stenberg, í tíðindaskrivinum (Heilsu- og innlendismálaráðið 2019), tá lógaruppskotið um Náttúrumargfeldislógina (Lógaruppskot: LM-137/2018) varð lagt fyri tingið.

Lógaruppskotið náddi ikki at fáa viðgerð í løgtinginum, áðrenn tað fór í summarfrí. Løgtingsval varð útskrivað 31. august 2019, so lagnan hjá hesum lógaruppskoti kom at liggja hjá eini aðrari samgongu.

Náttúrumargfeldislógin byggir á norsku Naturmangfoldloven (Klima- og Miljødepartementet 2009) frá 2009. Lógarteksturin ber fram ein nýggjan hugburð til náttúru, sum er meira umfevnandi enn í gomlu lógini. Í endamálsgreinini verður dentur lagdur á, at náttúruvernd fevnir um lívfrøðiliga, landslagsliga og jarðfrøðiliga margfeldið. Lógin skapar fyri fyrstu ferð í Føroyum karmar fyri eini veruligari náttúrufyrisiting, sum hevur møguleika at byggja upp vitan og førleika og á henda hátt vaksa við uppgávuni.

Ein av trupulleikunum við lógaruppskotinum er tó, at endamálsorðingin verður illa fylgd upp, og teksturin leggur í veruleikanum dentin á at røkja lívfrøðiliga margfeldið. Á henda hátt verður heildarsjónarmiðið í endamálsgreinini mist.

Hesin skeivi hugburður fer í gjøgnum allan tekstin og sæst millum annað í tekningini (mynd 5), sum fylgdi við eini hoyringsframløgu av lógaruppskotinum, sum Heilsu- og innlendismálaráðið bjóðaði til tann 7. mai 2018. Tekningin vísir, at landsløg umfata øll náttúrusløg, sum umfata øll djóra- og plantusløg, sum aftur umfata samlaða ílegumargfeldið. Jarðfrøðin er lyft burtur úr heildini og sett út í karmin av ringunum, so jarðfrøðin ikki nemur við djóra- og plantusløg ella ílegumargfeldið. Við slíkum hugburði gerast vit blind fyri tí veruleikanum, sum lógin annars legði upp til, nevniliga at tey jarðfrøðiligu og lívfrøðiligu umhvørvini neyvt hanga saman og best skiljast í eini heild.

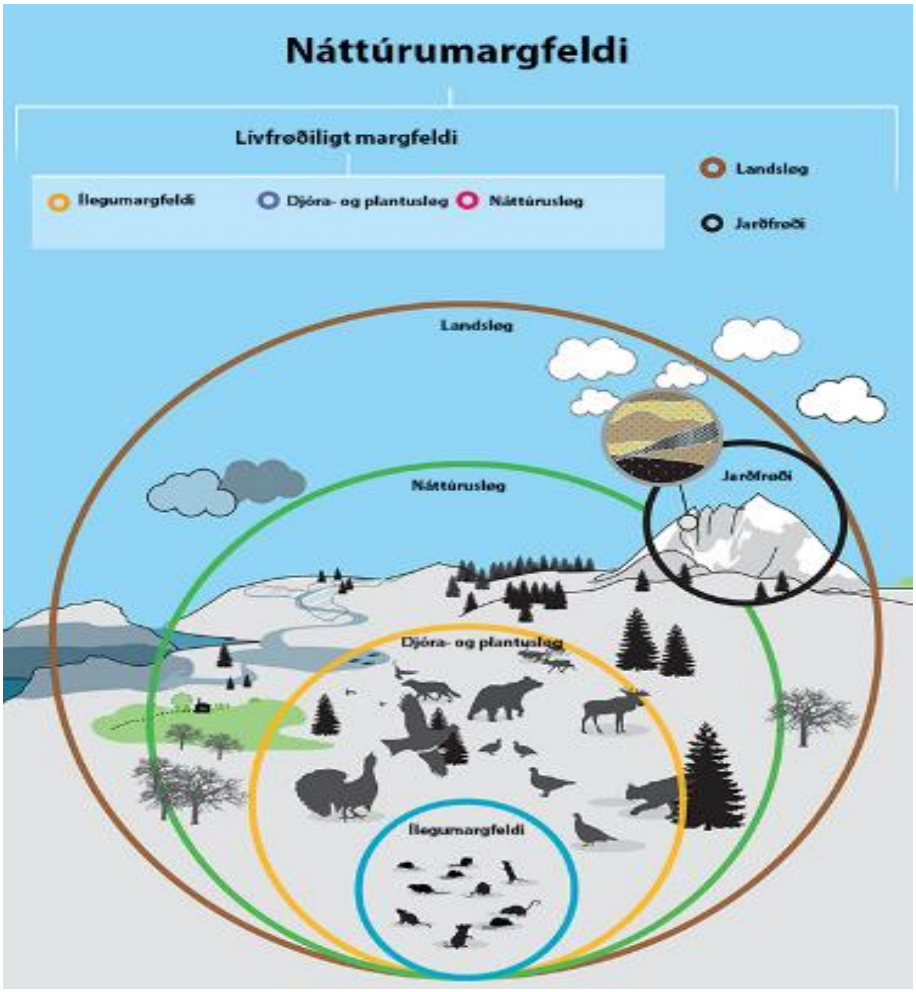

Mynd 5: Mynd úr uppskoti til náttúrumargfeldislóg, har jarðfrøðin er tikin út úr samanhanginum.

Vit finna í náttúruni hópin av dømum um, hvussu jarðfrøðin ávirkar ílegumargfeldið og hervið djóra- og plantusløg. Eitt vanligt dømi í Føroyum eru flotkeldurnar. Grundvatn finst í rivum og fláum í tí fasta fjallinum. Alt eftir, hvussu jarðfrøðin er á staðnum, kann grundvatnið krossa lendið og síggjast sum kelduvatn, sum elvir til flotkeldur við serstøkum mosavøkstri, plantu- og djóralívi. Vónandi vera slík djúptgangandi ivamál í hugburðinum rættað í lógartekstinum, um hetta lógaruppskot um náttúrvernd verður lagt fyri løgtingið aftur.

Ráðaloysi um náttúruvernd

Vit mugu staðfesta, at trýstið á ta føroysku náttúruna er vaksandi, og tørvurin á nýggjari náttúruverndarlóg og eini dugnaligari fyrisiting í Føroyum er stórur. Tó tykist tað, sum um ráðaloysið, ið valdar millum fólk og í politisku skipanini, er enn størri.

Hesi árini, meðan vit hava eygleitt broytingar í okkara egnu náttúru, hevur annars ikki skortað við døprum tíðindum í fjølmiðlum og sosialum miðlum um vandamiklar broytingar í náttúruni um allan heim. Dómadagstíðindi um menniskjaskaptar vanlukkur eru vorðin mestsum dagligur kostur í fjølmiðlum og sosialum miðlum.

Vit hoyra, at økta CO_2-innihaldið í luftini elvir til veðurlagsupphiting. Ísurin í Grønlandi bráðnar, og sjóvarmálin um allan heim hækkar. Allar ávaringarlampur lýsa, samstundis sum vit standa kúrr og eygleiða broytingar í okkara egnu náttúru. Hvussu ber tað til, at tað er so ringt í Føroyum at finna fram virkisfýsni til at menna náttúruvernd, sum tørvur er á í Føroyum?

Í vísindaligu greinini *Fear won't do it* geva Saffron O'Neill og Sophie Nicholsen-Cole (2009) við Universitetið í East Anglia í Bretlandi eina ábending um, hvar ráðaloysi í sambandi við umhvørvisbroytingar kann koma frá. Granskararnir gjørdu tríggjar kanningar, har fólk vórðu spurd, hvussu myndir av veðurlags- og umhvørvisbroytingum, sum eru vanligar at síggja í fjølmiðlum, ávirkaðu tey. Myndirnar, sum fólk skuldu taka støðu til, vístu til dømis bráðnandi ísfjøll, sjóvarmálshækking, erosión, turk, landslagsbroytingar og illveður. Úrslitini vístu, at tá mál um veðurlags- og umhvørvisbroytingar brúka ótta og ógvislig negativ boð, hendir ymiskt, sum ikki er tilætlað. Negativu boðini vekja uppmerksemi ta fyrstu tíðina, og tað er lokkandi fyri sendaran og er við til at undirstrika, at talan er um týdningarmikil og vandamikil viðurskifti.

Trupulleikin er, sambært O'Neill og Nicholson-Cole (2009), at tað at brúka ræðandi tíðindi og ógvisligar myndir er eitt vápn, sum er ringt at stýra. Tíðindini vekja ans, men tey vekja eisini truplar kenslur hjá móttakaranum, sum kann hava við sær, at virknaðurin ikki er sum ætlað. Fleiri av fólkunum søgdu, at tey kendu vónloysi, tí trupulleikin er so stórur, at her er eingin vón og at tey sum einstaklingar gjørdu ongan mun.

Ein partur av fólkunum helt, at myndir frá døprum tíðindum um veðurlags- og umhvørvisbroytingar kring heimin vóru týdningarmiklar, men tær skapaðu ótta og fremmandagerð. Tey kendu seg ikki aftur í hesum støðum og hendingum og kundu ikki ímynda sær, hvussu tey á nakran hátt kundu vera við til at gera mun at bøta um støðuna. Tey gjørdust óviðkvom, so bert ein støðugur streymur av álvarsliga ringum tíðindum um vanlukkur og stórskaðahendingar vakti ans.

Tey vístu á týdningin av at minka fremmandagerðina við eisini at hoyra um veðurlags- og umhvørvisbroytingar frá egnum nærumhvørvi. Myndir frá slíkum hendingum kundu skapa hug at taka lut í umhvørvisspurningum og á tann hátt minka ráðaloysið.

Niðurstøðan hjá O'Neill og Nicholson-Cole (2009) er, at ræðandi og hartrópandi tíðindi kunnu vera neyðug fyri at varpa ljós á heimsumfatandi umhvørvisbroytingar, men tað hevur stóran týdning, at slík tíðindi ikki standa einsamøll. Vandi er fyri, at hópur av ræðandi tíðindum úti úr heimi um umhvørvisbroytingar orsakað av veðurlagsbroytingum skapa ótta og fjarstøðu. Kanningarnar vísa á týdningin, at fólk hoyra um náttúruviðurskifti í egnum nærumhvørvi, har tey kenna seg aftur, gerast tilvitandi um trupulleikar og hava møguleika at taka lut í at loysa avbjóðingar.

Geopark sum amboð at skapa tilvitan um náttúru í nærumhvørvi

O'Neill og Nicholson-Cole (2009) vísa týdningin av miðling av náttúruviðurskiftum í nærumhvørvinum við tí endamáli at menna innlit í náttúru og náttúruvernd á ein hátt, so tað gerst týðiligt og viðkomandi.

Eitt amboð til at menna tílíkt innlit er við ST-ætlanini UNESCO Global Geoparks (UNESCO Global Geoparks 2023). Arbeiðið við at stovna geoparkir kring allan heim byrjaði í 2001. Endamálið er at skapa eitt amboð til at styrkja miðling um geoarv og náttúruarv sum heild á ein hátt, so lokala samfelagið fær gagn av innliti í náttúru og náttúruvernd í nærumhvørvinum. Í 2015 gjørdist hetta serstøk UNESCO-ætlan nevnd UNESCO Global Geoparks.

Hesi árini eru nógv hugtøk vaksin fram, sum byggja á ta tilvitan, at innlit okkara í náttúruna er týdningarmikið og má fevna um náttúruna sum heild heldur enn einstakar partar. Tað er ikki nóg mikið, at vit geva okkum far um lívfrøðiliga margfeldið. Vit mugu síggja náttúruna og okkara náttúruarv í eini heild, soleiðis at vit eisini røkja okkara geoarv og jarðfrøðiliga margfeldi (Reynard og Brilha 2017).

Burtur úr hesum arbeiði vaks fram hugtakið um geoferðavinnu (e. *geotourism*). Geoferðavinna er í hesum sambandi lýst sum burðardygg ferðavinna, sum styðjar og styrkir samleikan í einum øki og tekur atlit at jarðfrøði, umhvørvi, mentan, estetikki, náttúruarvi og trivnaði hjá borgarum. Geoferðavinna byggir á henda hátt á náttúruarv, geoarv, lívfrøðiliga og jarðfrøðiliga margfeldið og gevur okkum eitt amboð til at skipa ferðavinnu og náttúrumiðling á ein burðardyggan hátt.

Í nøkur ár hevur ein arbeiðsbólkur við fólkum úr Suðuroy og frá Jarðfeingi kannað møguleikan at fyrireika eina UNESCO Global Geopark í Føroyum. Serfrøðingar frá Magma Geopark í Norra vitjaðu í Føroyum í 2015 fyri at greiða frá, hvat krevst fyri at stovna eina geopark og at gera eina meting av, um føroysk náttúra lýkur neyðugar treytir fyri at byrja tilgongdina at gerast UNESCO Global Geopark. Metingin frá hesum ráðgevum var, at føroyska náttúran hevur tað, sum skal til fyri at byggja upp eina UNESCO Global Geopark.

Ein geopark innan UNESCO Global Geopark er eitt øki við altjóða týðandi jarðfrøðiligum arvi, sum við støði í náttúru- og mentanararvi fremur náttúruvernd, útbúgving og burðardygga menning í lokaløkinum. Ein UNESCO Global Geopark virkar sostatt fyri at breiða út kunnleika um m.a. jarðfrøðiliga margfeldið við upplýsing, miðling og undirvísing, og er á tann hátt eitt amboð til at skipa burðardygga geoferðavinnu.

Í apríl 2019 vóru samanlagt 147 geoparkir í 41 londum, sum kundu kalla seg UNESCO Global Geopark. Talið á geoparkum í Norðuratlantiska økinum er vaksandi. Hetlandi er ein geopark, tríggjar eru í Norra, tvær í Íslandi og ein í Danmark.

Hvat kann ein UNESCO Global Geopark geva okkum í Føroyum?

Ein vitjan á einum av teimum mongu serstøku náttúrustøðunum í Føroyum kann geva eitt hugsað dømi um, hvussu ein geopark kundi miðlað geoarvin og verið við til at ríkað upplivingina av føroysku náttúruni. Latið okkum ímynda okkum eina vitjan til hellið í Froðba, sum nevnist Holið í Helli.

Mynd 6: Útsýnið úr Holinum í Helli í Froðba í Suðuroy. Mynd: Pól Sundskarð.

Hóast tað ikki er langt at ganga frá vegnum, er hetta staðið ikki so lætt at finna og koma til, um ein ikki hevur verið her fyrr við staðkendum fólki. Fyri at koma higar má ein koyra til Froðbiar eftir smølum vegi so langt eystureftir, sum tað ber til at koma. Við endan á hesum vegastrekki uppi yvir Ásdalsmøl er rúmligt víkipláss, og her byrjar ferðin.

Eingin talva er á víkiplássinum, sum greiðir frá staðnum. Leiðin til Holið í Helli byrjar við at fara upp um hegnið og ganga norður eftir váta vøllinum oman í fjøruna. Vit ganga eftir helluni í fjøruni til eina urð við stórum urðarklettum. Við eina á, har Hálsgjógv og Kvígugjógv koma saman, ber til at ganga niðan á urðina. Um ein er heppin at finna rásina, leiðir hon niðan á ovara partin av urðini. Ovast í urðini fer rásin inn undir ein áarløk, sum rennur frá Fløtugjógv. Um tað hevur regnað illa, er tað vátt at ganga her. Vatnið dettur í fríum falli niður yvir rásina, og lotið ber vatnið higar og hagar, so ein veit ikki, nær vatnið rakar ein.

Við eitt hvørvur rásin, og tá ein kemur nærri, sæst orsøkin. Rásin hvørvur inn undir tveir stórar klettar, sum mestsum hvíla inn ímóti berginum. Tað er neyðugt at krúpa niður í holrúmið undir klettunum og varliga koma út aftur hinumegin. Rásin kann fylgjast víðari, men her er ikki lætt at ganga, tí í støðum er neyðugt at klúgva upp á onkran stóran klett.

Við eitt skiftir rásin kós inn undir loftið í einum helli, og tann vitjandi traðkar inn í ein annan heim í einum stórum skýmligum helli. Hóast her eru risastórir klettar, er tað ikki trupult at koma framvið inn í mølina innast í hellinum. Túrurin higar var ikki einfaldur, men tað er so serstakt at uppliva hálvmyrka hellið, malargrótið í urðini, turkisbláa sjógvin og ljósið uttanfyri, at tað kenst, at hetta var allan túrin vert. Ein hevur hug at standa í friði og njóta útsýnið út úr hellinum. Tað er ein uppliving at vitja Holið í Helli, men upplivingin kundi verið enn størri, um tær spennandi søgurnar frá hesum serstaka landslagnum komu fram eisini.

Latið okkum ímynda okkum, at ein geopark var virkin, sum kundi tikið søgurnar frá landslagnum við í hesa serstøku vitjan. Vit høvdu tá fingið søguna um føstu helluna niðri í fjøruni, sum vit gingu á fyri løtu síðani. Hellan er bygd upp av gosgrýti frá einum av teim stóru eldgosunum, sum hendi fyri eini 56 milliónum árum síðani. Lava rann út yvir eitt risastórt slætt landøki í tí tíðini, tá føroyska og eysturgrønlendska landið framvegis lógu tætt upp at hvør øðrum fyri eini 56

milliónum árum síðan. Um hesa tíðina var enn einki Norðuratlantshav; tað var í ferð við at verða til.

Mynd 7: Á túrinum út í Holið í Hellu síggjast tekin í helluni frá tíðini, tá eldgos bygdu upp Føroyar. Hendan myndin er frá eldgosi á Hawaii-oyggjunum.

Risastóru eldgosini hendu í hesi tíðini, tí jarðarskorpan skrædnaði millum tvær jarðarplátur, sum fóru at reka sundur. Hetta skapti rúm fyri einum nýggjum heimshavi, Norðuratlantshavinum, og hevði við sær, at grønlendska og føroyska økið í dag liggja langt hvørt frá øðrum. Í tí føstu helluni í fjøruni á veg út í Holið í Helli síggja vit í dag løtumyndir frá teimum døgunum, tá glóðheit lava rann út yvir fløturnar í Føroyum og Eysturgrønlandi.

Ein onnur søga, sum geoparkin kundi greitt okkum frá, hoyrir heima uppi undir fossinum, sum vit runnu undan fyri løtu síðani. Í bergvegginum í eygnahædd finna vit týðiligar steinrenningar av træpettum, sum siga frá, hvussu tað føroyska umhvørvið var fyri næstan 60 milliónum árum síðani. Steinrenningarnar í bergvegginum eru ljósar og smáar, men tær eru ikki ringar at síggja, tá tú fært at vita, hvørjum tú skalt leita eftir. Hetta tilfarið sigur frá, at her vóru einaferð víðar fløtur við frumskógi, sum vuksu í subtropiskum veðurlagi. Eitt træslag, sum var vanligt í hesum subtropiska frumskógi, var risastóra vatngranntræið, metasequioa, sum kann gerast yvir 30 metrar høgt.

Ein triðja søga, sum geoparkin kundi lýst fyri teimum vitjandi, er, hvussu landslagið broyttist frá tí víða háslættanum til bratta oyggjalandslagið, sum vit kenna í dag. Tað upprunaliga slætta lendið varð spakuliga máað niður, og hetta tók dik á seg í ístíðunum seinastu tvær milliónir árini. Í eini ístíð var Trongisvágsfjørður undir ísi og ein stórur skriðjøkul máaði av lendinum og tók við sær grót og tilfar á leiðini eystureftir út á landgrunnin. Á henda hátt broyttist tað víða og slætta gosøkið til pinkulítla oyggjalandið við hvøssum tindum, djúpum dølum og firðum og smølum sundum, sum vit kenna í dag.

Hetta eru trý dømi burtur úr teimum mongu søgunum, sum ein geopark kundi verið við til at varpað ljós á í sambandi við eina vitjan til Holið í Helli í Froðba. Vitanin um henda geoarv kundi verið grundarlag fyri at skipað náttúruvernd, geomiðling við atliti at eini burðardyggari geoferðavinnu á slíkum støðum sum hesum, eins og vit síggja í geoparkunum í Íslandi, Norra, Hetlandi og londum kring allan heim.

Ein týdningarmikil partur av virkseminum hjá eini UNESCO Global Geopark í Føroyum hevði verið samstarv við skúlar í sambandi við miðling og undirvísing í geoarvi og náttúruarvi sum heild kring allar Føroyar. Eitt dømi um undirvísing í eini geopark kundi verið tiltakið, tá Jarðfeingi skipaði fyri arktiskari rannsóknarferð fyri skúlaungdómum úr Føroyum, Spania og Grikkalandi í juni 2019 í sambandi við verkætlanina EduArctic. Luttakararnir upplivdu føroyska náttúru og mentan og avbjóðingar við at búgva í einum oyggjalandi úti í Norðuratlantshavinum. Tey arbeiddu við, hvørjir vandar kunnu vera í landslagnum og hvørjar avbjóðingar eru við at tryggja orku og vatn til eitt nútímans samfelag sum tað føroyska. Næmingarnir søgdu, at júst hetta at skipa undirvísingina sum lærandi upplivingar úti í náttúruni, har tey sjálv fingu høvi at royna seg, var nakað, sum hugtók tey allarmest.

Íslendska Katla UNESCO Global Geopark hevur sett á stovn verkætlanina Geoskóli, sum er serstøk verkætlan hjá geoparkini til skúlasamstarv í økinum. Katla Geopark er farin í samstarv við einstakar skúlar, t.d. Hvolsskóli í Hvolsvøllí Suður-Íslandi (Harðarson 2019) at byggja upp kunnleikan í nærumhvørvinum, so børnini sleppa út at royna seg í sínum egna nærumhvørvi við tí undirvísing, sum tey arbeiða við í skúlastovuni. Í Geoskúlanum fáa næmingarnir styrkt førleikar til at skilja náttúruna í egnum landslagi. Jarðfeingi byggir á samstarvið við Katla Geopark og arbeiðir við at stovna føroyska verkætlan við heitinum Geoskúli og byggja upp samstarv við føroyskar skúlar.

Geoparkir fevna um meira enn jarðfrøði

Ein UNESCO Global Geopark byggir á náttúruvernd og undirvísing umframt at vera við í geoferðavinnu á burðardyggum grundarlagi, sum fevnir um heildina, tað er jarðfrøði, umhvørvi, mentan, estetikk, arv og trivnað hjá borgarum í landinum.

Hetta verður gjørt á tann hátt, at ein geopark ger partalag (partnership) og samstarvar við matstovur og matframleiðarar, sum brúka lokalar rávørur og á tann hátt vísir, hvat lokala landslagið kann geva. Matstovan Det Vilde Køkken (Partnerskaber i UNESCO Global Geopark Odsherred 2023) í Nykøbing Sjælland er til dømis í partalag við Odsherred Geopark (UNESCO Global Geo-park Odsherred 2023) í Danmark, tí tey borðreiða við ymsum, sum Odsherred-landslagið hevur at bjóða. Eitt nú lokalt vín, rættir við tara, skeljadjór og fisk, umframt villini urtir og soppar.

Eitt annað dømi um partalag í eini geopark finna vit í Lesvos Geoparkini (Lesvos Geopark á.á.) á oynni Lesvos í Grikkalandi, har kvinnur hava tikið stig til samvinnufeløg. Eitt av hesum nógvu samvinnufeløgunum, sum samstarvar við geoparkina, er eitt bakarí í bygdini Mesotopos, sum brúkar lokalar rávørur og veitir vørur og tænastur til alt økið, samstundis sum tað rekur handil og matstovu (Greek Guide Gastronomy á.á.). Kvinnurnar savna og menna gamlar uppskriftir, sum leggja dent á hugtakandi søgur um siðvenju og lokala mentan um brúk av lokalari framleiðslu. Tær byrjaðu í einum kjallara í 1998 og reka í dag virksemið í stórum bygningi við handli og framsýning í veghædd, stórum bakaríi á aðru hædd og matstovu við opnari takterrassu á ovastu hædd. Bakaríið liggur framvegis í lítlu bygdini, Mesotopos, har alt byrjaði, og er nú ein stór fyritøka við tíggjutals arbeiðsplássum fyri kvinnurnar í bygdini.

Mynd 8: Bakari í Mesotopos í Grikkalandi hevur skeið fyri ferðafólki í at brúka lokalar matvørur.

Ein geopark: ein lykil til miðling av geoarvi og menning av geoferðavinnu

Við at stovna eina UNESCO Global Geopark í Føroyum ber til at fáa ein lykil til at menna hugburðin til náttúruvernd í síni heild og skapa amboð til at menna burðardygga geoferðavinnu við at taka atlit at jarðfrøði, lívfrøði, umhvørvi, mentan, vinnulívi og trivnaði hjá borgarum.

Vit sleppa ikki undan ræðandi dómadagstíðindum um hóttanir og broytingar í náttúruni, sum eru fyri framman. Slík tíðindi kunnu vera týdningarmikil, hóast tey hjá nógvum fólkum elva til ótta og ráðaloysi.

Vit kunnu hinvegin gera nakað við at minka um ráðaloysið við at skapa størri nærleika til náttúruna og tær avbjóðingar, sum eru fyri framman. Hetta kann gerast við at styrkja miðling til almenningin um náttúruna og fara undir arbeið at stovna eina geopark, soleiðis at vit byggja amboð, har føroyskur geoarvur og ein styrkt geoferðavinna í Føroyum kunnu gerast lyklar til at skapa munagóða náttúruvernd í Føroyum og íkast til styrkta lóggávu – bygda á kunnleika og umstøður til at vaksa við uppgávuni.

HEIMILDIR

Greek Guide Gastronomy. (2019). https://www.greekgastronomyguide.gr/en /item/agrotour istikos-synetairismos-gynaikon-mesotopou-lesvos/

Harðarson, Hörður Bjarni. (2019). *Geo-skóli Kötlu Jarðvangs – Hvolsskóli*. https://www.rannis.is/media/2018-2019/hvolsskoli_4_lokaskyrsla.pdf

Heilsu- og innlendismálaráðið. (2019). Tíðindaskriv 8-3-2019: Náttúrumargfeldis-lógin løgd fyri tingið. https://www.hmr.fo/fo/kunning /tidindi/ natturumargfeldis login-logd-fyri-tingid/

Jacobsen, Jørgen-Frantz. (1936). *Færøerne. Natur og folk*. H. N. Jacobsens Bókhandil og Gyldendals Boghandel.
Klima- og miljødepartementet, Norge. (2009). Lov om forvaltning av naturens mangfold. https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-100
Lesvos Geopark. (án ártals). *Agricultural associations*. http://www.lesvosgeopark.gr/agricultural-associations/?lang=en
Lógaruppskot: LM-137/2018: Uppskot til løgtingslóg um fyrisiting av margfeldinum í náttúruni. https://www.logting.fo/mal/mal/?id=9071
Løgtingslóg nr. 48 frá 9. juli 1970 um náttúrufriðing, sum seinast broytt við løgtingslóg nr. 168 frá 16. desember 2021. https://logir.fo/Logtingslog/48-fra-09-07-1970-um-natturufriding-sum-seinast-broytt-vid-logtingslog-nr-110-fra-29
O'Neill, Saffron og Sophie Nicholson-Cole. (2009). "Fear won't do it": Promoting positive engaging with climate change through visual and iconic representations. *Science Communication*, 30(3), 355–379.
Partnerskaber i UNESCO Global Geopark Odsherred. (2023). https://geoparkodsherred.dk/partnerskaber/partnerskaber-i-unesco-global-geopark-odsherred/
Reynard, Emmanuel og José Brilha. (2017). Geoheritage: Assessment, protection, and management (1. útgáfa). Elsevier.
UNESCO Global Geopark Odsherred. (2023.) geoparkodsherred.dk
UNESCO Global Geoparks. (2023). http://www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/earth-sciences/unesco-global-geoparks/
West, John F. (Ed.) (1970–1976). The journals of the stanley expedition to the Faroe Islands and Iceland in 1789. Volume 1: Introduction and diary of James Wright. Volume 2: Diary of Isaac S. Benners. Volume 3: Diary of John Baine.

ABSTRACT

'Keys to nature preservation: Geoheritage and geo-tourism in the Faroe Islands'

Keywords: Geoheritage, geotourism, the Faroese nature, UNESCO Global Geopark

Gloomy news of the threat posed by climate change are a daily occurrence in newspapers and social media. Studies show that this fills people with fear so that they feel helpless about what to do to preserve nature. One way to reduce this sense of helplessness is to provide people with scientifically based stories about the nature surrounding them. This gives them an inspiration to travel and take care of the nature in their vicinity.

There are plenty of special places in the Faroe Islands and they can give us an insight into the nature of the islands and how the Faroe Islands were formed. At the same time as the Faroese law on nature preservation needs to be updated, the pressure on the Faroese nature is on the increase. This can be seen among other things on the poorly maintained paths in the mountains.

In this paper we will describe how a UNESCO Global Geopark in the Faroe Islands can be one of the instruments to develop nature preservation and strengthen our view of local nature and sustainable tourism.

Lis Mortensen
Jarðfeingi
lis.mortensen@jardfeingi.fo

LYKLAR TIL NÁTTÚRUVERND

Barbara Biskopstø Hansen
Jarðfeingi
barbara.biskopsto.hansen@jardfeingi.fo

KATRÍN ANNA LUND

Af göldrum og lundum í síkvikum heimi: Menningararfur á fleygiferð

Inngangur

Við búum í síkvikum heimi sem mótast í sífelldum hreyfanleika lífs, efnis og anda og hefur alltaf gert. Fólk ferðast milli staða og landa og oft heimshorna á milli í mismunandi tilgangi og á mismunandi forsendum. Þessi ferðalög fléttast saman við síkvikt umhverfið þar sem ómennsk dýr af öllum stærðum og gerðum, efni og hugmyndir eru á sífelldu iði og hafa bein og óbein áhrif á hreyfanleika strauma til framtíðar og stefnur þær sem lífið tekur, ekki endilega alltaf á fyrirsjáanlega máta. Á undanförnum árum, með áhrifum sífellt hraðari tækniþróunar, hafa ferðalög fólks tekið stakkaskiptum hvað varðar hraða og möguleika. Heimurinn hefur skroppið saman og skilin á milli hins nálæga og fjarlæga virðast vera að mást út og heimurinn að verða einsleitari. Þetta eru engin ný sannindi. Fræðimenn voru farnir að láta sig þetta varða í lok 9. áratugar síðustu aldar (Harvey 1990; Robins 1999) og stundum virtist þeim sem maðurinn væri að missa fótanna í ringulreiðinni sem oft og tíðum skapast. Landfræðilegar staðsetningar sem áður fyrr mótuðu sjálfsmynd menninga, þjóða og hópa höfðu orðið suðupotti hnattvæðingar að bráð þar sem menningarleg sérstaða var orðin að söluvöru á heimsmarkaði (Britton 1991). Þörf fyrir leit að stöðugleika óx eftir því sem spurningar líkt og hver erum við og hvað skapar sérstöðu menningar ágerðust (Tilley 2006). Ný heimsmynd samruna skapaði nýjar forsendur til að skerpa á aðgreiningu á sérstöðu mismunandi menningarheilda en nú á heimsbasar kapítalismans (Robins 1999).

Ein birtingarmynd þessa er það sem þjóðfræðingurinn Valdimar Tr. Hafstein (2006) hefur fjallað um sem menningararfsvæðingu. Hann bendir á að hugmyndin um menningararf eins og við þekkjum hana í dag sé tiltölulega nýtt fyrirbæri sem hafi farið að láta á sér kræla á tíunda áratug síðastliðinnar aldar og farið á flug upp úr aldamótunum. Að þjóð sé rík af menningararfi skapar sérstöðu og styrkir jafnframt tilfinningu fyrir stöðugleika í síkvikum heimi þar sem ferðamennska, sem táknmynd hreyfanleika hins vestræna nútímamanns, er ríkjandi. Menningararfurinn er alls staðar. Hann er partur af daglegu lífi þar sem fyrirbæri með skírskotun til einhvers konar fortíðar eru mótuð og meitluð sem menningararfur og oftar en ekki seld og keypt sem slík. Þrátt fyrir það er menningararfur umdeildur og það hvaða fyrirbæri megi flokka sem slík, ekki síst í heimi neysluvæðingar. Hvernig hann er settur fram, af hverjum og í hvað tilgangi spilar þar stórt hlutverk (Schofield 2000) ekki síst þegar sanngildi arfleifðar er metið. Menningararfur er því vandmeðfarið fyrirbæri og mikilvægt er að skoða í hvaða samhengi fyrirbærin öðlast gildi sem slík, eða ekki. Viðfangsefni þessa kafla er því að velta upp flóknu ferli mótunar menningararfs og velta upp spurningum um hvernig sanngildi hans er metið.

Til að fylgja viðfangsefni kaflans eftir mun ég fjalla um tvö ólík fyrirbæri á Íslandi sem hafa tekið á sig mynd sem menningararfur í síkvikum heimi annars vegar galdra og hins vegar lunda. Í báðum tilfellum er um fyrirbæri að ræða sem hafa skírskotun til fortíðar en mjög ólíka þó. Annars vegar erum við með galdra sem vísa beint til sögulegs tímabils þjóðarinnar, 17. aldarinnar, þegar pólitísk umskipti áttu sér stað sem höfðu í för með sér ásakanir og jafnvel aftökur á tímabili sem þykir myrkt og erfitt að höndla þegar litið er til baka. Hins vegar er um að ræða sjófugl, eða lundann, sem kemur til landsins á vorin og hreiðrar um sig yfir sumartímann til

að koma ungum á legg og hefur um leið verið nytjaður til matar. Hvort tveggja þessara fyrirbæra hafi hlotið nýjan sess sem menningararfur en á ólíkan hátt. Í báðum tilfellum er um að ræða menningararf sem hefur mótast í gegnum hreyfanleika ferðamennskunnar en vegna ólíks eðlis hafa jafnframt fengið ólíka stöðu, ekki síst hvað varðar hlutverk þeirra í samfélagi neyslunnar. Samt sem áður á hvort fyrirbæri um sig ríkan þátt í mótun Íslands sem áfangastaðar. Það sem einkennir mótunarferli þeirra er það sem fræðimennirnir Mimi Sheller og John Urry (2004) skilgreina sem „leik með staði“ (e. *places in play*) þar sem að dregin eru fram ákveðin einkenni staðar með sköpun ákveðinnar ímyndar sem verður að táknmynd fyrir áfangastaðinn.

Ég mun byrja þessa grein á því að ferðast norður í Eyjafjörð, til Hríseyjar þar sem að kínverskir lundar hafa tekið bólfestu og ákveðinn „leikur“ á sér stað með það fyrir augum að festa eyjuna betur í sessi sem áfangastað ferðamanna og styrkja efnahagslega innviði samfélagsins. Í framhaldi af því mun ég velta upp stöðu lundans sem menningararfs í tengslum við flokkun menningararfs og hvernig fyrirbæri hljóta stöðu sem menningararfur. Því næst liggur leiðin norður á Strandir þar sem Galdrasýning á Ströndum (e. *The Icelandic museum of witchcraft and sorcery*) hefur gegnt mikilvægu hlutverki í þróun Stranda sem áfangastaðar síðan árið 2000 og rýnt verður í þann leik sem fólst í uppbyggingu hennar og einnig þann sem gestum er boðið að taka þátt í. Í lokin mun ég svo fjalla um ólíka stöðu lunda og galdra sem menningararfs í ljósi þess ferlis hreyfanleika sem ýtti undir tilurð þeirra.

Fuglinn flaug fjaðralaus…

Þann 10. maí 2019 var flutt frétt í íslenska ríkissjónvarpinu sem fangaði athygli mína. Fréttin fjallaði um lundabyggð í Hrísey. Hún stóð ekki stök við því í framhaldi af fréttinni gerðu dagblöðin efninu einnig skil. Það sem vakti athygli er að það hefur aldrei verið náttúruleg lundabyggð í Hrísey frekar en annars staðar í Eyjafirði sem hefur hamlað ferðaþjónustu á staðnum þar sem lundinn leikur mikilvægt hlutverk sem aðdráttarafl í ferðaþjónustu á Íslandi. Í ljósi þessa vandamáls voru eyjaskeggjar búnir að flytja til landsins eftirlíkingar af lundum frá Kína, sem þeir höfðu komið haganlega fyrir við klettóttar strendur eyjarinnar með það fyrir augum að laða að lifandi lunda. Vonast er til að forvitnir lundar frá Grímsey, sem er 63 kílómetra norðaustur af Hrísey, kíki við og kanni hvort aðstæður henti til varanlegrar búsetu þann stutta tíma ársins sem lundinn á árlegu ferðalagi sínu um Norðurhöfin sest að á landi, gerir sér hreiður og kemur ungum á legg. Lundinn er nefnilega ferðalangur sem mestan part ársins dvelur á opnu Norður-Atlandshafinu en heldur til varpstöðva á norðurvestur ströndum Frakklands og Bretlands, austurströnd Kanada, Færeyjum, Noregi og Grænlandi og Íslandi yfir sumartímann. Stærstur hluti stofnsins, eða 60%, verpir á Íslandi (Ævar Petersen og Sverrir Thorstensen 2016).

Það sem var því áhugavert fyrir mína parta var að fréttin sagði frá meðvitaðri tilraun eyjaskeggja til að styrkja stöðu Hríseyjar sem áfangastaðar í síkvikum heimi með því að skapa sérkenni. Hér á sér því stað ákveðinn leikur sem gerist þó ekki í einangrun heldur fylgir straumum alþjóðlegs hreyfanleika fólks og fyrirbæra á Íslandi sem áfangastað. Verið er að virkja ákveðna hreyfingu innan ramma þess hreyfanleika sem hefur þegar skapast á Íslandi sem áfangastaðar á norðurslóðum. Lundinn hefur orðið að einni af táknmyndum norðurslóða á undanförnum árum og hefur í því samhengi orðið að mikilvægu aðdráttarafli í ferðamennsku á Íslandi þar sem markaðssetning hefur á undanförnum áratug lagt áherslu á stöðu Íslands á norðurslóðum (Lund o.fl. 2017; Lund o.fl. 2018; Karlsdóttir og Jóhannesson 2016). Í þessu samhengi hefur verið lögð áhersla á arktísk einkenni landslagsins, jökla og lón, miðnætursól og dansandi norðurljós á dimmum vetrarhimni og náttúruleg menningararfleifð norðursins dregin fram. Lundinn fann sér hins vegar aðeins aðra leið inn í flóru menningararfsins þar sem að það voru ferðamennirnir sjálfir sem leituðu hans, án þess endilega að ferðaþjónustan sjálf legði áherslu á aðdráttarafl

hans. Lundabyggðir á Íslandi eru nokkuð aðgengilegar og ferðamenn gátu barið hann augum, stundum án mikillar fyrirhafnar. Kaupmenn áttuðu sig á þessum áhuga ferðamanna, bitu á agnið og virkjuðu lundann í minjagripasölu. Til þess keyptu þeir inn lunda framleidda í Kína til sölu í verslanir sínar (Lund o.fl. 2018). Í framhaldi af því urðu skipulagðar ferðir á slóðir lunda mikilvægur partur af því sem að í boði er fyrir ferðamenn. Það má því segja að lundinn hafi laumað sér inn í menningararfs-flóruna í gegnum ferðamannaneyslu sem gerir stöðu hans sem arfleifðar umdeilda og það endurspeglast í því að minjagripaverslanir eru í daglegu tali kallaðar lundabúðir, með neikvæðri skírskotun, svo dæmi sé tekið. En það breytir því ekki að lundinn er orðinn hluti af menningararfsflóru Íslands sem ferðamannalands en þó svo að þá megi finna víðs vegar í kringum í landið í sínum náttúrulegu heimkynnum eru þeir ekki í Hrísey. Þar er hins vegar eftirspurn eftir þeim og við þessu vilja íbúar eyjarinnar bregðast og beita sínum meðölum.

Íbúar benda á að aðgerðin geti haft fjölþættan ávinning, meðal annars styrkt stofn lundans sem hefur veikst á undanförnum árum með því að bæta við heimkynni hans á landsvísu. En meginástæðan er að íbúar eyjarinnar vilja laða að lunda sem og ferðamenn sem flykkjast til Íslands á sumrin. Hreyfanleiki ferðamanna og lundans tvinnast því saman hvað varðar árstíðir. Ferðaþjónustuaðilar í Hrísey sjá nú þegar fyrir sér skipulag lundabyggðarinnar með tilliti til sambýlis manns og lunda með því hvernig hægt verði að hanna göngustíga um lundavarpið. Um leið mun framkvæmdin styrkja byggð Hríseyinga sem hefur verið skilgreind sem brothætt en fjárhagslegur styrkur til hennar kemur frá verkefni Byggðastofnunar, Brothættar byggðir, sem styrkir byggðakjarna sem standa á veikum hagrænum grunni.

Þetta dæmi um Hrísey og lundann varpar ljósi á hvernig staðir eru í sífelldri mótun og taka á sig breyttar myndir í hreyfanlegum heimi. Með öðrum orðum, staðir eru síkvikir og mótast í og af hreyfanleika þar sem lifandi verur, bæði mennskar og ómennskar, efni og straumar ferðast til og frá. Þessi staðreynd samræmist líkingu landfræðingsins Kevin Hetherington (1997) á stöðum við skip. Hann bendir á að staðir, líkt og skip, eru á sífelldu ferðalagi á milli þess sem þeir leggjast að bryggju, staldra við og afferma, taka vistir og forða áður en ferðinni er haldið áfram. Í því samhengi má segja að íbúar Hríseyjar séu að safna í forða til framtíðar áður en ferðalaginu er haldið áfram og þá á breyttum forsendum í hagkerfi ferða-þjónustunnar. Leikurinn felst í að festa staði í sessi, skapa tilfinningu fyrir ákveðinni kyrrstöðu og öryggi vitandi þó að í síkvikum heimi verða staðir aldrei njörvaðir niður til fulls, ferðalagið heldur alltaf áfram í takt við strauma hvers tíma. Þetta verður bersýnilegt í heimi sem sífellt er að skreppa saman á tímum sífellt örari tæknibreytinga. Þörfin fyrir að skapa sér sérstöðu og samtímis að festa staði í sessi verður mun ágengari. Lundalausa íslenska eyju skortir alvöru aðdráttarafl, í þessu tilfelli lundann sem ferðamenn tengja við náttúru á norðurslóðum í síkvikum heimi þar sem sæt og sjarmerandi dýr hafa aðdráttarafl (Lorimer 2014; Lorimer 2015; Lund o.fl. 2018; Guðrún Steinþórsdóttir og Bergljót Soffía Kristjánsdóttir 2019).

Síkvikur menningararfur

Til að rýna í það ferli sem hefur gert lundann að menningararfi er nauðsynlegt að skoða stöðu hans í samhengi við íslenska menningu og þjóðlíf í tíma og rými en einnig í víðara samhengi því tilvist lundans nær langt út fyrir mæri Íslands. Því verður að skoða þýðingu hans sem fjölbreytta í ljósi hreyfanlegrar tilvistar hans. Lundinn hefur verið partur af íslenskri menningu frá aldaöðli. Hann hefur verið veiddur til matar, egg hans nýtt þannig að sambýli hans við mannlíf í sjávarbyggðum hefur verið mikilvægt og hefðir skapast í þeim tengslum. Útlit hans og oft og tíðum spaugilegir taktar hafa einnig fangað athygli Íslendinga. Hann hefur sem dæmi fengið viðurnefnið prófastur og þannig verið gefin mennsk ásýnd. Hann er óneitanlega hluti af íslenskri menningu en á hinn bóginn velta Íslendingar fyrir sér

hinu mikla vægi sem hefur komið í ljós að erlendir ferðamenn gefa honum. Sögulega séð hafa aðrir fuglar í menningu Íslands haft meira táknrænt vægi, svo sem hrafninn í sveitasamfélagi fyrri tíðar sem bjó í mun meiri beinni snertingu við manninn og var fyrirferðarmikill í þjóðtrúnni. Engar sögur voru sagðar af lundum. Á hinn bóginn hefur hinn síkviki heimur virkjað nýjar tegundir hreyfanleika, meðal annars aukin ferðalög fólks sem vill komast í beina snertingu við náttúruna sem oft og tíðum virðist fjarlæg og framandi fólki í borgarmenningu nútímans og lundinn er sætur og lundinn heillar.

Enska heiti lundans *puffin* vísar beint til útlits hans sem er *puffy*, krúttlegt, jafnvel bangsalegt og að því er virðist klaufalegir líkamsburðir hans á landi gera það að verkum að hann hefur hlotið viðurnefnið *trúður hafsins* (e. *clown of the sea*). Einnig er stundum vísað til hans sem norðlensks frænda mörgæsarinnar, *penguin of the north*, þó skyldleikinn sé í raun enginn, en líkt og mörgæsin eru það þessi mannlegu einkenni, klaufaskapur og krúttlegheit sem mannskepnan tengir við. Lundinn hefur því það sem að landfræðingurinn Jamie Lorimer (2014) fjallar um sem ómennskan sjarma (e. *nonhuman charisma*), þ.e. hann er ekki mennskur en mannalegur (e. *human-like*), eiginleikar sem hafa áhrif og gefa dýrum ákveðið táknrænt hlutverk í umræðu dagsins í dag um umhverfisvernd. Dýr sem hafa mannalega eiginleika þykja standa manninum nær og það er dregið fram í dagsljósið þegar lögð er áhersla á ábyrgð mannsins gagnvart umhverfinu. Lundinn er ekki talinn í útrýmingarhættu en er flokkaður sem viðkvæm tegund og þarfnast því verndar og er að sama skapi áminning um umgengni mannanna sem ættingi hins útdauða geirfugls. Hann leikur því mikilvægt hlutverk í umræðunni um umhverfisvernd.

Sem áminning um viðkvæma náttúru talar lundinn beint til hins náttúrumeðvitaða ferðamanns en landfræðingurinn Stephanie Rutherford (2011) dregur fram nýja staðalmynd hans sem hvíts millistéttarmanns í góðum efnum með sterka siðferðisvitund og grænan lífsstíl. Lundinn laðar að og er sem afleiðing orðinn að fyrirbæri sem skilgreina má sem menningararf. Líkt og Ólafur Rastrick og Valdimar Tr. Hafstein (2015) benda á er tilurð menningararfs staðfest þegar hann hefur verið dreginn fram í dagsljósið sem slíkur og gerður sýnilegur og aðgengilegur. Enn frekar fellur lundinn vel að því umhverfi sem ferðaþjónustan dregur fram með áherslu á sérkenni norðurslóða eins og áður er getið með þeim afleiðingum að hann hefur tekið sér fasta búsetu í miðborg Reykjavíkur, mörgum til ama. Lundinn selst. Í þessu samhengi má segja að það hafi verið í höndum ferðamanna og kaupmanna að draga fram mikilvægi lundans sem menningarfs á fremur óskipulegan og óvæntan hátt sem vekur þá upp spurningar um hvort um raunverulegan menningararf er að ræða. Þetta kallar fram vangaveltur um sanngildi menningararfs og enn fremur spurningar um eignarhald á menningu og framsetningu hennar.

Eins og fornleifafræðingurinn John Schofield (2000) bendir á mótast sanngildi menningararfs af því hver setur hann fram, í hvaða tilgangi og fyrir hverja. Miðla þarf arfleifðinni á þann hátt sem fellur að viðurkenndum samfélagslegum reglum en það sem er viðurkennd regla eins þarf ekki að gilda fyrir alla fyrir utan að reglur eru alltaf í mótun. Það að nýfengið gildi lundans hafi upphaflega komið til vegna neyslu ferðamanna sem markaðurinn brást við er ekki hefðbundið og litið hornauga af ýmsum. Hins vegar er framsetning lundans í heimi markaðsafla mjög hefðbundin. Honum er miðlað á sjónrænan máta í fallegu myndefni sem minjagrip og verður þannig að vörumerki sem er táknrænt fyrir norðurslóðir og svo er hann raunverulega gerður sýnilegur þegar skipulagðar eru ferðir á slóðir hans sérstaklega fyrir ferðamenn. En ferðaþjónustan er ekki einangrað fyrirbæri sem stendur utan við samfélagið sem slíkt og Íslendingar hafa samfara aukinni ferðamennsku hampað lundanum sem menningararfi.

Árið 2019 setti íslenska hönnunarverslunin Epal lunda á markað undir vörumerkinu Puffin Pride í tilefni Hinsegin daga í Reykjavík. Lundinn er hannaður

af Sigurjóni Pálssyni sem skreytir gogg hans litum regnbogafánans (https://www.epal.is/tag/lundi/). Hér er um að ræða lunda á neytendamarkaði en sem hönnun framleidd í takmörkuðu upplagi má áætla að markhópurinn sé öðruvísi samsettur en sá sem miðar við neyslu ferðamanna. Barnabókin um Ævintýri Munda lunda var gefin út árið 2019 en hún er byggð á ævintýri raunverulegs, en blinds, lunda sem fannst slasaður á götu í Reykjavík árið 2017. Höfundur bókarinnar tók hann inn á heimili sitt og ól fyrir honum önn í tvö ár áður en hann dó. Mundi lundi var sannkölluð samfélagsmiðlastjarna og var aðgangur í nafni hans bæði á Instagram og Facebook þar sem hann naut mikilla vinsælda (https://lestrarklefinn.is/2019/11/09/mundi-lundi-ur-raunheimum/). Lundanum er einnig gert hátt undir höfði í byggðasafni Vestmannaeyinga, Sæheimum, en Vestmannaeyjar hafa lengi hýst frægustu lundabyggð á Íslandi. Einnig er algengt að veitingastaðir viðhaldi hefðinni með því að bjóða upp á lunda á matseðlum sínum. Það er því í alls konar samhengi sem lundinn er settur fram sem menningararfur eftir því hver á í hlut og í hvaða tilgangi en tilgangur með framsetningu hans er alltaf einhver, t.d. að styrkja hefðir, ákveðna menningu, efla samfélög og yfirleitt felst í honum einhvers konar áminning. Með öðrum orðum, birtingarmyndir menningararfs eru margvíslegar. Það eru þessi ferli sem móta menningararfinn sem við sem fræðimenn eigum að horfa á og þá ekki síst í ljósi spurninga sem vakna um sanngildi menningararfsins og pólitík hans.

Ein ástæða þess að sumir eiga erfitt með að sjá lundann sem menningararf er framsetning hans í neytendaumbúðum (Valdimar Hafstein 2006). Íslendingar tengja ekki við lundann sem seldur er sem minjagripur sem eiginlegan menningararf sem dregur fram mæri á milli okkar og hinna, Íslendinga og ferðamanna, og spurningin er hverjum hann tilheyrir. Það vekur upp spurningar um hvernig eigi að vinna með og miðla honum sem menningararfi og hvernig á að nálgast hann. Hvað er rétta leiðin, eða er einhver rétt leið? Þessum spurningum verður að öllum líkindum ekki svarað en það er þó ljóst að sumar leiðir eru viðurkenndari en aðrar. Á hinn bóginn vil ég halda því fram að við eigum ekki að afgreiða neysluvæðingu á menningararfi sem niðurrifsafl sem smækkar fyrirbærin og rýrir gildi þeirra. Einhvers konar neysla helst yfirleitt í hendur við framsetningu menningararfs og því eigum við að horfa á hana sem skapandi ferli sem getur átt þátt í endurmótun og endurskilgreiningu sem eflir staðbundna menningu. Þetta kemur skýrt fram í dæminu frá Hrísey þar sem lundinn er beinlínis virkjaður til þess að draga fram sérstöðu sem mun laða að sér ferðamenn og styrkja stöðu byggðar í eyjunni. Það má þó setja spurningarmerki við frumleika þessa skapandi ferils sem felst í því að móta lundabyggð sem er fyrirbæri sem finna má víðs vegar allt í kringum Ísland. En það engin spurning að lundinn laðar að og sjálft ferlið sem felst í því lokka lunda til eyjarinnar er frumlegt, úthugsað og skapandi. Þetta undirstrikar enn og aftur að menningararfur er ekki stöðug eining og gefin sem vekur aftur upp spurninguna um sanngildið og þá hvaða merkingu við leggjum í hugtakið. Í hverju felst sanngildi hlutanna? Er það fasti sem greiptur er í þá eða mótast það í mismunandi samhengi hverju sinni, í þeim tengslum sem draga það fram?

Mannfræðingurinn Joy Hendry (2000) hefur bent á að vestrænn skilningur á sanngildi sé nátengdur hugmyndum okkar um upprunaleika og bendir á að það sé afleiðing af því að búa í samfélagi fjöldaframleiðslu. Hlutir og fyrirbæri sem megi rekja til ákveðinnar fortíðar beri þá sanngildið í sér. Máli sínu til stuðnings tekur hún sem dæmi söfn og þemagarða í Japan og bendir á að Japanir hafi töluvert annan skilning á sanngildi. Þemagarðarnir, sem yfirleitt eru endurgerð á ákveðinni fjarlægri, oft vestrænni, menningu eða menningarfyrirbæri, eru gerðir til að leyfa gestum að komast í tæri við framandleika annarra heima. Hönnun þeirra felst í mikilli nákvæmni við endurgerð og framsetningu efnismenningarinnar í þeim tilgangi að kalla fram tilfinningu gestsins fyrir sanngildi. Handverksmenn og sérfræðingar frá

viðkomandi menningarhópi eru fengnir til að hanna mannvirki og stýra framsetningu á þann hátt að það gefi sem réttasta mynd af menningarfyrirbærinu, hvort sem um er að ræða festival í spænska garðinum eða ostagerð í þeim hollenska. Jafnvel má færa rök fyrir því að hús leikritaskáldsins Shakespeare, í garði sem tileinkaður er honum, gefi trúverðugri mynd en upprunalega húsið sjálft í Englandi þar sem að byggingarefni 16. aldar hafa verið nýtt í byggingu endurgerðarinnar eins og tálgaðir trénaglar. Hins vegar hefur viðhald á upprunalegu byggingunni gert það að verkum að upprunalegur efniviður hefur þurft að víkja þó að heildamyndin hafi haldið sér. Þannig rökstyður hún að skilningur á sanngildi er menningarbundinn og skipta þar máli tengsl fólks við efnisheiminn. Hún vísar til japanskra trúarathafna sem felast í að skipta út gömlum verndargripum fyrir nýrri því að eftir því sem að hlutirnir eldast missa þeir kraftinn og hætta því að gera það gagn sem þeim er ætlað. Hefðbundin hugsun Vesturlandabúa hneigist hins vegar frekar að því að skynja andann sem ákveðinn fasta sem felst í upprunaleika hlutanna og líta á endurhönnun sem eftirlíkingu sneyddan anda. En eins og landfræðingurinn David Lowenthal (1985) benti á er fortíðin hreyfanlegt fyrirbæri í sífelldri endurskoðun í aðstæðum sem sífellt taka á sig nýjar myndir í nútímasamfélögum. Upprunaleikinn er því háður huglægu mati sem afleiðing skilgreininga á fortíðinni en ekki forsenda. Sanngildið er því ætíð háð tengslum okkar við efnisveruleikann í síkvikum aðstæðum. Það er því ekki gefið og eins og dæmin um lundann sýna er tilfinning fyrir sanngildi mikilvægur partur í mótunarferli menningararfsins. Hvernig sú tilfinning er kölluð fram, meðvitað eða ómeðvitað, er nauðsynlegt að rýna í til að öðlast gagnrýna sýn á þau skapandi ferli sem varpa ljósi á það hvernig við leitumst við að draga fram sérstöðu og skapa stöðugleika í síkvikum heimi.

Í tilfelli lundans má segja mótun hans sem menningararfs hafi átt sér stað í fremur ómeðvituðu, óreiðukenndu og jafnvel óvæntu ferli og því er ástæða til að skoða ferli þar sem mótun menningararfs hefur farið fram sem skipulögð atburðarrás sem meðvitaður „leikur“ í mótun sérstöðu staðar.

Galdraleikur[1]

Galdrasýning á Ströndum opnaði árið 2000 á Hólmavík, 400 manna byggðakjarna í strjálbýlu héraði á norðvesturhluta Íslands. Markmið sýningarinnar var að stuðla að uppbyggingu menningartengdrar ferðaþjónustu á svæðinu. Safnið sjálft og innleiðing þess var afsprengi mikils hreyfanleika. Fólksfækkun var ör á landsbyggðinni fyrir og í kringum aldamótin 2000 þegar forsendur undirstöðu-atvinnugreina byggðarlaga, fiskveiðar og landbúnaðar fóru að bresta. Sem leið til að viðhalda byggð hvatti ríkisstjórnin fólk til að leita á önnur mið og uppbygging ferðaþjónustu var ein þeirra lausna sem eygð var og styrkir voru veittir. Með öðrum orðum var hvatt til þess að efla annars konar tegund hreyfanleika sem gæti ýtt undir að festa byggðarlög frekar í sessi. Á þessum tíma hafði ungur þjóðfræðingur ættaður úr byggðarlaginu unnið verkefni sem fólst í að leita til sveitunga og biðja þá um að koma með hugmyndir um hvernig byggja mætti upp ferðaþjónustu á svæðinu. Endanleg skýrsla varð löng því hugmyndirnar voru margar en í lok hennar var imprað á því að skoða mætti 17. öldina og tímabil galdrafársins sem möguleika til að endurvekja í tengslum við ferðaþjónustu (Gunnarsdóttir og Jóhannesson 2014).

[1] Þær upplýsingar sem fram koma í þessum kafla eru byggðar á rannsókn sem höfundur framkvæmdi ásamt Gunnari Þór Jóhannessyni, prófessor í ferðamálafræði við Háskóla Íslands, á árunum 2011 til 2014. Rannsóknin var hluti af alþjóðlega verkefninu Chair in Arctic Tourism, Destination Development in the Arctic (2010–2012), og var hýst hjá Háskóla Finnmerkur í Noregi en fjármagnað af norska utanríkisráðuneytinu. Enn fremur styrkti Rannsóknasjóður Háskóla Íslands hluta íslenska verkefnisins.

Það varð úr og þrátt fyrir að ýmsir hefðu efasemdir og væru jafnvel uggandi um að endurvekja þetta tímabil. Strandir höfðu í sögulegu samhengi fengið ákveðið vægi í tengslum við þetta myrka tímabil og ekki voru heimamenn á eitt sáttir um að hampa ætti þessu tímabili kúgunar og ljótra atburða. Arfleifðin var því umdeild strax í upphafi. Hins vegar fór verkefnið af stað og vandað var til verka. Aðstandendur verkefnisins gerðu sér fulla grein fyrir að hér var um viðkvæma arfleifð að ræða sem þyrfti að setja fram á þann hátt að hún myndi þjóna tilgangi sínum, ekki bara sem menningararfur í neytendaumbúðum heldur einnig til að þjóna sveitungum og jafnvel gera þá stolta af þeirri ímynd sem framsetning arfsins myndi kalla fram. Það virðist sem vinnubrögðin hafi skilað sér því íbúar virðast almennt sáttir.

Galdrasýningin býður upp á skipulagða framsetningu á sögulega viðurkenndum menningararfi með beinni skírskotun í 17. aldar sögu svæðisins. Framsetningin er markviss og miðlar sögulegum staðreyndum með það fyrir augum að draga fram ákveðin sérkenni svæðis og hafa áhrif á mótun Stranda sem áfangastaðar í ferðamennsku. Hefðbundið séð mætti því álykta að sanngildi felist í því hversu trú sýningin er sögunni þar sem að hún byggir á sögulegum heimildum. Ef það ferli sem tilurð safnsins var mótuð í er hins vegar skoðað er augljóst að sagan vekur upp mismunandi viðbrögð sem sýnir að tengsl fólks við hana eru ólík sem rímar við umræðu sagnfræðingsins James Clifford (1997) um söfn sem tengslarými. Hann færir rök fyrir því að gildi sýninga felist í framsetningunni sjálfri, hvernig hlutir talast við innan sýningarýmisins og þá um leið tala til áhorfenda. Þannig felst sanngildið í tengslum hlutanna og hvernig þeir segja söguna, ekki sem línulega frásögn heldur er gestum boðið að tengja sig við söguna út frá sinni nálgun, þ.e. á þann hátt sem gefur þeim tilfinningu fyrir sanngildi. Enn fremur bendir Clifford á að hver hlutur er í sjálfu sér samansettur úr tengslum sem segja sögu sem tengist heildarmyndinni oft á frekar óreiðukenndan máta, þ.e. ekki í tímaröð. Sköpunarferli sýninga ráða því miklu um hvernig þær tala til fólks og það sem meira er er að sköpunarferlið er stöðugt virkjað með tilveru sýningarinnar, meðal annars með heimsóknum ferðamanna. Því má halda því fram að Galdrasýning á Ströndum sé gott dæmi um þetta.

Húsið sem hýsir Galdrasýninguna sker sig úr frá öðrum byggingum í nágrenninu. Hér er um að ræða gamalt, lágreist fyrrverandi pakkhús niður við höfnina, áberandi svartmálað með torfþaki. Fyrsta sýningaratriðið blasir við í anddyrinu, mynd af Ægishjálmi, rún sem verndar gegn illum öflum, máluð á vegg. Því næst er kort af Íslandi sem sýnir staði þar sem galdraásakanir og brennur áttu sér stað. Þessi tvö atriði hjálpa gestum að staðsetja sig í tíma og rúmi og gefa til kynna inn í hvaða heim skal haldið. Fyrsti eiginlegi sýningargripurinn blasir hins vegar við þegar komið er að aðalinngangi á neðri hæð safnsins en það er glerskápur sem stendur fyrir miðju gólfi og í honum ósýnilegi drengurinn sem sést ekki þar sem hann er íklæddur huliðshjálmi. Skápurinn virðist því tómur en áhorfandi veit að svo er ekki því að stuttur texti á glerinu inniheldur galdraþuluna sem segir hvað gera skal vilji maður klæðast huliðshjálmi og sýnir viðeigandi rún. Þegar horft er í gegnum glerið blasir við bakhlutinn á draugi sem virðist vera að rísa hægt upp úr gröf sinni svo þörf virðist á að kveða hann niður. Hér er greinilegt að ákveðinn leikur á sér stað sem gestum er boðið að taka þátt í en alvaran er þó ekki langt undan. Auk ofangreindra uppstillinga má finna tilbera, nábrækur og þjófagaldur svo eitthvað sé nefnt. Á neðri hæð safnsins er gesturinn á þennan hátt leiddur áfram frá einu sýningaratriði til annars sem hvert og eitt segir frá aðferð við ákveðna tegund galdurs en á sama tíma er gesturinn hvattur til að nota ímyndunaraflið til að tengja við athöfnina. Það má því segja að sýningin sé í sjálfu sér full af hreyfanleika og virki jafnframt hreyfanleika gesta sem er boðið inn í heim 17. aldarinnar með því að setja sig í spor þeirra sem lifðu þá tíma í gegnum framsetningu á göldrunum sjálfum. Ekki er uppruni galdranna rakinn eða reynt að tengja þá ákveðnum persónum eða sögum sem festa þá í sessi. Gestinum er

hins vegar boðið að ferðast í tíma með hjálp ímyndunaraflsins (Lund og Jóhannesson 2016).

Þegar komið er á efri hæð safnsins er framsetningin önnur og virðist mun hefðbundnari. Meðfram veggjunum á sitt hvora hönd eru langir sýningarkassar með glerþaki. Þeir geyma m.a. ýmsar sögulegar upplýsingar um öld galdrafársins sem sýna hvernig átök þau sem áttu sér stað á 17. öldinni voru afsprengi ólíkra hugmyndastrauma sem höfðu komið úr mismunandi áttum. Áherslan er meiri á ritmálið, samsetning galdra er útskýrð með stuttum textum en einnig eru flókin tengsl, sem oftar en ekki einkenndust af átökum milli fjölskyldna og vensla sem fléttast saman við átök hugmyndastrauma sem berast frá Evrópu með lúterskri trú en hún vann markvisst að útrýmingu hugmynda fólks sem hafði lifað í náinni samveru við kraft náttúrunnar. Hér er því hreyfanleikinn gerður allsráðandi, ekki einungis í því hvernig varpað er ljósi á ferðalög fólks og hugmyndastrauma heldur er einnig dregið fram hvernig náttúran er síkvik og mikilvirk í menningunni sjálfri. Fyrir endanum á efri hæðinni situr svo Jón Guðmundsson hinn lærði, sem var bæði afkastamikill rithöfundur og náttúrufræðingur, við skrifborð og skrifar á kálfskinn, íklæddur snjáðri leðurskikkju. Jón, sem var fæddur á Ströndum, var þekktur fyrir yfirskilvitlega krafta, ekki síst við að kveða niður drauga, auk þekkingar sinnar á lækningamætti jurta og steina (Viðar Hreinsson 2016). Lútersku yfirvaldi 17. aldarinnar stóð stuggur af þekkingu hans en hún þótti brjóta í bága við hugmyndafræði kristninnar auk þess sem hann hikaði ekki við að takast á við yfirvaldið þegar brotið var á réttlætiskennd hans. Það sem hann skildi eftir sig ber merkilegan vitnisburð um heimsmynd og veruleika venjulegs íslensks bændafólks á 17. öld. Nærvera Jóns lærða færir áherslu safnsins yfir að mætti hins ritaða orðs sem miðlar jafnt í nútíð sem framtíð.

Tengslarýmið sem Galdrasýningin skapar dregur þannig fram pólitísk átök sem öðrum þræði má túlka sem verufræðileg á þann hátt að tekist var á um hvað væri réttmæt heimsmynd, frammi fyrir guði og mönnum. Sem slíkt býður það gestum að ígrunda sinn eigin reynsluheim í liðinni sögu.

Niðurlag

Þegar uppi er staðið eru þau tvö dæmi sem ég hef tekið flest ólík þegar litið er til aðstæðna. Hríseyingar vilja laða til sín þekkta táknmynd Íslands í hugum ferðamanna, lundann, til að skapa grundvöll fyrir komu þeirra og til að festa byggð í sessi og til þess flytja þeir inn kínverska lunda úr plasti. Strandamenn, á hinn bóginn, endurvöktu hins vegar ákveðið tímabil sögunnar og settu fram á sýningu með það fyrir augum að skapa ímynd um sérstöðu svæðisins, efla ferðamennsku og, líkt og Hríseyingar, til að festa byggð í sessi. Í báðum tilfellum er um umdeildan menningararf að ræða. Lundinn sem seldur er í minjagripabúðum er ekki viðurkenndur sem eiginlegur menningararfur í hugum Íslendinga, sem leggja engu að síður áherslu á hlutverk hans og tengsl við mannlíf í landinu sem undirstrikar vaxandi mikilvægi hans. Íbúar Hríseyjar leggja grunn að lundabyggð, Byggðasafnið í Heimaey undirstrikar mikilvægi sambúðar fólks við hann í eyjunni og sum veitingahús halda í hefðina og bjóða upp á lunda á matseðlinum. Sanngildi lundans sem menningararfs er því dregið fram í mismunandi samhengi og það sem gildir fyrir einn gildir ekki fyrir einhvern annan og stundum er ekki alveg ljóst í hverju sanngildið felst því það er svo augljóslega háð aðstæðum og samhengi upplifunar hverju sinni. Eins og fram kemur að ofan má segja að mótun lundans sem menningararfs hafi farið fram á óskipulagðan máta og það einkenni óreiðukennda stöðu hans sem menningararfs.

Saga galdratímabilsins á Ströndum var til staðar en var að falla í gleymskunnar dá hjá hinum almenna Íslendingi og margir íbúar Strandabyggðar voru uggandi um hugmyndina um að endurvekja tímabilið til að styrkja menningartengda

ferðaþjónustu. Tímabilið var svartur blettur á sögunni og snerti marga. Þeir sem stóðu að verkefninu gerðu sér grein fyrir þessu og vissu að þeir þyrftu að fara vel með efnið og af virðingu sem þeir gerðu og það skilaði sér í því að fólk er sátt sem sýnir hvernig miðlun menningararfsins er mikilvægur hluti af því hvernig hann öðlast viðurkenningu og fólk vill gera hann að sínum. Hér var skipulega staðið að verki og vandað til vinnubragða en sanngildið felst ekki bara í því hvernig aðstandendur sýningarinnar hafa verið trúir efninu heldur gerir sviðsetning sýningarinnar ráð fyrir að fólk tengi sig frásögnum um galdratímabilið á mismunandi máta. Gestinum er boðið upp á, um leið og saga galdratímabilsins er sögð, að leyfa ímyndunaraflinu að fara á stjá og setja sig í spor aðstæðna á sinn eigin hátt. Sanngildið er ekki meitlað í söguna sjálfa.

Það sem bæði þessi verkefni eiga augljóslega sameiginlegt þó er hvernig menningararfur sprettur upp af hreyfanleika og í hreyfanleika og yfirleitt til að styrkja tilfinningu fyrir stöðugleika í síkvikum heimi. Einnig bera bæði dæmin vitni um sköpunarkraftinn sem liggur að baki mótun menningararfsins, hverjar svo sem neysluumbúðirnar eru. Umbúðirnar eru heldur aldrei varanlegar því að leikur með áfangastaði og ímynd í hreyfanlegri heimsmynd er aldrei endanlegur og krefst þess að leiknum sé haldið áfram svo að sérstöðu sé viðhaldið.

HEIMILDASKRÁ

Britton, Stephen. (1991). Tourism, capital, and place: Towards a critical geography of tourism. *Environment and Planning D: Society and Space, 9*, 451–478.

Clifford, James. (1997). *Routes: Travel and translations in the late twentieth century*. Harvard University Press.

Guðrún Steinþórsdóttir og Bergljót Soffía Kristjánsdóttir. (2019). Lundaleppar, norðurljósasokkabuxur og hrossatað: Vangaveltur um minjagripi, ferðamennsku og sjálfsmyndir þjóðar. *Ritið, 19*(3), 199–228. https://doi.org/10.33112/ritid.19.3.9

Gunnarsdóttir, Guðrún Þóra og Gunnar Þór Jóhannesson. (2014). Weaving with witchcraft: Tourism and entrepreneurship in Strandir, Iceland. Í Arvid Viken og Brynhild Granås (ritstj.), *Destination development in tourism: Turns and tactics* (bls. 95–112). Ashgate.

Harvey, David. (1990). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell.

Hendry, Joy. (2000). *The orient strikes back: A global view of cultural display*. Berg.

Hetherington, Kevin. (1997). In place of geometry: The materiality of place. Í Kevin Hetherington and Rolland Munro (ritstj.), *Ideas of difference: Social spaces and the labour of division* (bls. 183–199). Blackwell.

Karlsdóttir, Anna og Gunnar Þór Jóhannesson. (2016). Tourists as migrants/migrants as entrepreneurs – The agency of the visitor's eye. Í Dorota Rancew-Sikora og Unnur Dís Skaptadóttir (ritstj.), *Mobility to the edges of Europe: The case of Iceland and Poland* (bls. 38–65). Scholar Publishing House.

Lorimer, Jamie. (2014). On auks and awkwardness. *Environmental Humanities, 4*, 195–205. https://read.dukeupress.edu/environmental-humanities/article/4/1/19-5/26193/On-Auks-and-Awkwardness

Lorimer, Jamie. (2015). *Wildlife in the Anthropocene: Conservation after nature*. Minnesota University Press. https://www.jstor.org/stable/10.5749/j.ctt14btgjq

Lowenthal, David. (1985). *The past is a foreign country.* Cambridge University Press.

Lund, Katrín Anna og Gunnar Þór Jóhannesson. (2016). Earthly substances and narrative encounters: Poetics of making a tourism destination. *Cultural Geographies*, *23*(4), 653–669.

Lund, Katrín Anna, Katla Kjartansdóttir og Kristín Loftsdóttir. (2018). "Puffin love": Performing and creating Arctic landscapes in Iceland through souvenirs. *Tourist Studies, 18*(2), 142–158. https://doi.org/10.1177/1468797617722353

Lund, Katrín Anna, Kristín Loftsdóttir og Michael Leonard. (2017). More than a stopover: Analysing the postcolonial image of Iceland as a gateway destination. *Tourist Studies, 17*(2), 144–163. https://doi.org/10.1177/1468797616659951

Ólafur Rastrick og Valdimar Tr. Hafstein. (2015). Gagnrýnin menningararfsfræði. Rannsóknarsvið í mótun. Í Ólafur Rastrick og Valdimar Tr. Hafstein (ritstj.), *Menningararfur á Íslandi: Gagnrýni og greining* (bls. 9–18). Háskólaútgáfan.

Robins, Kevin. (1999). Tradition and translation: National culture in its global context. Í David Boswell og Jessica Evans (ritstj.), *Representing the nation: Reader, histories, heritage and museums*. Routledge.

Rutherford, Stephanie. (2011). *Governing the wild: Ecotours of power*. University of Minnesota Press.

Schofield, John, A. (2000). Never mind the relevance?: Popular culture for archaeologists. Í Paul M. Graves-Brown (ritstj.), *Matter, materiality and modern culture* (bls. 131–155). Routledge.

Sheller, Mimi og John Urry. (2004). Places to play, places in play. Í Mimi Sheller og John Urry (ritstj.), *Tourism mobilities: Places to play, places in play* (bls. 1–10). Routledge.

Tilley, Cristopher. (2006). Introduction: Identity, place, landscape and heritage. *Journal of Material Culture*, *11*(1/2), 7–32. https://doi.org/10.1177/1359183506062990

Valdimar Tr. Hafstein. (2006). Menningararfur: Sagan í neytendaumbúðum. Í Jón Þór Pétursson, Hilma Gunnarsdóttir og Sigurður Gylfi Magnússon (ritstj.), *Frá endurskoðun til upplausnar: Tvær prófritgerðir, einn formáli, þrjú viðtöl, sjö fræðigreinar, fimm ljósmyndir, einn eftirmáli og nokkrar minningargreinar af vettvangi hugvísinda* (bls. 313–328). Miðstöð einsögurannsókna og ReykjavíkurAkademían.

Viðar Hreinsson. (2016). *Jón lærði & náttúrur náttúrunnar.* Lesstofan.

Ævar Petersen og Sverrir Thorstensen. (2016). Nýlegar rannsóknir á fuglum í Breiðafjarðareyjum. *Breiðfirðingur, 64*, 174–177.

ABSTRACT

'Of magic and puffins in a mobile world: Accelerated heritage'

Keywords: Iceland, tourism, puffins, magic, mobility, heritage, authenticity

This chapter discusses complex aspects regarding the creation of heritage and bring forth questions regarding how its authenticity is valued in an ever increasingly mobile world of tourism consumption. The focus is on two different phenomenon's that may be defined as heritage in Iceland and have been and are being created in relations to tourism visits to Iceland namely puffins on the one hand and magic on the other. I shall demonstrate how both phenomenon have gained a status of heritage but in different ways. Both puffins and magic have been moulded into heritage through tourism mobilities but since they are unalike in their nature they are also

valued differently, not the least regarding their status in society and in relation to tourism consumption. Still, what they have in common is that they play an important role in the process of Iceland becoming a tourist destination. In this context I implement what Sheller and Urry (2004) have referred to as “places in play” or how particular features of places are brought forth and emphasised for image creation that becomes characteristic for the destination in question. The conclusions demonstrate that creation and development of particular phenomenon as a heritage happens in and with mobilities in order to create a sense of stability in an ever increasing mobile world.

Katrín Anna Lund
Háskóla Íslands
kl@hi.is

BERGUR RØNNE MOBERG

Føroyar sum bókmentalig komu-mentan
Eksotiseringar og sjálveksotiseringar hjá Williami Heinesen, Jørgen-Frantz Jacobsen og í føroyskari ferðavinnu

Alt kan blive til poesi, også det eksotiske

- William Heinesen 9.9.1960. "Notatbog fra nytår 1957"

> *Jeg har sagt, at kunsten at skrive romaner er evnen til at opfatte hovedpersonernes tanker og sanseoplevelser i et landskab.*

- Orhan Pamuk: *Den naive og den sentimentale romanforfatter* (s. 83)

Ferðir og ferðalýsingar eru týðandi evni innan bókmentir, og tær minna í summum lutum um ferðalýsingar innan ferðavinnu. Metaforgranskararnir George Lakoff og Mark Johnson (1999) nevna ferðina sum kanska ta mest vanligu myndamálsnýtsluna yvirhøvur. Henda grein kannar ímyndir um Føroyar sum ferðamál og ferðamálsmentan (destinatiónsmentan) í danskskrivaðum føroyskum bókmentum við serligum atliti at ritverkunum hjá Williami Heinesen (1900–1991) og Jørgen-Frantz Jacobsen (1900–1939). Størsti denturin verður lagdur á William, men lýst verður eisini, hvussu hann og Jørgen-Frantz báðir líta at Føroyum við stórum fráleika, sum minnir um ferðamannaeygað. Tá William og Jørgen-Frantz byrjaðu at skriva, snúði tað seg um at skriva um Føroyar og um lýsingar av Føroyum við ferðamannakendum eygum. Nakað tað sama, sum William og Jørgen-Frantz gjørdu í 20. øld við at brúka Føroyar sum attraktivt evni í mun til ein í fyrstu atløgu norðurlendskan marknað, verður endurtikið í dagsins føroysku ferðavinnu við beinleiðis koplingum millum mentan og búskap. William og Jørgen-Frantz verða settir í samband við dagsins føroysku ferðavinnu, sum er farin at brúka mentan og list sum part av vinnuførum búskapi skilt sum "wider links between tourism, culture, and society" (Squire 1994:104). William er í dag vorðin partur av ferðamannaveruleikanum, t.d. í rundvísingum á 'literary walks' í gomlu Havnini og við ferðamannavitjanum í heiminum hjá Williami og konuni Lisu Heinesen, sum er vorðið til eitt listamannaheim kallað Williamshús. Familjubakgrund Williams og hansara lív og verk eru vælegnað til breiðar lýsingar av Føroyum í og uttan fyri ferðamannahøpi. William sum listamaður og handilsmaður er sjálvur vorðin søga, sum kann koplast til ta søgu, hann samlað sæð fortaldi um Føroyar. Hansara søga roynist sum ein brúgv millum føroyska mentan og hansara margfeldu listaskapan sum rithøvundur, myndlistamaður, tónasmiður og sum eitt slag av leiklistafrøðingi. Umframt at lýsa ferðaperspektiv í verkum Williams og Jørgen-Frantz' nemur henda grein sostatt við, hvussu føroysk ferðavinna og føroyskar bókmentir møtast í brandingini av Føroyum við atliti at Williami sum býar- og tjóðarbrandi.

Listin og Føroyar sum 'nýtt' ferðavinnuland

Ferðavinna snýr seg um eittans: at selja dreymar (Schouten, 2007). William og Jørgen-Frantz vistu, at teir høvdu eina landafrøði 'høgt móti norðri', sum kundi 'seljast' ella sum kundi vekja ans millum lesarar í Danmark og á meginlandinum yvirhøvur. Av tí sama gjørdu teir nógv burtur úr at síggja Føroyar uttaneftir, og tí gjørdist ferðin, ferðandi figurar og ferðalýsingar miðstødd evni í teirra skaldskriving og skriving annars. Teir vistu, at Føroyar vóru ein 'nýggj' landafrøði, og at fátt kann fáa menniskjur at droyma so nógv sum fjar, eksotisk ferðamál sum oyggjar. Latið okkum tískil fyrst líta nærri at, hvussu føroysk ferðavinna reklamerar fyri Føroyum sum modernað ferðamannaland.

Til tess at undirstrika Føroyar í kapping við onnur ferðamál hevur Visit Faroe Islands (VFI) pallsett Føroyar sum eitt serligt slag av komu-staði ella destinatión, sum tey kalla 'Un-destination'. Í hesari kampanjuni frá 2013 verða Føroyar í tekstum og myndum presenteraðar sum ein undantakslandafrøði og sum ein attraktivur 'annar heimur' við *brandandi* orðingum sum "Untold, Unspoiled, Unexplored, Unbelievable" (www.visitfaroeislands.com). Hesi fýra orðini bera boð um eina ímynd um eitt ferðamál, sum er eitt reint, ónomið og óuppdagað land og sostatt við sterkum náttúrukapitali. Her kann man njóta at vera ferðandi og eitt slag av kanningarfara í einum 'nýggjum' ferðamáli. Føroyar verða her lýstar sum útryðja og oyggjar flestar í ferðamannahøpi: sum ein ímynd um eina serstaka landafrøði og sum eitt autentiskt stað langt burtur frá stórbýum og meginlondum. Hetta kampanjuslogan fluktar við vælkent eksotiserandi endamál í ferðavinnureklamum, sum er at

> mystify the mundane, to amplify the exotic, minimize the misery, rationalize the disquietude, and romanticize the strange. (Schouten 2007:30, tikið upp eftir G. Mason)

Til fyri stuttum hava Føroyar verið ein ferðavinnulandafrøði 'off the beaten track', men so hvørt sum kaldar oyggjar eru vorðnar meira cool ferðamál, er landið av álvara farið at merkja trýstið frá øktu ferðavinnuni. Áðrenn koronasóttin herjaði í 2020, óttaðust nógv fyri, at ferðafólkini fóru at verða so nógv í tali, at vit ikki fóru at kunna fylgja við og ikki at kunna gera neyðugu reguleringarnar í nóg góðari tíð til tess at verja árend signaturstøð ella náttúruperlur kring landið sum Saksun og Mykines.

Økta talið av ferðafólki hevur fyrst og fremst samband við væleydnaðu og succesríku kampanjurnar hjá VFI. Í øðrum reklamufilmum hjá VFI sum *Remote Tourism* (2020) eru Føroyar lýstar uttaneftir og innaneftir um somu tíð. Yvirhøvur er føroysk ferðavinna farin at brúka hesi bæði eygnabrá meira miðvíst í sínum átøkum, og tað hevur samband við, at ferðavinnan vil undirstrika mentanina á staðnum. Hetta vísir seg sum ein blandingur av vælkendari ferðavinnustrategi, sum bæði umfatar pull-faktorin og push-faktorin.

> Pull-faktorurin: Hevur samband við ta vitan, sum ferðafólk hava frammanundan um ferðamálið svarandi til vælkenda atdráttarmegi sum vøkur fjøll, strendur og frítíðarmøguleikar av ymsum slag.

> Push-faktorurin: Innanhýsis tørvur sum eitt nú ferðavinna skilt sum samleikaumsiting. Mentanin gevur ferðavinnuni og hennara ógvisligu broytingarkraft eitt aftursvar, sum ofta verður rópt mentanarlig alheimsgerð. Ein roynd at taka ferðavinnuna í egnar hendur, so man ikki verður tikin av fótum og bara tillagar seg tørvinum hjá ferðafólkum.

Við at brúka báðar hesar framferðarhættir – at toga heimin til Føroyar við eksotiskum myndum og trýsta onnur føroysk eyðkenni fram í heimsljósið enn bara vakrar landslagsmyndir og hvat ferðafólk annars vænta sær, náa reklamufilmarnir hjá VFI at koma afturum reinar eksotiseringar av Føroyum. Munur er kortini á hesum filmum og skaldskapinum hjá Williami og Jørgen-Frantz, og hann hevur ikki minst við tað at gera, at bókmentir ofta verða sagdar at vera tann mest intellektuella listagreinin, tí alskyns hugsjónir alsamt eru til viðgerðar í hesum heimi. Sama dýpd er sum vera man verri enn so í kampanjufilmum sum teimum hjá VFI.

Tað eksotiska er sum ein snarvegur til tað autentiska. Ímyndir um tað eksotiska kunnu við øðrum orðum blíva til eina ov lættkeypta fatan av tí autentiska, og tær verða av tí sama ofta klisjekendar og skræðuskoðandi. Millum bókmentafrøðingar, rithøvundar og granskarar yvirhøvur hevur eksotisering av tí sama til fyri stuttum verið í 'bad standing' í árinamikla (sosial)konstruktivistiska rákinum. Eksotisering er stødd í nøkulunda sama merkingarøki sum 'idyllur' og 'nostalgi', sum verða fatað sum ein longsul eftir nøkrum mistum, sakleysum ella horvnum. Hesi fyribrigdi verða hildin at yvirryðja kensluliga og at vera lítið meira enn innantóm hugsan. Tey eru av tí sama aftur og aftur vorðin avsannað av vísindahugsan sum bráðvakurt gyklaverk. Seinastu áratíggjuni hava verið nógvar atfinningar av yvirryðjandi kritikki innan sosio-mentanarligan maktkritikk, sum ikki hevur givið hesum umtøkum nógvar møguleikar fyri at vera tikin í álvara í modernaðari upplýstari øld. Grundgevingin tykist vera, at man her druknar í romantikki, subjektiviteti og fortíðardyrkan. Men ritverk Williams og Jørgen-Frantz vísa, at stórir skaldsligir møguleikar eru í eksotiseringum, og at hesir møguleikar hava við teirra ferðalýsingar at skaffa.

Ferðavinna millum rutur og røtur

William fekk í sínari tíð Føroyar út at flúgva við at seta land og fólk í eitt røriligt kosmopolitiskt høpi, har stað og heimur alsamt grípa hvørt inn í annað. Nú verða William og onnur føroysk listafólk brúkt av Atlantic Airways og øðrum innan ferðavinnuna til at selja Føroyar sum eitt modernað ferðamannaland. Skjótt vaksandi mentanarferðavinnan kring um í heiminum hevur havt við sær vaksandi áhuga fyri at brúka tjóðarinnar mest markantu figurar um eina leið í marknaðar- og mentanarhøpi. Teir kunnu brúkast til at branda tjóðir og býir, samstundis sum ein víðkað nýtsla av hesum figurum er vælegnað til eisini at umfata innari viðurskifti í mentanini sum samleikaumsiting. Vit síggja hesar figurar á velinum á øllum heimsins flogførum, sum branda tjóðirnar í altjóða høpi; eisini í Føroyum, har flogfør hjá Atlantic Airways hava fingið nøvn sum William (William Heinesen), Ingálvur (Ingálvur av Reyni), Sámal (S.J. Mikines), Elinborg (Elinborg Lützen). Hesi børn av tjóðunum roynast úteftir í netverkssamfelagnum sum landvinnarar og í innlendishøpi sum endurhugsan av mentanararvinum. Á henda hátt umboða hesi eitt dynamiskt krossøki millum rutur og røtur. VFI, Tórshavnar kommuna, Føroya landsstýri og nógv onnur vísa tískil stóran áhuga fyri at brúka bókmentir, tónleik og film til at modernisera brandingina av Føroyum.

Landsins stóru listanøvn verða brúkt í óvæntaðum høpi, sum ikki bara snýr seg um mentan, men eisini um kapitalistiskan kappingaranda. Á sama hátt, sum mentanin hevur brúk fyri marknaðinum, hevur marknaðurin brúk fyri mentanini til tess at geva ávísa ferðamálinum skap, so tað líkist burturúr: "To compete for tourists, a location must become a destination", sigur Barbara Kirshenblatt-Gimblett (1998:152). Stød blíva til stød við at verða ímyndað sum ávís stød. Landafrøðir og lond eru ymisk, og tey brúka í dag sín ymiskleika, síni serligu eyðkenni til at kappast um ferðafólk. Simon Anholt tosar í hesum sambandi um 'competetive identities' (Anholt 2007) og Parag Khanna um 'competetive geographies' og 'competetive connectivity' (Khanna 2016: xvii). Kampurin um at skilja seg burtur úr øðrum ferðamálum av sama slag hevur skapt tað, Andreas Reckwitz kallar eitt

singularitetssamfelag. Reckwitz undirstrikar í sínari bók *Die Gesellschaft der Singularitäten* dyrkanina av tí autentiska og makaleysa sum eitt romantiskt eyðkenni við nýggju mentanarkapitalismuni, sum spennir yvir bæði mentan og marknað.

Hóast William var ein harður kapitalismukritikari, egnar hann seg sum ein sterkt staðarhugsandi rithøvundur væl til romantisku seinkapitalismuna. William hevur eina romantiska lind í at kalla øllum, hann skrivar. Tað romantiska viðvíkur tí, sum er av einari aðrari verð. Hetta kalla hann og Jørgen-Frantz 'den anden verden', sum í stuttum er ein ímynd um Føroyar sum ein mentanarlandafrøði 'langt burturi' í tíð og stað, t.e. sæð uttaneftir við kolonialum og kontinentalum eygnabrá. Henda ímynd livir lið um lið við ein djúpan áhuga fyri staðnum og føroysku lívsverðini. Føroyar og Havnin, sum William og Jørgen-Frantz lýsa tær, eru langt burtur frá tí 'systemverden', 'planlæggende fornuft' og 'social ingeniørkunst', sum teir lærdu at kenna gjøgnum Poul Henningsen og mentanarradikalismuna. Tað romantiska elementið er tað, sum ikki passar inn nakrastaðni og minst av øllum í eitt mentanarradikalt stórbýarhøpi. Av hesum ávum hava teir og serliga William, sum livdi at kalla alla 20. øld, áhaldandi rættleiðingar til kontinentalar ismur og rák av ymsum slag herímillum tað, teir fata sum ov turrislig realisma, ov formell modernisma og ov stórbýarlig mentanarradikalisma.

Bókmentir og ferðavinna

"Interessen for min fødeby Thorshavn på Færøerne har i de senere år været i mærkbar stigen i det oversøiske, et faktum, der naturligvis kun kan glæde en ældre lokalhistorikers maniakalske hjerte" (Heinesen 1970:30). Soleiðis ljóða inngangsorðini til stuttsøgu Williams "Balladen om Dobbelt-Simon og Kildse-Kalsa." Hesi byrjanarorð vátta eitt mynstur í ritverkinum, sum er eitt møti millum eygnabráið uttaneftir (vaksandi útlendskur áhugi fyri Havnini og Føroyum) og eygnabráið innaneftir (bygdasøgurithøvundurin). Talan er um eitt ferðandi eygnabrá ella eitt eygnabrá felt inn í perspektiviskan rørileika, og tað uttan mun til um lesarin er á ferð við einum ítøkiligum ferðafólki ella um talan er um eina frásøgn, har sjónarhornið kemur ferðandi uttaneftir og fer inn og út úr mentanini. Í skaldsøguni *Det gode Håb* (1964) eru vit í ferðalagi við prestinum Peder Børresen, sum er ávegis til Føroyar úr Bergen í seinnu helvt av 1600-talinum. Í skaldsøguni *De fortabte Spillemænd* (1950) er byrjanin eitt kropsleyst frásøgufólk skilt sum eitt flúgvandi perspektiv uttaneftir fyrst í 20. øld, ið sær Føroyar úr erva sum eitt evarska lítið land miðskeiðis í havinum og sum síðan lendir í lítilleikanum og harnæst vendir sær við og lítur út móti havinum, haðani hann kom. Í øllum hesum trimum førum er eygnabráið uttaneftir eitt ferðandi eygnabrá, hóast talan ikki er um ferðafólk í vanligari fatan. Hetta ger ritverk Williams vælegnað í ferðamannahøpi, og føroysk list rúmar yvirhøvur mong onnur fordømi um tað, sum hendir í ferðavinnuni í dag. Man kann eisini siga, at eksotiserandi Føroyalýsingar í eldri útlendskum ferðafrásagnum og skaldsøgum eru fordømi um droymandi ferðamannabráið í modernaðum reklamufilmum um Føroyar sum'Un'-kampanjan.

Brimbardar strendur og strandalinjan yvirhøvur hava ein serligan leiklut í hesum sambandi. William og Jørgen-Frantz brúka báðir strandarlinjuna í miðstøddum høpum í síni skriving. Tað er lesarin vitni til í byrjanunum av skaldsøgunum *De fortabte Spillemænd* og í *Barbara* (1939) eftir Jørgen-Frantz Jacobsen. Tá samanum kemur eru báðir hesir skaldsøguheimar gjøgnumseyraðir av at gera landamarkið og dupultskoðanina innan- og uttaneftir til eitt sjálvstøðugt øki fyri frásøgnina. Hesin rørileiki millum at síggja Føroyar uttan- og innaneftir hevur í víðari forstand við strandarlinjuna at gera sum eitt symbol upp á mentanarligan hybriditet og bókmentaligar umboðanarspurdómar skilt sum ein serlig tilvitan hjá hesum rithøvundum um sína støðu og sínar søgur sum nakað, ið verður til millum mentanir, millum heim og heima. William og Jørgen-Frantz eru á henda hátt ein fyriboðan um

tað, sum er hent í ferðavinnuni seinnu árini, har VFI fyrst legði dent á at gera Føroyar kendar úti í heimi við succesríkum reklamukampanjum sum *Sheep View* (2016) til tess at fáa ferðafólk til Føroyar og nú við at leggja dent á at skipa innanhýsis viðurskifti í ferðavinnuni.

Skaldskapurin hjá Williami og Jørgeni-Frantz ger á sín egna hátt Føroyar til eitt ferðamál hjá áhugaða lesaranum. Teir skrivaðu báðir síni skaldaverk á donskum, so eisini málsliga venda teir sær innbjóðandi út móti heiminum. Men teirra verk eru sum nevnt harumframt skrivað inn í eitt høpi við nógvari ferðahugsan. Ferðavinna og bókmentir eru kortini sera ymisk fyribrigdi, so hvussu hanga tey saman í hesum destinatiónshøpi? Mike Robinson skrivar:

> There is seldom any straightforward cause-and-effect relationship between the reading of literature and the tourist act. The process of conversion from reading of literature to being a 'literary tourist' is dislocated and complex, but this is no reason to avoid exploration and examination. (Robinson 2011:40)

Hyggja vit nærri at destinatiónsaspektum í bókmentunum sjálvum, eru kortini meira og minni eyðsædd sambond millum bókmentir og ferðavinnu. Hetta ger serliga vart við seg í oyggjabókmentum, sum at kalla eru 'føddar' inn í eina ferðakenda hugsan við áhaldandi komu og fráferð. Koloniala og kontinentala tilgongdin til oyggjar hevur mest verið dæmd av objektivering og av, at man fer út á oyggjar og inn aftur á meginlandið. Eins forvitin tann ferðandi er um eksotiska ferðamálið langt burturi, eins vist hevur tað oftast verið, at skjótt verður farið avstað aftur. Nógv, sum búgva á staðnum, flyta burtur, men koma aftur á vitjan. Oyggjamentan er sostatt gjøgnumseyrað av einum serligum mynstri, har fólk koma og fara. Hesin veruleiki endurspeglast í føroyskum bókmentum. Hetta kemur til sjóndar í einari tilvitan um, at Føroyar eru eitt land, ein oyggjabólkur langt burturi. Serliga danskskrivaðar føroyskar bókmentir eru á tremur við destinatiónsaspektum, har fólk, sum koma uttaneftir, hava markantan leiklut í verkunum, og har Føroyar eisini verða sæddar uttaneftir sum ein 'nýuppdagaður' heimur, júst sum í 'Un'-kampanjuni.

Dupulteygnabrá Williams

Bæði innan bókmentir og ferðavinnu verða Føroyar eksotiseraðar við tí endamáli at lýsa tær sum eitt autentiskt og makaleyst ferðamál herímillum serliga sum eina 'nýggja' landafrøði. William er ivaleyst besta dømi um destinatiónsmentan í føroyskum bókmentum. Hann skrivaði á donskum til ein norðurlendskan lesaraskara (Skarðhamar 2009:198) og hevði tískil góðar grundir til at hugsa útlendskar lesarar og eksotiserandi eygnabrá inn í sína skriving og sína fagurfrøði, og tað sæst aftur í skiftinum millum eygnabráið uttaneftir og eygnabráið innaneftir. Serligt í hesum sambandi er ferðandi eygnabráið uttaneftir. Sum skaldsøgurithøvundur var William tíðliga tilvitaður um týdningin og serliga fráleikan í hesum eygnabrái. Karen Blixen, hvørs ritverk fyrst kom út á enskum, skrivaði eins og William til ein útlendskan lesaraskara, og tað gevur hennara ritverki dám av

> … den ejendommelige eksotiske atmosfære, som findes i fortællingerne. Det er et fremmed, ja næsten antropologisk blik. (Kjældgaard 2005)

Átøkt Blixen hevur eygnabrá Williams tvinnanda síður, sum eru tætt samanvovnar. Onnur er ferðamansins eksotiserandi eyga, sum er skræðuskoðandi, sum Chr. Matras einaferð tók til um hetta eygað og sum sóknast eftir attraktivum og makaleysum ferðamálum. Hin er eitt kennarabrá, sum hevur egnar royndir frá mentanini. Hesi bæði eygnabrá renna saman í einari antropologikendari blanding. Williamsa eygnabrá er eyðkent á tann hátt, at tað um somu tíð er fremmant og trúnaðarkent.

Við sínum hybrida dansk-føroyska uppvøkstri verður hann í dag av tí sama hildin vera serliga vælegnaður sum íkast til at menna ein kosmopolitiskan føroyskan samleika (Moberg 2020). William passar væl inn í promovering av føroyskari list og mentan innan føroyska ferðavinnu, sum vil seta Føroyar á heimskortið sum eitt modernað land við einari sterkari mentan.

Í dag verða nógv átøk hugsað við støði í Føroyum sum komu-mentan. 'Literary walks' við støði í Williami og Havnini hava verið roynd í eina tíð, og hetta kann metast sum partur av menning av bæði mentanarferðavinnuni og av útbúgvingarkervinum, við tað at henda rutan vil kunna verða og longu verður brúkt av skúlum, útlendskum gestum og annars øllum áhugaðum alt ísenn.

William sum *brand*

Føroyar uppliva í dag eina spreinging av kreativiteti innan tónleik, gastronomi, design, klædnamóta, reklamur, íverksetan av ymsum slag og nú sum fyrr eisini innan listagreinir sum bókmentir, málningalist, leiklist o.s.fr. Í hesum høpi er eisini talan um nisjuferðavinnur. Føroyar hava fingið ein nýggjan puls, og hesin pulsur pumpar í einum kreativum búskapi, sum koplar millum mentan og vinnulív. Frá almennari mentanarpolitiskari síðu verður list fatað sum ein brandandi útflutningsvøra í Føroyum og fólk eru sett í starv til at taka sær av at promovera og positionera Føroyar sum bókmenta-, films- og tónleikaland. Koplingar millum list og fisk eru yvirhøvur vorðnar nærliggjandi. Eitt dømi um hetta er, at føroyska laksavinnan hevur víst stóran áhuga fyri at brúka eina komandi týðing til kinesiskt av kendastu skaldsøgu Williams, *De fortabte Spillemænd*, sum høvi til at branda føroyskar fiskavørur á fiskamessum í Kina. William kann brúkast sum eitt distinkt, autentiskt føroyskt brand og harvið sum liður í menning av føroyskari mentanarferðavinnu og destinatiónsmentan. Niðanfyristandandi eyðkenni gera William til eitt gott føroyskt mentabrand:

- Lívsverk Williams sum ein modernað Føroyingasøga
- William sum andlit Føroya úteftir í 20. øld og framhaldandi
- William koplar nýtt og gamalt saman í nýggjum samansetingum og skapar ein kosmopolitiskan lokalan samleika
- Traditiónsberandi og nýskapandi
- Otto Gelsted kallar Hans Scherfig "Et talent med tre hoveder". Sama er við Williami, sum er marglistafólk við 3 høvdum: rithøvundur, myndlistafólk og tónasmiður
- Býarikon, ímyndin av gomlu, pittoresku Havnini
- Nógvir bygningar í býnum siga søgu Williams
- Innstillaður til heiðursløn Nobels 2 ferðir í 2 londum
- Problematiskur figurur í sínari samtíð religiøst, nationalt og politiskt, sum bara ger Williams-brandið uppaftur meira áhugavert
- Sær Føroyar uttan- og innaneftir samstundis

Alt hetta og nógv aftrat ger William vælegnaðan sum føroyskt mentanarikon. Samanumtikið kann man siga, at hesi eyðkenni rúma stórum søgumøguleikum við atliti at branding. Vaksandi áhugi hevur av tí sama verið fyri Williami seinastu árini. Men sum heild kann sigast, at hansara momentum er partur av momentum fyri

kreativum búskapi og nisjuferðavinnu í Føroyum, har fjós, hoyggjhús, handlar, saltsilo, meiarí, vaskarí, pakkhús og aðrir bygningar umskapast til eventmiðdeplar, sjónleikarahús, framsýningarhøli, restaurantir, barrir o.s.fr. Ein høvuðsmiðstøð fyri hesum kreativa ráki er gamla Havnin, sum er vorðin ein gastronomisk høvuðsstøð við nýggjum spennandi matstovum, har søgur Williams eisini fara fram. Henda gongd hevur gjørt Føroyar til eina destinatiónsmentan, og við hesum er 'nation building' vorðin avloyst av 'destination building' (Moberg 2020).

Í einari tíð við ógvisligum broytingum fyri stað og samleika kann nýtslan av Williami og øðrum føroyskum listafólkum sum mentanarlig storytelling gera narrativ innan mentanararv viðkomandi. List er yvirhøvur vælegnað til at menna eina modernaða storytelling um Føroyar, sum kanska eru mest kendar fyri grindadráp. Lívsverkið hjá Williami kann verða eitt ískoyti til at orða eina opna grundsøgu um, hvat føroyskur samleiki er og kann verða. William var í sínari samtíð bæði mentanarberi og mentanarbrótari, bæði umstríddur rithøvundur og avhildin myndlistamaður (Moberg 2017). Júst hetta tvígildi skapar eitt søguríkt brand við sterkum spenningum, sum passa væl til kosmopolitiska ferðamannaveruleikan, har farið verður inn og út um markið millum tjóð/stað og heimin uttanfyri.

Tað, sum ger William væl egnaðan sum brand fyri Føroyar í ferðamannahøpi, er, at hann røkkur longur út í tíð og rúm enn nakar annar føroyskur rithøvundur, samstundis sum hann kavar djúpt niður í fólkalívið. Í tekningum, keipumyndum, klippum, málningum, stuttsøgum, skaldsøgum og essayum studerar hann miðvíst føroyskar fólkakarakterir og harvið eisini Føroyar sum eitt óforveksliligt stað. Hetta hevur samband við fráleikan í hansara eygleiðingarhátti. Hann ger við øðrum orðum alla tíðina Føroyar til eitt ferðamál sæð innaneftir sum uttaneftir. Føroyar verða á henda hátt ikki einans ferðapallur hjá útlendingum, men eisini hjá føroyingum sjálvum, sum av trúnaðarkenda fráleikanum í hansara verkum kunnu hugkveikjast til at verða antropologar í egnum landi.

Jørgen-Frantz og Føroyar sæddar uttaneftir

Jørgen-Frantz byrjar sína ferðafrágreiðing *Færøerne, Natur og Folk* (Jacobsen 1936) við hesum setningi: "Ældre beskrivelser af Færøerne har ofte en optakt som til en robinsonade" (Jacobsen 1936:3). Jørgen-Frantz tilognar sær hesar lýsingar av Føroyum í *Barbara* (Jacobsen 1939), sum er ein robinsonada í týdninginum ein skaldsøga um skipbrotnar lagnur á fjarum oyggjum, sum í hesum føri eru Føroyar. Hann ger sær dælt við ekotisk ferðafrásagnarperspektiv við at gera Føroyar til eina komu-mentan ella til eina modernaða bókmentaliga destinatión. Brøvini til vinin William vísa, at hann visti, hvat hann gjørdi. Hann skrivar í einum brævi frá 1922:

> den traditionelle 'ankomst-genre': at man grundigt omkalfatrer og eksotiserer Færøerne og Tórshavn for derved at lade dem fremtræde langt mere friskt og levende og – jeg havde nær sagt – realistisk. Det er en god opfindelse. Men er du klar over, at Færøerne overhovedet ikke kan bære sig uden tilsætning af noget udenlandsk? (Heinesen og Jacobsen 2019:108)

Her umrøðir Jørgen-Frantz beinleiðis Føroyar sum eina destinatiónsmentan: at Føroyar ikki bara eru eitt land, man býr í, men eisini eitt land, sum verður vitjað, sæð og mett av øðrum og at hetta hevur avgerandi týdning fyri fatanina av tí at búgva í Føroyum og vera (skrivandi) føroyingur. Ein átøkan fráleika til sítt heimland finna vit í einari lýsing hjá tí danskskrivandi íslendska rithøvundinum Gunnari Gunnarsson. Eftir at hava verið í Danmark í nøkur ár skrivar Gunnarsson:

> erindrede jeg pludselig Island igen – skimtede Landskaber, Mennesker, Oplevelser og Skæbner fra min Ungdom – og nu saa jeg dem i en ny, men fjærn

> og særegen Belysning. Jeg fik pludselig Øjnene op for, at hvad jeg i min Ungdom havde fundet hverdagsagtigt hos dem, netop var karakteristiske – og undertiden skønne – Ejendommeligheder. (Gelsted 1926:10)

Ísland er her komu-mentan fyri eygnabráið uttaneftir hjá Gunnari Gunnarsson. Hetta eygnabrá ger ein til ein betri eygleiðara, og tað minnir ikki sørt um ta nærverandi fráveru, vit finna í Føroyalýsingunum hjá Williami og Jørgen-Frantzi.

Við at gera Føroyar til eina komu-mentan heldur Jørgen-Frantz upp á fráleikan og upp á, at listaligar lýsingar av Føroyum hava brúk fyri eygum uttaneftir. Grundin til at Føroyar hava brúk fyri útheiminum sum eitt fráleikaskapandi ferðaperspektiv er, at so kann man líta at landinum við frískum og ferðugum eygum, sum kunnu bjóða vanabundnum fatanum av, tær veri seg heimagjørdar ella útlendskar. Sitatið hjá Jørgen-Frantz positiverar í hesum sambandi tað eksotiska sum lættkeyptur atdráttur, men sum ímyndar eina nýggja og enntá realistiska fatan av Føroyum. Tað, sum Jørgen-Frantz í roynd og veru positiverar, er fráleiki, sum er fyritreytin fyri at Føroyar kunnu verða lýstar sum ein eksotisk destinatión ella komu-mentan. Meira býr í hesum fráleika. At síggja Føroyar við fjarleikans ferðamannaeygum roynist sum onki minni enn ein enduruppdaging:

> It is not just discovery of the new, but a rediscovery of the quotidian, which is revealed by our newfound perspective. It is this aspect of travel that has come to be used as a new attraction and a new form of exoticism in tourism. (Richards 2007:7)

Listaligu enduruppdagingarnar hjá bæði Williami og Jørgen-Frantz eru stýrdar av einum listaligum fráleika.

Eksotisering og sjálveksotisering

Har koloniala-kontinentala 'uppdagingin' er eksotiserandi, er enduruppdagingin hjá fyrrverandi kolonium sjálveksotiserandi. Áðrenn enduruppdagingina er sum vera man ein 'uppdaging', og henda koloniala uppdaging bar í sær umfatandi eksotiseringar av øðrum heimspørtum og serliga oyggjum, sum eru ímyndin av landafrøðiligum fjarleika.

Oyggjar verða lýstar sum 'natúrliga' alternativið til meginlond (Patke 2018:34). Flestu teirra eru bert smá brot samanborin við stóru meginlandahóparnar. Jú longri burtur ein oyggj er, jú betri egnar hon seg sum ein projektiónsflata fyri destinatiónseygnabránum. Sagt á annan hátt: jú longri burtur, jú sterkari verður dagdreymakenda eksotiseringin og objektiveringin av oyggjum (Baldacchino og Khamis 2018:373).

Tá Jørgen-Frantz vil síggja Føroyar við frískum og ferðugum eygum er tað tí, at hann vil enduruppdaga Føroyar samstundis uttan- og innaneftir. Men hansara reaktión upp á kontinentala objektivering og eksotisering er sum hjá Williami ikki at gera upp við eksotisering, men at taka hana til sín og nýtulka hana. Talan er eitt opið og uppfinningarsamt svar til Evropa, sum røkkur langt út um makthugsandi mótsetningar millum føroyska og danska mentan og inn í tað, Homi Bhabha setur í samband við emigrantin, sum hevur tvey heim og samstundis er heimleysur. Hann er heima í millumrúminum, í tí Bhabha kallar "interstices" (Bhabha 1994). Men henda støða er eisini eini framíhjárættindi skilt sum eitt perspektiv dæmt av rørileika og áhaldandi nýggjum krossandi blandingum millum tvær mentanir. Henda blandstøða er ein sannkenning av, at Føroyar og aðrar oyggjar ikki sleppa undan eksotiseringum og at hesar eksotiseringar hava havt so stóran týdning, at tær eru vorðnar ein partur av oyggjasamleikanum:

> We are of course tired of binaries in relation to islands – indeed in relation to everything – but we cannot move 'beyond' them, for this 'beyond' is an imaginary place without language or culture, for us, it does not exist. (McMahon og André 2018:297–299)

Í bókini *Sydhavsøen. Nydelsens geografi* hjá Frits Andersen og yvirhøvur innan Island Studies verða oyggjabúgvar lýstir sum andføtlingar til meginlandabúgvar.[1] Frits Andersen er yvirhøvur jaliga sinnaður mótvegis eksotisering í staðin fyri monotont bara at avdúka hana sum falskan veruleika. Yvirhøvur verða oyggjar ikki bara defineraðar negativt sum nakað andføtlingakent, men eisini sum eitt møti millum hugflog og veruleika. Tær hava upphavliga verið so ónáandi langt úti í landafrøðini, at hugflogið hevur tikið yvir, har landvinningar og vísindi fyribils máttu geva skarvin yvir. Av hesum ávum verða oyggjar ofta lýstar sum eitt fyribrigdi á markinum millum hugflog og veruleika (McMahon og André 2018:297–299).

Av tí at ikki slepst undan eksotisering, so velja rithøvundar í somu støðu sum Jørgen-Frantz og William at ogna sær eksotiseringina sum sjálveksotisering. Sambært Tim Winter (2012:88) er sjálveksotisering ein máti at forhandla sína mentan, sín tjóðarsamleika og sína søguligu bakgrund. Í staðin fyri at vísa eksotisering burtur sum eitthvørt, man bara fremur ímóti 'hinum', teimum 'primitivu', 'tilafturskomnu' og harnæst seta eksotisering upp ímóti moderniteti og progressiviteti, so verður eksotiseringin sum fleirtýtt bókmentaperspektiv fevnd av sjálveksotisering. Sjálveksotiseringin korrigerar siðbundna eksotisering uttan at gera upp við eksotisering sum so. Í staðin fyri einans at lýsa eksotisering sum assymmetri millum miðdepil og útjaðara verða møguleikarnir í henni gagnnýttir av fyrrverandi kolonium sum 'empowerment' ella svar til fyrrverandi koloniveldi. Við at taka eksotiseringina í álvara og ikki gera eksotiseraðu mentanirnar til offur fáa eksotiseraðu mentanirnar nettupp myndugleika sambært Tim Winter (2012:88).

Hvat er tað so, man í roynd og veru fær burturúr við at eksotisera sítt egna? Sjálveksotiseringin er vorðin ein máti at vinna sær uppmerksemiskapital – í hesum førinum av landafrøðiligum slag – sum er eitt nýtt slag av mentanarligum kapitali í tí Norðuratlantsøki, Føroyar liggja. Í føroyskum bókmentum eru William og Jørgen-Frantz besta dømi um, at Føroyar verða brúktar sum landafrøðiligur kapitalur. Teir eru báðir stórforbrúkarar av ímyndum um Føroyar sum stað, sum oyggjaland, sum útryðja, sum havprovins, sum ein 'annar heimur' o.s.fr. Í hesum høpi verður sjálveksotisering til eina munadygga og víðsveipta 'answering position'. Gaman í eru tað element í eksotiseringini, sum kunnu kallast ein kontinental-kolonial konstruktión og sum sostatt kunnu dekonstruerast, men eksotisering er eisini eitt meira-enn, ein eykadimensjón. Hon rúmar eisini einum yvirskoti av hugflogi. Haraftrat kann hon verða sett inn í eitt nýtt høpi, sum er nýggja globaliseraða heimsskipanin, har oyggjar – og ikki minst kaldar oyggjar – eru vorðnar cool ferðamál og eitt slag av Costa Dell North.

Tað snýr seg ikki um siðbundna eksotisering av objektinum, men meira um tulking og tilgongd til sjálvan fráleikan og spenning millum hann og objektið ella ferðamálið. Hetta er ein spenningur millum fjarleika skilt sum eitt fjart stað og fráleika skilt sum bókmentalig strategi, ið livir sítt egna lív sum eitt spæl við sjálvfráleika og sjálveksotisering og sostatt sum eitt spæl millum eygnabráið

[1] Fantasielementer og teatralske elementer spiller en rolle i ø-litteraturers selv-repræsentationer. Øer er genstand for selveksotiseringer, fordi de i så høj grad "are negotiated at and through the crossroads of a real and an imaginary island" (McMahon og André 2018:297–299). Øer defineres desuden som regel i forhold til kontinentet: "In the continental tradition of island theory (…) islands appear to be not only cut off from other land and people but also "places out of time"" (Goldie 2011:11).

uttaneftir og innaneftir. Í sjálveksotisering verður objektið sent út á perspektiviskan streymasjógv og gjøgnumlýst og forhandlað úr ymsum ættum. Fráleikin roynist her sum eitt refleksjónsrúm.

Fráleikin blívur á henda hátt til eitt imaginativt rúm við nógvum perspektiviskum møguleikum. Victor Segalen setur eksotisering í samband við nakað ævigt óbegrípiligt (Segalen 1999:44), og tað hevur samband við ultimativan fráleika í tíð og rúmi, sum eyðkennir svarstøðu Williams og Jørgen-Frantz'. Svetlana Boym heldur uppá, at tann seriøsi formurin fyri nostalgi, sum hon kallar refleksiva nostalgi, er meira upptikin av tí gátuføra (Boym 2001:xvii), fráleika og longsli enn av sjálvum objektinum (Boym 2001:50). Sambært útgreinaðum hugsanum innan bókmentafrøði og heimspeki um umboðanarspurdómar er ongin tilgongd til veruleika ella objekt uttan gjøgnum fráleika (Žižek 2000). Har eksotisering dyrkar snarvegir til tað vakra, dramatiska objektið – tað naividentifikatoriska – snýr sjálveksotisering seg um eina torgreinda umboðan av ferðamálinum, har fráleikin livir sítt egna lív sum eitthvørt performerað, ímyndað og broytiligt (Bærenholdt 2007:56). Sjálveksotisering problematiserar sostatt viðurskiftini millum tað fjara og tað eksotiseraða objektið.

Kampurin um søguna

William og Jørgen-Frantz romantiseraðu og eksotiseraðu báðir við at blanda eitt forvitið, frískt og ferðugt eygnabrá við eitt studerað antropologikent eygnabrá:

> Remote islands, exotic islands, are remote and exotic only when you are not an inhabitant of one. (Beer 2003:42)

Hetta var eisini munurin millum William og Jørgen-Frantz øðrumegin og so skaldsøgurithøvundin Jørgen Falk Rønne, sum skrivaði sínar skaldsøgur tíðliga í 20. øld hinumegin. Tá William gav út sína fyrstu skaldsøgu, *Blæsende Gry* (1934), var tað við einum broddi vendum móti skaldsøgunum hjá Jørgen Falk Rønne. Undirheitið á *Blæsende Gry* er "Nutidsroman fra Færøerne", og tað minnir mest um eina beinleiðis viðmerking til Falk Rønne og hansara skaldsøgu *Mens Nordhavet bruser. Roman fra Færøerne* (1920). William vildi undirstrika, at hansara skaldsøga var ein nútíðarskaldsøga um Føroyar og sostatt meira realistisk enn romantisk-eksotiserandi. Hann finst av tí sama at eksotiserandi føroyalýsingunum hjá Falk Rønne í greinini "Lívið í Føroyum":

> Presturin Falk Rønne, hvørs bøkur hópurin av fólki í Danmark lesa, er gott dømi um hetta grunna frágreiðingarlag. Hann leggur at kalla bert í tað, sum ger mun í løtuni, tað "spennandi" í lívinum í Føroyum, og lýsingar hans eiga tí onga sálarliga dýpd. (Enni 2000:71)

Viðmerking Williams til Falk Rønne endurspeglar eitt stríð um rættindini til at umboða lýsingar av føroyingum og Føroyum í mun til útheimin. Eitt definitiónsstríð ger við øðrum orðum vart við seg millum rithøvundar, sum skriva skaldsøguprosa um Føroyar á donskum. Fyrimunur Williams var, at hann skrivaði á donskum, men búði í Føroyum, og tað ber samstundis í sær, at í hansara skriving eru Føroyar sæddar uttan- og innaneftir um eina og somu leið. Alt hansara ritverk baldýrar danska og føroyska mentan saman í eina hybrida, dynamiska og opna fatan av, hvat tað føroyska er, sum í stóran mun snýr seg um sambandið úteftir. William romantiserar og eksotiserar við at blanda eina antropologikenda realismu og modernistiskar hugsanir inn í sínar føroyalýsingar og førkar seg á tann hátt burtur frá eksotiseringum. Sum søguskriving mett er munurin á Williami Heinesen og Jørgen Falk Rønne, at seinastnevndi umboðar eina koloniala, kontinentala siðvenju fyri at objektivera oyggjalív sum eksotiskt, meðan fyrrnevndi umboðar "a countertradition

to this imperial historiography of colonies' founding fiction" (Lynch og Warner 1996:7). William og Jørgen-Frantz gera ikki bara upp við eksotiserandi bónda- og sjómannaromantikk hjá Jørgen Falk Rønne og hjá danskskrivandi føroyingum sum Richard B. Thomsen. Teir fevna og brúka eisini eksotiseringar sum part av sínari fagurfrøði og skaldskaparfrøði, og teirra eksotiseringar røkka heilt inn í frásagnarstíl og eksotiserandi navngeving av persónunum. Hjá Williami eita figurarnir oftast óvanlig nøvn: Ødipus Petersen, Don Juan, Isan, Gamaliel, Fingal, Fabian, Teodora, Varme-Fanny. Og kendi skaldsøgufigururin hjá Jørgen-Frantz eitur Barbara, sum í dag er vanligt føroyskt navn, men sum í hesum høpi peikar yvir í ein annan – 'barbariskan', ótemjandi – heim. Undannevndu nøvn bera boð um, at nakað fremmant kemur til Føroyar og um Føroyar sum eitt eksotiskt stað, Føroyar sum eina komu-mentan, eitt stað sæð við egnum og annara eygum samstundis. William og Falk Rønne høvdu báðir sans fyri at brúka kontinentalu ímyndina um Føroyar sum eitt fjartliggjandi land, ið er atdráttarskapandi í mun til tann útlendska lesaraskara, teir upphavliga vendu sær til.

Samanumtøka

Henda greinin hevur kannað, hvussu Føroyar eru vorðnar lýstar sum ferðamál í bókmentum og ferðavinnu við serligum atliti at rithøvundunum William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen og reklamufilmum hjá VFI. Størsti denturin hevur verið lagdur á eksotisering, sjálveksotisering og branding innan bókmentir og harnæst sambandið og munin millum bókmentalig viðurskifti og branding og eksotisering innan ferðavinnu. Eksotiseringar og sjálveksotiseringar eru vorðnar lýstar við atliti at nýtslu av fráleika sum bókmentalig frásøgusnildi. Fráleikin minnir um ferðamannaeygað, sum upprunaliga var eitt kolonialt-kontinentalt eygnabrá uttaneftir, sum bókmentir í fyrrverandi kolonium ella kolonikendum londum sum Føroyum síðan taka upp aftur, men við at blanda eygnabráið innaneftir og eygnabráið uttaneftir. Yvirtøkan av eksotiseringini verður kallað sjálveksotisering, tí her tekur man 'sakina' í egnar hendur.

Nógvar føroyskar bókmentir minna um ferðafrágreiðingar, og hesar kunnu øvugt hava bókmentaligan dám. Ferðafrágreiðingarperspektiv ávirka lýsingar Williams og Jørgen-Frantz' av staði og tjóð, sum opna seg fyri heiminum og nógvum ymsum ávirkanum uttaneftir. Man sær sítt egna í nýggjum ljósi, t.e. við ferðafólksins eygum, og hetta ger, at Føroyar verða lýstar sum ein 'nýggj' attraktiv og eksotisk landafrøði. Hesin ávísi mátin at fortelja Føroyar ber samstundis boð um, hvussu stóran týdning staðið hevur í einum heimi, har nógv viðurskifti eru vorðin meira flótandi. At síggja sítt egna í nýggjum ljósi krevur fráleika, og ein tílíkur fráleiki verður brúktur sum eitt ávíst tak serliga í verkum Williams og Jørgen-Frantz', sum lýsa Føroyar uttan- og innaneftir um somu tíð. Á henda hátt umboða hesir rithøvundar eitt dynamiskt mentanarligt krossøki millum rutur og røtur. Yvirhøvur er føroysk ferðavinna eisini farin at brúka hesi bæði eygnabrá meira miðvíst í sínum átøkum: innanhýsis til samleikamenning og uttanhýsis til branding.

Føroysk ferðavinna fer í hesum høpi eftir somu leiðum sum William og Jørgen-Frantz, ið báðir fingu nógv burturúr við at blanda hesi eygnabrá. Har William og Jørgen-Frantz í 20. øld brúktu Føroyar sum attraktivt evni í mun til ein í fyrstu atløgu norðurlendskan marknað, brúkar dagsins føroyska ferðavinna Føroyar sum dreymakent ferðamál í einum heimsfevnandi marknaðarhøpi. Men hjá bæði Williami, Jørgen-Frantz og ferðavinnuni verður strembað eftir at finna eina (burðardygga) javnvág millum eygnabráið innaneftir og eygnabráið uttaneftir, og í báðum førum hava ímyndir um tað eksotiska og autentiska stóran týdning. Eygnabráið í sjálvum sær er serligt fyri skaldsøguna sum tekstaslag, sum Orhan Pamuk meinar er motiverað av "en vilje til at udtrykke visuelle ting i ord" (Pamuk

2010:93). Ongin landafrøði er betur egnað til júst at lata seg visualisera enn oyggjar, tí tær eru 'føddar' úr eygnabránum uttaneftir.

HEIMILDIR

Baldacchino, Godfrey og Susie Khamis. (2018). Brands and branding. Í Godfrey Baldacchino (ritstj.), *The Routledge international handbook of island studies. A world of islands* (s. 368–380). Routledge.

Beer, Gillian. (2003). Island bounds. Í Rod Edmond og Vanessa Smith (ritstj.), *Islands in history and representation* (s. 32–42). Routledge.

Bhabha, Homi. (1994). *The location of culture*. Routledge.

Boym, Svetlana. (2001). *The future of nostalgia*. Basic Books.

Bærenholdt, Jørgen Ole. (2007). *Coping with distances. Producing North Atlantic societies*. Berghahn Books.

Enni, Jóhannes. (2000). *William ummælir fagrar listir*. Fannir.

Falk Rønne, Jørgen. (1920). *Mens Nordhavet bruser. Roman fra Færøerne*. Lindhardt & Ringhof.

Gelsted, Otto. (1926). *Gunnar Gunnarsson*. P. Haase & Søns Forlag.

Goldie, Matthew Boyd. (2011). Island theory. The antipodes. Í Maeve McCusker og Anthony Soares (ritstj.), *Islanded identities. Constructions of postcolonial cultural insularity* (s. 1–40). Rodopi.

Heinesen, William. (1934). *Blæsende Gry. Nutidsroman fra Færøerne*. Levin & Munksgaard.

Heinesen, William. (1960). Notatbog fra nytår 1957. Dateret 9.9. Kapsul 17 í William Heinesens arkiv, Det kgl. Bibliotek. Arkivsignatur tilg. 677.

Heinesen, William. (1970). *Don Juan fra Tranhuset*. Gyldendal.

Heinesen, William. (2000). Lívið í Føroyum. Í Jóhannes Enni (ritstj.), *William ummælir fagrar listir* (s. 70–75). Fannir.

Heinesen, William. (2017). Hvor alting begynder. En stor forfatter i en ultralille kultur. Om at skrive en biografi om William Heinesen. Í Zakaris Svabo Hansen, Anfinnur Johansen, Hjalmar P. Petersen og Lena Reinert (ritstj.), *Heiðursrit til Jógvan í Lon Jacobsen á 60 ára degnum* (s. 291–309). Fróðskaparfelagið.

https://www.williamjoseph.com/understanding-push-pull-strategies/

Heinesen, William og Jørgen-Frantz Jacobsen. (2019). *Brævaskiftið millum William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen 1920-38*, bd. II (ritstj. Jonhard Mikkelsen og Jógvan Isaksen). Sprotin.

Jacobsen, Jørgen-Frantz. (1936). *Færøerne, natur og folk*. H. N. Jacobsens Bókahandil.

Jacobsen, Jørgen-Frantz. (1939). *Barbara*. Gyldendal.

Khanna, Parag. (2016). *Connectography. Mapping the global network revolution*. Weidenfeld & Nicolson.

Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. (1998). *Destination culture. Tourism, museums and heritage*. University of California Press.

Kjældgaard, Lasse Horne. (2005). Blixen og det fremmede blik. Kronikk í *Politiken*. https://politiken.dk/debat/kroniken/art4870548/Blixen-og-det-fremmede-blik

Lakoff, George og Mark Johnson. (1999). *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to western thought*. Basic Books.

Lynch, Deidre og William B. Warner. (1996). *Cultural institutions of the novel*. Duke University Press.

McMahon, Elizabeth og Bénédicté André. (2018). Literature and the literary gaze. Í Godfrey Baldacchino (ritstj.), *The Routledge international handbook of island studies. A world of islands* (s. 296–311). Routledge.

Moberg, Bergur Rønne. (2017). Kampen for succès d'estime og salgssucces. William Heinesens publicerede romaner i 1930'erne. *Fróðskaparrit*, *64*, 67–101.

Moberg, Bergur Rønne. (2020). Fra 'nation building' til 'destination building'. Eksotiseringer og selveksotiseringer i en 'ny' destinationskultur med særligt henblik på digteren William Heinesen og færøsk turisme. Í Bergur Rønne Moberg (ritstj.), *Radierende Felter. Prosaens litterære laboratorium*. Konferenceantologi (s. 200–249). Forlaget Multivers.

Pamuk, Orhan. (2010). *Den naive og den sentimentale romanforfatter. Hvad sker der, når vi skriver og læser romaner*. Gyldendal.

Patke, Rajeev S. (2018). *Poetry and islands. Materiality and the creative imagination*. Rowman & Littlefield.

Richards, Greg. (2007). Introduction: Global trends in cultural tourism. Í Greg Richards (ritstj.), *Cultural tourism. Global and local perspectives* (s. 1–24). The Haworth Hospitality Press.

Robinson, Mike. (2011). Between and beyond the pages: Literature-tourism relationships. Í Mike Robinson og Hans Christian Andersen (ritstj.), *Literature and tourism. Essays in the reading and writing of tourism* (s. 39–80). Cengage Learning.

Schouten, Frans. (2007). Cultural tourism: Between authenticity and globalization. Í Greg Richards (ritstj.), *Cultural tourism. Global and local perspectives* (s. 25–39). The Haworth Hospitality Press.

Segalen, Victor. (1999). *Essai sur l'exotisme*. Mercure de France.

Skarðhamar, Anne-Kari. (2009). *Christian Matras' brevveksling med William Heinesen og Karsten Hoydal*. Fróðskapur.

Squire, Shelagh J. (1994). The cultural values of literary tourism. *Annals of Tourism Research*, *21*, 103–120.

Visit Faroe Islands. (2013). Untold, unspoiled, unexplored, unbelievable. www.visitfaroeislands.com

Winter, Tim. (2012). Auto-exoticism. Cultural display at the shanghai expo. *Journal of Material Culture*, *18*(1), 69–90.

Žižek, Slavoj. (2000). *Det skrøbelige absolutte – eller hvorfor er den kristne arv værd at kæmpe for* (Henrik Mossin týddi). Gyldendal.

ABSTRACT

'The Faroe Islands as Destination-Culture. Exotications in works by William Heinesen, Jørgen-Frantz Jacobsen, and in Faroese Tourism'

Keywords: Destination Building, Singularity, Self-Exotication, Literary Tourism, Antropological double gaze

The article primarily examines the portrayal of the Faroe Islands as an exotic destination in the works of William Heinesen (1900-91) and Jørgen-Frantz Jacobsen (1900-38). Comparisons are then made between the literary descriptions of the Faroe Islands as a travel destination and Visit Faroe Islands' advertisements of the Faroe Islands as a tourist destination. Although the difference between literature and tourist advertising is obvious, there are interesting similarities and differences, such as the portrayal of the Faroe Islands as an exotic other world. In addition, Heinesen and

Jacobsen brand the Faroe Islands by putting the country on the literary map in their stories about the Faroe Islands. They raised awareness of the Faroe Islands through their artistic and commercial success. The Faroese travel industry also branded Heinesen in particular as a national brand in its advertising. Heinesen and Jacobsen are both rooted in a Faroese-Danish cultural encounter which provided them with a double gaze of inside and outside. This is evident in their artistic representations of the Faroe Islands, where the familiar is made foreign and the foreign familiar. This aesthetic is examined as a double anthropology-like project, where the Faroe Islands are described as a destination culture. The anthropological double vision is specifically examined based on the concept of 'destination building' (Moberg), which is a kind of modern nation building. Comparisons are also made between Heinesen and Jacobsen on the one hand and exoticizing Danish Faroese novels by Jørgen Falk-Rønne on the other, with a particular focus on similarities and differences. The similarities lie in an exoticizing touch and the differences in that Heinesen and Jacobsen hybride Faroese-Danish writers. This means that their Faroe Islands are portrayed as more self-exoticizing and self-conscious than Falk-Rønne's. In other words, Heinesen and Jacobsen deliberately play on the classic view of distant islands such as the Faroe Islands, which we know from continental, colonial descriptions. Unlike exoticizing authors such as Falk-Rønne, they use the imaginative potential of exoticization to describe the Faroe Islands as a modern place and to counter dramatic, exoticizing representations of the Faroe Islands. In European culture, tourism and island studies, islands are described as an alternative to the continent and as another world. Heinesen and Jacobsen use this otherness as a central perspective in their writing, where the Faroe Islands are persistently described as an underworld that is being captured by the modern systemic world and its tentacles.

Bergur Rønne Moberg
Københavns universitet
moberg@hum.du.dk

MALAN MARNERSDÓTTIR

Viktoria fer til sjós

Henda greinin lýsir í stuttum ferðafrágreiðingarnar, sum tvær ferðandi kvinnur hava skrivað. Ein øld er millum tær. Onnur, Elisabeth Taylor, var fleiri ferðir í Føroyum millum 1895 og 1919. Hin, Karin Huet, var í Føroyum í 2002. Heitið á greinini sipar í senn til undirheitið á bókini hjá Elizabeth Taylor *Travel Essays of a Victorian Lady* (1997) og til túrin við Nærabergi, sum Karin Huet (2007) skrivar um.

Ferðafrágreiðingar í 20. øld

Ein ferðabókafrøðingur, Casey Blanton, skrivar um munin millum ferðafrágreiðingar fyrr og nú:

> Ultimately, by the late twentieth century, the role of travel books has changed. They are no longer our only source for the exotic; we can see that at our own gates and in our living rooms. The new travel books are not our guides to places remote; nowhere is remote anymore. They are instead metaphors of a quest for ground zero — a place where values are discovered along the way, not imported; a place where other cultures can have their say; a place where self and other can explore each other's fictions. (Blanton 2012:292)

Tað fjarskotna er næstan ikki til longur, vit síggja tað í stovuni inni hjá okkum sjálvum. Í staðin eru ferðafrágreiðingarnar myndburðir í leitanini eftir nýggjari byrjan, virðum og plássum, har sjálvið og Hin (sum er eitt hugtak fyri viðurskiftini millum tað persónliga, sjálvið og menniskja, kroppin) kunnu rannsaka hugmyndir sínar. Elizabeth Taylor lýsti og endurgav upplivingar úr norðasta Kanada, úr Suðurevropa og Norðurlondum í blaðgreinum. Hon vildi ikki vera ferðaleiðari við skrivingini, men granskari. Hinvegin er Karin Huet av tí seinna slagnum av ferðabókahøvundi. Hon lærdi um seg sjálva og sóknaðist eftir einum ávísum menniskja, sum hon bæði fann og ikki fann, ella sum var øðrvísi enn væntað. Eisini hon varð granskari á ferðini.

Ferðir til fjarskotnar oyggjar og onnur køld støð

Elizabeth Taylor livdi frá 1856 til 1932, hon var amerikonsk og lýsingar av ferðum hennara komu út í bókini *The Far Islands and Other Cold Places Travel Essays of a Victorian Lady* í USA í 1997. Útgevarin og eftirkomarin James Taylor Dunn lýsir hana í inngangínum sum eina viktorianska kvinnu, tvs. ein kvinna uppvaksin og mentað við hugmyndum og fyrimyndum, sum vóru ráðandi í seinnu helvt av 19. øld og uppkallað eftir Victoriu, ið var drotning í Stóra Bretlandi. Hesar hugmyndir vendu sær ímóti rationalistiskari hugsan, tær vóru heldur romantiskar, eitt ið sæst aftur í áhuga Elizabeth Taylors fyri sagnum í Íslandi, siðum og skikkum í Føroyum. Støðið undir viktorianismuni var puritanskur átrúnaður paraður við stremban upp- og frameftir hjá borgaraskapinum, ið samstundis øðrumegin ikki vildi vita av leysa aristokratiska moralinum og hinumegin hevði andstygd fyri vantandi seksuella og sosiala aganum hjá undirstættini. Og so er viktoriatíðin jú eisini kend fyri at avnokta kynstráan hjá kvinnum, at tær skuldu hava ein seksualitet, og tí var øll umrøða um slíkt bannlýst í bókmentum og list, hóast prostitutión í roynd og veru var útbreidd í Bretlandi. Tí hevur heitið viktorianisma verið nýtt um alment hykl fyri at krógva veruligan ómoral. Hinvegin hevði viktoriatíðini eisini áhuga fyri náttúruvísindum –

eitt nú kom kollveltandi bókin hjá Charles Darwin *The Origin of Species* (1859) út, meðan Viktoria drotning ráddi. Elizabeth Taylor skrivar ikki um kynstráan – um seksualitet, men hon viðger inn ímillum kyn og nemur við leiklut sín sum ferðandi kvinna.

Á føroyaferðini nevnir hon henda spurningin, tá ið hon er í Stóru Dímun og vil sleppa við at síggja menn síga:

> I had hoped to see the men go down the cliffs with the line and was much disappointed to find that for the present they were taking birds in places too dangerous for me to visit. (…) I watched their departure in the mornings full of bitterness that I was but a woman and must stay at home. (Taylor 1997:146).

Í staðin fer hon oman á upsina stutt frá húsum og leggur seg í grasið við kikara at hyggja at fuglinum í berginum: "[I] peered over the edge and consoled myself with the diverting ways of the inhabitants below" (Taylor 1997:147). Tað er ikki vist, at tað bara var tí, at hon var kvinna, at hon ikki slapp við í bergið. Teir hava ikki viljað havt óroynt fólk við. Hinvegin sæst ein broyting í mannfólkafatan hennara. Tá ið hon ferðaðist í Norður- og Útnyrðningskanada í 1894 tilskilaði hon fólkaslagið hjá hjálparum sínum, tá ið hon kallaði teir "Indians", indiánar. Føroyingarnir, sum gingu upp gjøgnum Kleivina í St. Dímun við henni, eru bara menn, hvat fólkaslag teir eru, kemur ikki upp á tal:

> The way up Stóra Dímun is neither easy nor safe. (...) Anyone of ordinary activity, who is able to keep a cool head, can make the ascent if he wears Faroe foot-gear, has good helper behind, and takes thought for each footstep. My men had brought a rope for me, but I thought the use of it unnecessary. (Taylor 1997:143)

Um rasisma er í hugtakinum "Indian", so er hon burtur, tá hon umrøðir føroyingarnar. Hinvegin eru teir "hennara menn", teir eru sama slag, men hon ognartekur teir, kanska fyri at leggja dent á ta umsorgan, teir hava fyri henni, meðan tey ganga upp á oynna. Teir høvdu band við, so hon kundi verða íbundin, men tað helt hon vera óneyðugt.

Ætlan Elizabeth Taylor

Elizabeth Taylor var lærdur náttúrufrøðingur, ikki frá lærustovni, men frá heima-undirvísing, privattímum, sjálvlestri og samrøðum við granskarar. Meðan hon var í Føroyum, vildi hon lýsa, tekna og savna so nógvar upplýsingar og ferðast so víða um landið sum gjørligt, skrivar James Taylor Dunn í innganginum til bókina við ferðafrásøgnum hennara. Hon teknaði og savnaði plantur, sum hon sendi søvnum og universitetum, m.a. The Gray Herbarium á Harvard University, Cornell University og Smithsonian-stovninum í Washington.

Hon ætlaði at skriva seks brøv til amerikanska tíðarritið *Forest and Stream*, fimm eru at finna í tí, og gjaldið fyri tey og aðrar greinir vóru við til at fíggja ferðirnar. Men ikki var tað lætt – fíggingin var "A grinding worry ... as to ways and means" (Taylor 1997:12–13), tyngjandi stúran – eitt nú um pengar. Hon vildi skriva eina lítla bók, "little book", við fimtan kapitlum um Føroyar, men tað varð av ongum, hóast fleiri útgevarar heittu á hana um at lata sær handritið, skrivar Dunn í innganginum (Taylor 1997:13).

Greinirnar úr Føroyum siga frá ferðum um tað mesta av landinum, um sílafiskarí, brúdleyps-, dóps- og matsiðir, um dansin, sagnir og ævintýr og um grindaboð. Henni dámdi best at vera á bygd og búgva inni hjá fólki har. Í Havn búði hon eitt skifti hjá Chr. Bærentsen amtmanni. Hon setti upp á at rinda fyri seg og ikki gjalda við undirvísing í enskum:

> "I *must* work this next year or two & I could not do it if I was not paying. (...) I must have no interruption between 10 & 2, the hours when there is daylight"
> (...)
> As to society, who wants it ? I don't. Everyone is courteous, there are no beggars, & the children do not bother while I'm sketching
> (…)
>
> I like the place and the peasants (…) the surf is so bad that in winter no visitors come and also that I need have no fine clothes ; no winter hats, only thick stockings and mittens, sandals and kerchiefs (…) There are but two shops & all the people except one shopkeeper & the schoolmaster are peasant fishermen. (Taylor 1997:15)

Hjá teimum fínu, amtmanninum og øðrum, væntaði hon, at krøvini til samveru og hóskandi klæði fóru ikki at hóva henni, tí búði hon hjá bónda-fiskarafamiljum. Á henda hátt legði hon upp fyri tað, sum Virginia Woolf skrivaði um í *Room of One's Own* (1929) – *Sítt egna rúm* (2018)*,* at hon vildi hava sítt egna rúm bæði fysiskt og mentalt.

Upplivingar í Føroyum

Elizabeth Taylor var fleiri og long tíðarskeið í Føroyum. Á veg til Íslands í 1895 steðgaði hon nakrar fáar dagar í Havn og avgjørdi tá, at higar mátti hon koma aftur sum skjótast. Tá hon so kom í mai 1900, varð hon verandi til november 1905. Hesi fimm árini var hon um alt landið. Umframt í Havn, var hon í Miðvági, har hon búði hjá Hans Christoffer og Jóhonnu Katrinu á Ryggi, har hon m.a. lærdi Mikkjal á Ryggi at brúka vatnlitir (Jákupsson 2000:13). Hon var á Viðareiði, har hon búði hjá prestinum Heilmann og varð vinkona Floru Heilmann, sum málaði eins og hon. Alla staðni var hon kend sum Mistela ella Nella.

Á Eiði kom hon at kenna familjuna Kruse (Egilstrød 1983). Í Mykinesi var hon bara stutt, og í St. Dímun var hon eitt skifti veðurføst. Har búði hon sum vera man inni hjá bóndanum og hevði hesa kritisku eygleiðing um hússetrið:

> A gruesome kind of family it is that lives there – for often paupers, people who drink or for some failing or infirmity are not fit to live with their family or in a village are sent here by the Judge. They cannot get away from Dímun, and they work for the peasant as they can. Fourteen people, four with whooping cough, one with consumption, one blind, several brennivín addicts, several with doubtful antecedents. And indeed there were storms inside as well as out. (Taylor 1997:144)

Fólk vórðu burturvíst ella send til tvingsilsarbeiði í Stóru Dímun, men kongsbóndanum, Jens Ole Jacobsen, rósar hon, "A big, brave man is the "king's peasant" (...) steady of nerve and quick of eye, as he has need to be" (Taylor 1997:145). Roykstovan var full av fugli, fleiri hundrað royttir og óroyttir lomvigar og lundar lógu í dungum á gólvinum, og sum vera man, fekk hon eisini fugl at eta:

> Over the fire, in a great iron pot, fifty or sixty puffins were bubbling, when done they were put in a wooden trough on a stool in the middle of the room and the family, seated on benches fixed to the wall, ate dinner, a piece of black bread on the knee, a puffin in the left hand, sheath-knife in the other. Two puffins were carried to the guest room for me, and I repaired thither to eat my dinner with what philosophy I could summon to my aid. When only the breasts of the puffins are taken, skinned, soaked in milk for at day or two, then stewed of roasted slowly,

> with a brown sauce, they make a dish to be eaten with gratitude, but cooked whole in Stóra Dímun fashion, with skin, feet, head, and many feathers on, a puffin tastes of nothing but unrefined cod-liver oil. (Taylor 1997:146)

Tað var í fyrsta tíðarskeiðinum, Elizabeth Taylor sá og lærdi seg mest um landið, og tær flestu greinirnar skrivaði hon hesa tíðina. Hon var aftur í Føroyum eitt skifti í 1906, síðani er eitt glopp fram til mai 1913, tá hon var tvær vikur í Havn og Klaksvík. Tá hon kom aftur eitt ár seinni brast fyrri heimsbardagi á, og hon mátti verða verandi í Føroyum alt kríggið og fór ikki avstað aftur fyrr enn í august 1919. Fyri at sleppa av landinum undir krígnum, mátti hon hava pass, og tað kundi hon bara fáa við at møta á sendistovuni í Keypmannahavn.

Krígsárini búði hon hjá Amaliu Øster, systir Niels Kruse, málaran. Hjá Amaliu hevði Elizabeth Taylor tvey loftskømur, sum navngóvu greinina, sum hon fekk prentaða í 1921, "Five years in a Faroe attic", 5 ár á einum føroyskum lofti. Hesa longu tíðina á Eiði skrivaði hon bara tey brøvini, sum henda greinin umfatar, og tað tykist tí, sum hevði hon ivaleyst at gera við at lívbjarga sær og ikki vera eyka byrða hjá vertsfólkunum. Bara viðhvørt teknaði og savnaði hon plantur. Tá ið Elizabeth Taylor loksins slapp avstað úr Føroyum í 1919, var tað bæði við ótta og sorgblídni, hon helt avstað til Havnar 2. august:

> The breaking up of my life in Kvisten was a hard time. (...) Could I get to Tórshavn in time to go on the *Tjaldur*? Would she go to Scotland on her way to Denmark? Was my promised passage assured, when scores of passengers on the spot were clamoring to go? I dared not let myself think of the parting from those who had become so dear to me. Silence seemed the only way of getting through with it. (…) Then, as we rounded a point of land, we saw on the far southern horizon a faint smudge of smoke. That was our *Tjaldur,* and she will take me south to Scotland. (Taylor 1997:293).

Hesin tvídráttur, forargilsið um døgurðamatin og ikki at sleppa við til bjarga í St. Dímun er tað mest persónliga Elizabeth Taylor sigur frá í frágreiðingunum úr Føroyum.

Ferðandi 21. aldarkvinna

Eina øld eftir at Elizabeth Taylor kom til Føroya at vera á fyrsta sinni, kom franska Karin Huet (f. 1950) til Føroya í 2002 og gav í 2007 út bókina við tí skemtiliga heitinum *Passage aux Îles Féroé avec des bottes en caoutchouc – croquis écrits*: Ferð til Føroyum í gummistivlum – skrivaðar tekningar. Hon er alt annað enn viktoriansk, lærd, kandidatur í etnologi, enskum og modernaðum bókmentum (*Karin Huet* 2019). Hon hevur givin hópin av bókum út: skaldsøgur, yrkingar, etnografiskar frágreiðingar og lýsingar av egnum ferðum til sjós víða hvar. Hon er fødd í Bretagne, nøkur barnaár búði hon í Polynesien og nú býr hon í Marseille.

Bókin hjá Karin Huet er listaliga skrivað – hon er ein punktroman, eins og t.d. *Anne* (1968) eftir norska Paul Helge Haugen og *Reglur* (1994) og aðrar hjá Tóroddi Poulsen – tað vil siga teksturin er settur saman av smáum lýsandi tekstpettum, ofta hava tey poetiskan dám eins og lýsingin av Havnini og føroyska sumrinum:

> Treize degrés centigrades. Les filles, bras nus, exhibent des tatouages ou, entre T-shirt et ceinturon, leurs hanches dodues. Le ciel envoie de petits jets de brumisateur sur le pavé de Niels Finsensgøta.
>
> C'est l'été, la capitale.
> *Tórshavn, 24 juillet* (Huet 2007:92)

> Trettan stig selsius. Gentur, berir armar, sýna fram tatoveringar ella, millum t-blusu og belti, rundar mjadnar. Himmalin sendir fín mjørkaspræn á gongubreytina í Niels Finsensgøtu.
>
> Tað er summar, høvuðsstaðurin. Havn 24.7.

Gummistivlarnir í bókarheitinum sipa til skaldsøguna hjá Jóanesi Nielsen, sum hon vitjar og kennir seg listaliga skylda við. Undirheitið á bókini *croquies écrits*, skrivaðar myndir, er eins og stivlarnir eitt hugtak, sum hon kemur fram til í samrøðu við Jóanes.

Ætlan við ferðini

Orsakirnar til føroyaferðina eru fleiri og líkjast als ikki teimum hjá Elisabeth Taylor. Á bakpermuni verður spurt retoriskt: "Elle part aux Féroé. Rencontrer ... Qui?", Hon fer til Føroya. At møta .... hvørjum? Í bókini fær spurningurin fleiri svar. Eitt er, at hon vil finna mannin við skeggi, sum er avmyndaður í bókini hjá Tom Severin um ferðina um Kyrrahavið við Brendan, írska bátaslagnum curragh úr timbri og skinni. Tað er Tróndur Patursson. Honum møtir hon í Kirkjubø, og skrivar:

> Je ne lui dis pas combien je suis heureuse de l'écouter ni que c'est à cause de son portrait dans *Le voyage du Brendan* que je suis venue dans ce pays. (Est-ce seulement à cause de lui ?). (Huet 2007:180).

> Eg sigi honum hvørki, hvussu glað eg eri at lurta eftir honum, ella at tað er orsakað av myndini av honum í bókini um Ferðina hjá Brendan, at eg er komin til hetta landið. (Er tað bara tí?)

Tróndur Patursson fortelur henni um tey bestu rekaplássini í Føroyum, bláu bingjuna *Bládýpið* við Listasavnið, har hon letur seg í inniskógvar, sum hon gitir Borgný, kona Trónd, hevur gjørt. Upplivingina í bingjuni ber hon saman við Trónd sjálvan:

> ... lévitation au-dessus des abysses dans l'ombre, la lumière et le bleu, comme un bulle avec des pantoufles aux pieds.
>
> Comme lui, com Trondur. Le beau barbu, l'aventurier des sept mers, le charpentier, le harponneur, le sculpteur. Il est marié. (Huet 2007:182)

> ... sveimandi uppi yvir dýpinum í skugga, ljósið og tað bláa, sum ein luftbløðra í inniskóm.
>
> Sum hann, sum Tróndur. Vakra skeggið, ævintýrarin á teimum sjey høvunum, timburmaðurin, skutilsmaðurin. Hann er giftur.

Henda seinasta staðfestingin ljóðar sum eitt vónbrot – kanska hevði hon hugsað sær hann ógiftan! Hinvegin eru eisini aðrir menn við skeggi. Tí fyrsta manninum, sum hon skrivaði bók saman við, og sum henni leingist eftir, ognar hon upplivingarnar í Føroyum (Huet 2007:47). Hon sóknast eisini eftir einum manni, einum múrara ella timburmanni, sum arbeiðir á byggiplássinum á hospitalinum. Eisini hann skal hava vakurt, sítt skegg, hon kennir hann ikki, hevur bara tosað trý orð við hann, men hevur hugsað um hann, meðan hon gekk í fjøllunum. Dagin fyri ólavsøkuaftan brúsar hon sær – tað er fyrstu og einastu ferð hon nevnir nakað so persónligt sum tað – og setir seg oman á Kafé Natúr, har hon roknar við at møta honum. Har fortelur ein norðmaður henni, at ein dani við skeggi ofta spurdi eftir eini franskari kvinnu, men hann var farin av landinum dagin fyri! Vónbrotin leitar hon sær til Árnafjarðar og býr í skúlanum har, til hon fer umborð á Næraberg tann 23. august og arbeiðir í verksmiðjuni har í tveir mánaðir.

Til sjós

Parturin um vistina á Nærabergi er knappur triðingur av bókini, og her skiftir frágreiðingin frá ivasomu kærleikssøguni til eina samfelagsliga, etnologiska frágreiðing. Hon endurgevur samrøður við manningina, sum telur 79 menn og kvinnur. Karin Huet nevnir 42 av teimum við navni, so tey, sum vóru við Nærabergi frá august til oktober í 2002, kunnu vita, at hon skrivar um tey. Samrøðurnar við manningina siga frá hugsanum um lívið og føroyasøgu, men Karin Huet er eisini kritisk. Eitt nú ger hon speiskliga vart við, at stórar nøgdir av ruski verða blakaðar fyri borð, hóast forboð fyri tí stendur við stórum stavum á uppslagi á hurðini út (Huet 2007:141).

Einaferð kemur hon á dekkinum kemur fram á menn, sum hava fangað ein havhest við lokkudorg og stuttleika sær við at pína hann! Andstygd sína fyri hesum vísir hon við at eyknevna teir tríggjar: ein er Connard-que-Porte-un-Bec-de-Donald-Duc: býttlingurin við Anders And-nevninum, ein annar er Amoureux-Piercé-au-Falzar-qui-Pendouille-comme-la Jupe-d'une-Danseuse-de-Hula: tann forelskaði-Falzar-piersaði-sum-dinglar-sum-skjúrtið-hjá-eini-hula-hula-dansarinnu, og tann triði er Adolphe-le-Prétendue-Doux-Contremaître-à-l'Emballage: Adolf-tann-falski-eymi-pakkitilfars-formaðurin (Huet 2007:170)! Somuleiðis undrast hon speiskliga um svørðið hjá Luther, sum forfylgir henni úr útvarpaðu gudstænastuni í messuni (Huet 2007:149).

Sterku orðini og málburðurin, sum hon lýsir hendingina við havhestinum og útvarpsgudstænastuna við, benda á, at hetta er eitt tað sermerktasta, hon upplivir á ferðini.

Karin Huet og Elizabeth Taylor

Á føroyaferðini lesur Karin Huet bókina hjá Elizabeth Taylor og reksar upp alt tað, sum hon hevur lýst og leggur afturat: "Eh bien elle [Elizabeth Taylor] a tout dit ! […] On ne peut pas faire mieux ! Je gémis." (Huet 2007:101–102): Hon hevur sagt alt … tað ber ikki til at koma aftur um aftur! Eg suffi. Hetta er í Klaksvík, har tey, sum hon tosar við, spyrja, um einki er broytt síðani tá. Jú, sigur Karin Huet, men hon hevur ikki áhuga fyri tí, sum Elizabeth Taylor hevði áhuga fyri. So spyrja klaksvíkingarnir, um Elizabeth Taylor skrivaði um seks. Hesum svarar Karin Huet ikki, men heldur fyri við seg sjálva, "Quel mouche le pique? Et pourquoi remuer le couteau" (Huet 2007:103): Ikki øsa teg, hví pína meg sjálva. Elizabeth Taylor skrivaði einki um sex, men Karin Huet hugsar nógv um tað – skeggjutar menn, sum hon ikki finnur ella ikki kann koma í hóslag við.

Tað tykist kortini, sum hon møtir tí rætta manninum við skeggi, tá hon á heimferðini millumlendir í Keypmannahavn, tí seinastu orðini í bókini er hetta ørindið:

J'ai enlevé mes bottes	Eg eri farin úr stivlunum
et aussi ma culotte.	og trussunum.
Dessous ça lui plaisait	Ímeðan frøddist hann
il ne l'a pas caché	tað krógvaði hann ikki.

(Huet 2007:185)

Kanska eigur Jóanes Nielsen sín lut í hesum ørindinum, tí umborð á Nærabergi er ein norðmaður, sum hjálpir henni at skilja og týða partar av yrkingini "Upp í lógvan av halleluja" hjá Jóanesi – har talan er um eina kvinnu, ið fer úr trussunum. Hon vitjar eisini Jóanes Nielsen og Rannvá Mortensen og kennir seg vera listaliga skylda við Jóanes (Huet 2007:46). Gummistivlarnir í bókaheitinum eru sambindingarliður millum tey gjøgnum skaldsøguna hjá Jóanesi *Gummistivlarnir eru tær seinastu tempulsúlurnar vit hava í Føroyum* (1991).

Tað sakliga og tað listaliga

Føroyaferðin hjá Karin Huet skuldi ikki prógva, at hon kundi gera slíkar ferðir einsamøll, og at hon hevði skil fyri náttúru- og landafrøði eins og tað var hjá Elizabeth Taylor. Karin Huet ferðaðist higar av forvitni og eini persónligari trá eftir at hitta ávís fólk, sum hon hevði lisið um og sæð mynd av í eini bók. Men hon verður kortini ferðandi granskari eins og Elizabeth Taylor, tá ið hon fer við Nærabergi og eygleiðir lív og tankar hjá manningini, sum hon sjálv var partur av.

Munurin millum ferðasøgurnar fyri hundrað árum síðani og nú er ikki heilt so knívskorin, sum Blanton sigur. Viktorianska Elizabeth Taylor ímyndaði sær at sleppa undan forðingunum, sum kvinnuleikin í samtíð hennara setti. Tað royndi hon á ferðum sínum í Norðurkanada, um tað mesta av Evropa og Norðurlond sum sjálvlærdur náttúrufrøðingur og kritiskur eygleiðari av viðurskiftum, sum kanska vóru eksotisk hjá amerikanarum at lesa um.

Karin Huet ímyndaði sær at finna ein mann við skeggi í Føroyum. Hann, sum hon fann, var hugtakandi og áhugaverdur, men kortini ikki rættiliga, sum hon hevði ímyndað sær. Hinvegin fann hon ein annan á heimleiðini. Og hon møtti eini serligari skipsmentan, sum hon lýsir skrásetandi og kritiskt.

Stóri munurin á hesum báðum sera áhugaverdu ferðasøgunum er skrivihátturin og tað persónliga. Ferðafrágreiðingin hjá Karin Huet er skaldsliga skrivað við myndburðum, bókmentaligum tilsipingum og yrkingum. Tær hjá Elizabeth Taylor eru sakligar, frástøðan millum hana og tað lýsta er størri enn hjá Karin Huet, men sum ferðandi og intellektuel kvinna gekk Elizabeth Taylor undan bæði Virginiu Woolf og Karin Huet.

HEIMILDIR

Blanton, Casey. (2012). *Travel writing*. Routledge. http://ebookcentral.proquest.com/lib/foroya-ebooks/detail.action?docID=672552

Egilstrøð, Óli (1983). Nøkur orð um listamálaran Niels Kruse. *Varðin, 50*(1–2), 3–23.

Huet, Karin. (2007). *Passage aux Îles Féroé avec des bottes en caoutchouc. croquies écrits*. La Part Commune.

Jákupsson, Bárður. (2000). *Myndlist í Føroyum.* Sprotin.

Taylor, Elizabeth. (1921. oktober). Five Years in at Faore Attic. *Atlantic Monthly 128*, s. 441–451.

Taylor, Elizabeth. (1997). *The Far Islands and Other Cold Places. Travel Essays of a Victorian Lady* (J. T. Dunn, ed.). Pogo Press.

ABSTRACT

‘Viktoria goes to sea’

Keywords: Travel account, gender, First World War, fishery, Elizabeth Taylor, Karin Huet, Faroe Islands

The article is about the travel accounts from the Faroe Islands by women. One of the travellers wrote around the turn of the century 1900, the other around 2000. One was

American, her name was Elizabeth Taylor and her book *The Far Islands and Other Cold Places*. *Travel Essays of a Victorian Lady*, which is a collection of articles from travels in Europe and Canada, of which a third is from the Faroe Islands, published in 1997. The second and contemporary travel writer is French. Her name is Karin Huet, and her book *Passage aux Îles Féroé avec des bottes en caoutchouc – croquies écrits* was published in 2007. The observations of the two travel writers are typical of the time as far as travel routes and methods of travel are concerned, however, the accounts are also a striking expression of the changed opportunities women had and have as travellers. These travel narratives reflect above all the two women's perception of the Faroe Islands as a society and a nation and of themselves as travellers.

Malan Marnersdóttir
Fróðskaparsetur Føroya
malanm@setur.fo

OLE WICH

En historisk perspektivering af første kendte optegnelse af Sigurdkvadet: H.C. Lyngbyes manuskript på Landsbókasavnið

Beretningen om den færøske nationsopbygning er et gennemgående tema i færøsk historieskrivning og jeg vil i dette foredrag udvide perspektivet med udgangspunkt i fundet af et manuskript af H.C. Lyngbye fra 1818. Jeg vil placere denne rejsende, manuskriptet og hans bidrag til begivenhederne i begyndelsen af den færøske nationsopbygning, der førte frem til introduktionen af en skriftnorm i 1846. Men jeg vil også i et videre perspektiv behandle hvordan denne udviklingsproces opfattes i dag og hvordan beskrivelsen af den bliver anvendt i praksis.

Beretningerne om den færøske nationsopbygning har været en væsentlig del af den færøske historieskrivning, men processen er ofte blevet betragtet som følge af en hovedsagelig intern national dynamik udført af lokale færøske aktører. Men de senere år er der fremkommet nye teorier og metoder, der perspektiverer nationsopbygningen og studerer den i et bredere komparativt og internationalt perspektiv. I lyset af denne seneste udvikling vil jeg perspektivere nogle tendenser i færøsk historieskrivning og i historieformidlingen af nationsopbygningen. Disse metoder og perspektiver kan på sigt ændre den offentlige opfattelse af den færøske nationsopbygning.

H.C. Lyngbye - en rejsende til Færøerne

Man kan ikke beskrive rødderne til den færøske nations fremvækst uden at omtale de rejsende, der jævnligt har fulgt rejseruterne i Nordatlanten gennem de sidste 2–300 år og på deres veje har beskrevet og senere publiceret, hvad de så og hørte i de samfund de besøgte. De udefrakommendes tilstedeværelse har i mange forskellige forhold dannet grundlaget for de nordatlantiske nationalidentiteter gennem direkte og indirekte interaktioner med lokale aktører og gennem fælles tiltag (Simonsen 2019).

En af disse rejsende var naturvidenskabsmanden og teologen H.C. Lyngbye (1782–1837), der i fire måneder i sommeren 1817 rejste rundt på Færøerne. Hans egentlige ærinde var at studere tang, men han interesserede sig også for mange andre emner. En del af det materiale han registrerede ved siden af sit egentlige naturvidenskabelige rejseformål og som han senere publicerede, endte med at få afgørende betydning for den færøske nationsopbygning og identitetsudvikling.

Jeg har gennem de sidste 5 år arbejdet målrettet med at indsamle al materiale om H.C. Lyngbye fra biblioteker og arkiver med henblik på publiceringen af et samlet overblik af hans virke - men også tilfældet råder. Under mit forarbejde til udgivelsen af et færøsk frimærkeark om præsten og sprogmanden V.U. Hammershaimb (1819–1909), der udkom i 2019 i anledning af hans 200 års fødselsdag, fandt jeg i oktober 2018 et teksthæfte skrevet af H.C. Lyngbye med titlen "Sigurds Kvad" fra 1818 i V.U. Hammershaimbs papirer på Landsbókasavnið i Torshavn (se figur 1).

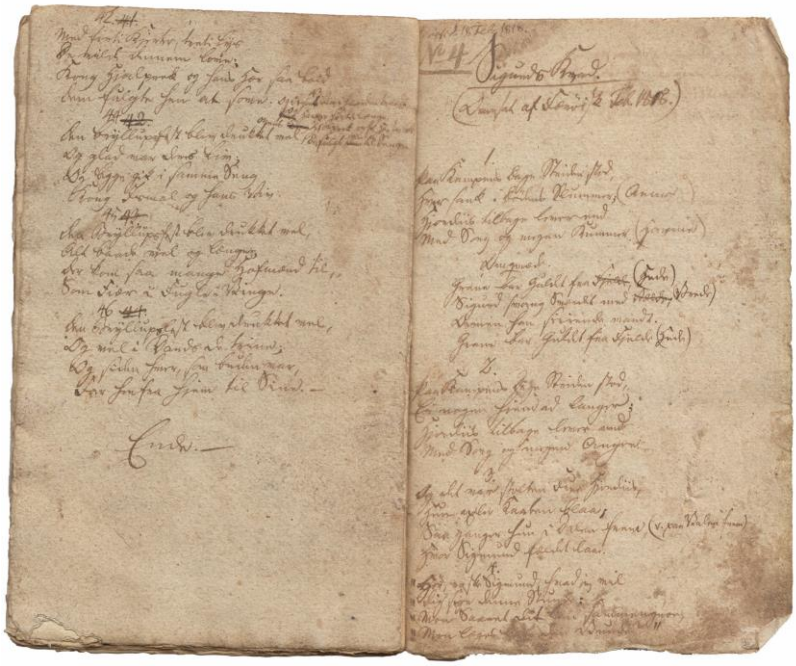

Fig 1: Hæftet med H.C. Lyngbyes oprindelige tekst til "Sigurds Kvad" fra 1818 i V.U. Hammershaimbs papirer på Landsbókasavnið i Torshavn, bag- og forside (Ole Wich 2018/Landsbókasavnið).

Dette er den ældste optegnelse fra Lyngbyes arbejde med at udgive den første bog på færøsk "Færøiske Qvæder om Sigurd Fofnersbane og hans Ætt", der udkom i 1822. Indtil da var dette manuskript anset for tabt. Manuskriptet er det eneste fra H.C. Lyngbyes hånd i arkiverne på Færøerne. Eftersom jeg har arbejdet så meget med arkivalierne efter Lyngbye, genkendte jeg straks hans håndskrift, da manuskriptet fra 1818 dukkede op i arkivkassen på Landsbókasavnið. Hæftet måler 17 x 10 cm og er på 36 sider med håndskrevne vers på dansk. På forsiden af hæftet står: "Scripti d. 18. februar 1818" og overskriften "Sigurds Kvad" og nedenunder "Oversat fra Færøisk Feb. 1818".

Ved sammenligninger af håndskriften fra kvadteksten og et originalmanuskript af H.C. Lyngbye til hans afhandling om grindehvalen december 1817 ses det, at håndskriften er den samme (Wich 2018). Det kan derfor med sikkerhed siges, at hæftet er en oversættelse og renskrivning af Lyngbyes oprindelige optegnelser fra Færøerne. Det er overvældende sandsynligt, at det netop var dette hæfte, der var startpunktet for den første bog på færøsk, eftersom manuskriptteksten netop er uddrag af kvadet om Sigurd Fofnersbane, og alle andre detaljer såsom versantal og opdeling stemmer overens med omtalen i bogens forord. Det beskedne hæfte fra arkivkassen på Landsbókasavnið er således en vigtig historisk genstand i den færøske nationsopbygning.

Det mærkværdige er, at dette lille håndskrevne hæfte er inddirekte årsag til at netop V.U. Hammershaimb kan forekomme på et færøsk frimærke 2019. Hæftet indgår centralt i udviklingen frem til konstruktionen af det færøske normative skriftsprog, en proces, som Hammershaimb i færøsk historie har fået tildelt en betydende rolle i. Tillige anvendte samt udviklede Hammershaimb siden denne skriftnorm og medvirkede dermed i høj grad til at få ortografien alment anerkendt og knæsat.

Opbygning af nationalidentitet - en model

Nationsopbygning er en idékonstruktion, hvor bestemte kulturelementer forventes at være til stede, for en forestilling om nationalidentitet kan fremkomme og understøttes. Denne nationsmodel blev udviklet i Europa, især i tysktalende områder, bredte sig og blev siden importeret til Nordatlantens små samfund i løbet af 1800-tallet.

For at illustrere fænomenet kan man se nationskonstruktionen som en stor tom reol, der bestilles hjem fra udlandet og hvor hver hylde har sin specifikke betegnelse, for eksempel "Nationens litteratur", "Nationalbibliotek", "Nationens natur", "Nationalhelte" og så videre. Nationsopbygningen består så i, at fylde de tomme hylder i idékonstruktionen ud med lokalt materiale. Den vigtigste plads centralt i reolen har betegnelsen "Modersmålet" og lige ved siden af skal "Skriftnormen" placeres. Når man har fået et tilstrækkeligt antal hylder fyldt tilstrækkeligt ud, er forestillingen om nationen kondenseret og etableret. Denne samling bliver derefter grobund for at opbygge en politisk nationalbevidsthed i befolkningen og gør det til sidst muligt at stræbe mod etablering af et autonomt statsapparat.

Det var i høj grad den folkelige tradition og kultur, der blev brugt i nationsopbygningen, men bevægelsen blev i 1800-tallet typisk iværksat af intellektuelle, akademikere og skolare netværk, der havde adgang til mere viden og flere ressourcer end almuen. De små udkantssamfund i Nordatlanten havde i begyndelsen imidlertid ikke intellektuel og akademisk kapacitet samt økonomiske ressourcer til at udfylde i de mest basale hylder i nationalreolen. Så de lokale aktører kunne derfor ikke alene opbygge elementerne i den lokale forestilling om en nation. For eksempel blev hylden med den islandske skriftnorm udfyldt af Rasmus Rask (Rask 1811), i Grønland af Samuel Kleinschmidt (Kleinschmidt 1851) og på Færøerne blev skriftnormen efter flere eksperimenter gennem to generationer til sidst etableret 1846 af et dansk-islandsk netværk (Matras 1951b; Lindqvist 2018).

Konstruktionen af lokale nationalidentiteter blev på lignende måder opbygget gennem et netværk af tætte relationer og interaktioner med udenlandske aktører. Disse aktører har nationalismeforskeren Anne-Maria Thiesse betegnet som "identitetsassistenter" (Thiesse 2008:123) og disse aktører indgik ofte i større akademiske netværk, nationalt og internationalt.

Eksempler på relevante netværk i den færøske sammenhæng er "Det Kongelige Danske Oldskriftselskab", grundlagt 1825 og gennem en lang årrække bestyret af C.C. Rafn. Eller de naturvidenskabelige selskaber, for eksempel "Videnskabernes Selskab" stiftet 1742, og religiøse foreninger, for eksempel "Det Danske Bibelselskab" stiftet 1814. Disse sammenslutninger påtog sig ofte at bekoste og udgive publikationer med originalmateriale fra de mindre samfund, der endnu ikke kunne etablere viden og ressourcer til dette. Nationsopbygning i Nordatlanten var således i begyndelsen altid en transnational aktivitet. Disse mange kombinationer af identitetsassistance hjalp op gennem 1800-tallet de færøske aktører til at kondensere og beskrive mange af de nationale kulturudtryk, som vi opfatter som identitetsbærende i dag.

Den opstillede model anvender en metode og systematik, der ser de enkelte nationers nationsopbygninger i et international komparativt perspektiv, som er studeret og udviklet af professor Joop Leerssen og hans team ved "European Studies at the University of Amsterdam". Dette samles under begrebet "romantisk nationalisme", hvor højtideligholdelsen og opbygningen af nationen bliver bestemmende for størstedelen af kulturel produktion og formidling i samfundene (Leerssen 2006:560). Dette nationalismestudie er organiseret i organisationen SPIN (Study Platform on Interlocking Nationalisms, www.spinnet.humanities.uva.nl) i Amsterdam, der beskriver de kulturelle og historiske rødder bag romantisk

nationalisme overalt i Europa og deres indbyrdes forbindelser. I færøsk sammenhæng er disse teorier og denne systematik introduceret af PhD Kim Simonsen (Simonsen 2012). Han har været tilknyttet Leerssens projekter gennem en årrække og har løbende påpeget det uhensigtmæssige ved at bibeholde et snævert nationalt fokus i den færøske historieskrivning.

Ét af studiets resultater er databasen ERNiE (The Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe), hvor de nationale og transnationale forbindelser indenfor personsnetværk, litteratur og visuelle udtryk med mere er registreret.[1] Disse forbindelser kan derefter vises i store visuelle netværk. ERNiE er en online database (www.ernie.uva.nl) og figur 2 viser det netværk, som softwaren genererer omkring H.C. Lyngbye. Sådanne netværksvisualiseringer af nationsopbygning forbundet i de mange transnationale elementer, kan inspirere til at udvide perspektivet på den enkelte aktørs rolle og forøge forståelsen af væsentlige begivenhedsrækker i nationens udviklingshistorie.

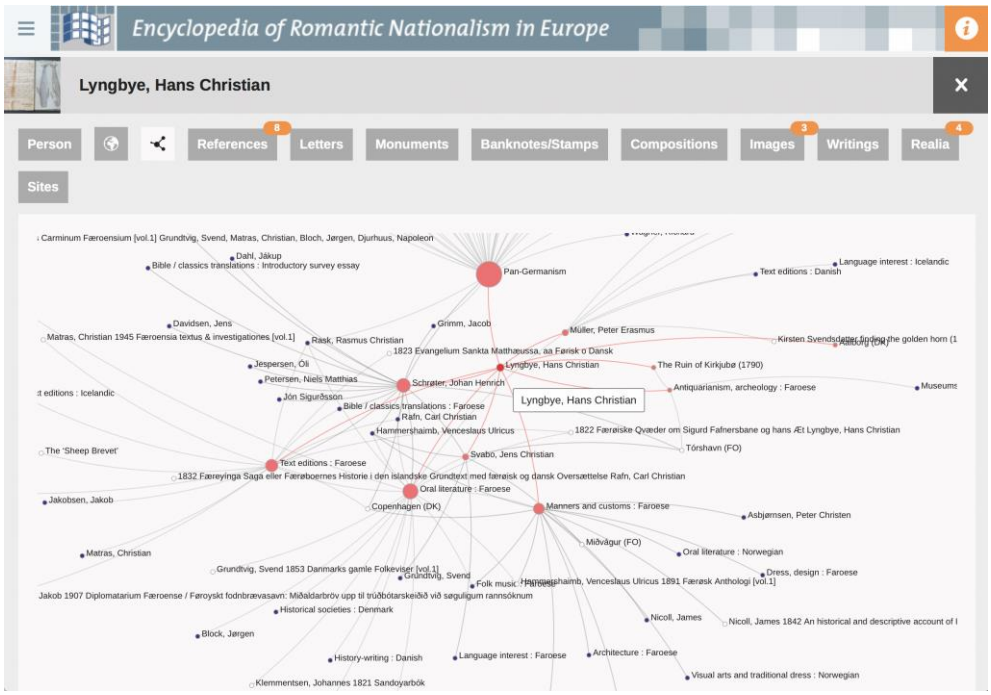

Figur 2: H.C. Lyngbye i centrum for en visning i online databasen "ERNiE".

Interessen for det antikvariske og identitetsassistenten H.C. Lyngbye

Nationsopbygningen udvikles i interaktionen mellem de udenlandske netværk og de færøske aktører. Betingelsen for at H.C. Lyngbyes arbejde blev foldet ud og blev et vigtigt begyndelsespunkt for nationsopbygningen, var en stribe begivenheder udført af aktører på Færøerne og af en række udenlandske identitetsassistenter før og efter hans indsats, kombineret med intens interesse for fortiden op gennem 1800-tallet og med udviklingen af idéen om den romantiske nationalisme på Færøerne.

Der blev sporadisk nedskrevet oral kultur fra Færøerne helt fra midten 1600-tallet på foranledning af polyhistoren Ole Worm. Oplysningsmanden og skolaren J.Chr. Svabo, der var født på Færøerne og uddannet indenfor naturvidenskab og økonomi interesserede og indsamlede også færøsk sprogbrug, men han fik dog ikke publiceret

[1] Databasen indeholder også færøsk materiale. Jeg har været tilknyttet dette arbejde i forbindelse med at fremskaffe visuelle kilder fra Skandinavien.

materialet (Rasmussen 1997:52–58). Først i 1800-tallet forøgedes interessen for det antikvariske og for oral almuekultur, blandt andet som følge af J.G. Herders tanker om at folkets ånd burde være grundlag for identitetsdannelse. Publiceringen af Ossiankvadene i Skotland fik også betydning i denne sammenhæng og brødrene Grimm i Kassel var tillige vigtige aktører, som indsamlede og udgav oral almuekultur. Grimmbrødrene var i jævnlig kontakt med Skandinavien, hvor de påvirkede udviklingen specielt gennem forbindelsen til C.C. Rafn i Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab stiftet i 1825 (Simonsen 2019:15–16). Rafn formidlede med sin udgivelsesvirksomhed den øgede interesse for de islandske sagaer, der blev opfattet som urfortællinger, der kondenserede den nordiske ånd og skabte et modspil til klassiske græsk-romerske myter og den franske kulturdominans.

I det danske rige bevirkede denne nye antikvariske tendens og interesse for nordisk fortid, at "Kongelig Commission til Oldsagers Opbevaring" blev oprettet i 1807. Denne oldsagskommission udsendte allerede samme år 12 spørgsmål til alle præster i riget om antikvariske levninger i deres sogne, som de skulle svare på. Disse spørgsmål var nok grunden til, at da H.C. Lyngbye kom til Færøerne juli 1817, opfordrede den færøske amtsprovst P.M. Hentze ham til netop også at registrere oldtidsminder på hans naturvidenskabelige studieture rundt i landet. H.C. Lyngbye fulgte opfordringen for selvom han var på naturvidenskabelig rejse på Færøerne 1817, så var Lyngbye også grebet af tidens trend og interesserede sig for det antikvariske. I forlængelse af denne interesse opskrev han tillige oral færøsk kvadtradition, for eksempel når han var forhindret i at botanisere på grund af dårligt vejr. Rent tilfældigt noterede han dele af den berømte Nibelungring fra en informant i Tórshavn og dette blev starten til hans kendteste bidrag til færøsk nationsopbygning. Den færøske sprogvidenskabsmand og professor Christian Matras beskrev 1953 Lyngbyes indsats således:

> Lyngbyes rejse blev en af de udbytterigeste, der nogensinde er foretaget til de dengang saa fjerne øer i Nordhavet. … Lyngbyes opdagelse af den visegruppe, der gaar under navnet Sjurður Kvæði, d.v.s. viserne om Sigurd Fovnesbane og hans æt, var nemlig en bedrift, der vakte den lærde verdens interesse for færøsk folkedigtning samtidig med, at den, direkte og indirekte, gav stødet til det omfattende indsamlingsarbejde, der fandt sted hjemme paa Færøerne i løbet af første halvdel af forrige aarhundrede. (Matras 1951a:XII)

Identitetsassistenten H.C. Lyngbye fik ud over kvadforskningen også en væsentlig betydning for den færøske kulturopbygning indenfor de antikvariske, folkloristiske og naturvidenskabelige felter. Min indsamling af arkivalier og trykte kilder viser, at han udover bogudgivelsen i 1822 skrev en rapport til oldsagskommissionen om den middelalderlige ruin i Kirkjubø, der blev grundlaget for en fredning af ruinen få år senere. Han henledte opmærksomheden på de middelalderlige stolegavle fra sognekirken i Kirkjubø, der senere blev sendt ned til Nationalmuseet i København og som nu er tilbageleveret og udstillet på Det færøske Nationalmuseum i Tórshavn. Han indsamlede færøske mineraler og indleverede dem til mineralogen professor G. Wad. Han præsenterede et færøsk kvad i Det skandinaviske Litteraturselskab allerede 1817. I 1818 fik Lyngbye en sølvmedalje for en beskrivelse af den færøske grindehval fra Videnskabernes Selskab og samme år var nogle af hans indsamlede færøske planter at se i botanikværket "Flora Danica". Lyngbye publicerede også tekster om færøske folkeskikke og færøske oldsager. Han oversatte og fik udgivet en færøbeskrivelse af G.S. Mackenzie fra 1815. Han var redaktør på den første bibeloversættelse til færøsk 1823. Han hjalp 1830 C.C. Rafn med oplysninger til

"Færeyínga saga" og på Rafns opfordring forærede Lyngbye 73 bøger til "Færø Amts Bibliotek" efter oprettelsen 1828.

Udvikling af Færøernes akademiske status og som kulturnation lå således Lyngbye på sinde, men trods det, at han er en betydningsfuld identitetsassistent på en række vigtige områder, er det næsten kun i forbindelse med "Sigurdkvadet" at Lyngbye forekommer i færøsk historieskrivning. Det er dette misforhold, som jeg arbejder på at udbedre. H.C. Lyngbyes indsats bør registreres og behandles i et bredere perspektiv.

Processen frem til den færøske ortografi

Modersmålet normative ortografi anses for en vigtig del af nationsopbygningen. I det følgende beskriver jeg det netværk af personer samt de tendenser og begivenheder, der indgik i optakten til konstruktionen af den færøske skriftnorm og som H.C. Lyngbyes arbejde i starten af forløbet indgår i. Begivenhedsrækken fra Lyngbye til skriftnormen er denne:

> 1818: H.C. Lyngbye præsenterer sit hæfte for den litteraturkyndige teologiprofessor P.E. Müller i København, der genkender dem som del af Nibelungringen. De kontakter præsten J.H. Schrøter i Hvalba, der går i gang med at indsamle resten af kvadet. - Fra 1818 til 1822: H.C. Lyngbye modtager materiale fra Schrøter, der giver ham frie hænder og Lyngbye gør teksterne klar til publicering. - 1822: H.C. Lyngbye udgiver bogen "Sigurd Fofnersbane og hans Ætt" på 592 sider i Svabos ortografi med hjælp fra P.E. Müller. Financeringen kommer fra kongens "Fonden ad usus publicos" (Lyngbye 1822:XX). - 1823: J.H. Schrøter oversætter Mattæusevangeliet til færøsk. H.C. Lyngbye står for udgivelsen i Svabos ortografi. Financering fra Det Danske Bibelselskab. Udgivelsen rejser en debat om færøsk ortografi (Rasmussen 1997:56–57). - 1824: Wilhelm Grimm anmelder bogen om "Sigurd Fofnersbane" (Grimm 1824). Dette tilfører Færøerne anerkendelse, status og hæver færøsk kvadkultur op internationalt til være væsentlig og næsten være på højde med de islandske sagaer (Simonsen 2015:25). Dette statusløft får flere til at interessere sig for færøsk folklore og nationsopbygning. På Færøerne bliver indsamlingen af kvadtekster en ny trend (Simonsen 2015:43). - 1832: Oldforskeren C.C. Rafn sammensætter og udgiver "Færeyinga Saga" med sproglig hjælp fra J.H. Schrøter og amtsskriver Jens Davidsen (Rafn 1832). H.C. Lyngbye bidrager med geografiske oplysninger (Rafn 1832:XVIII). - 1845: Flere aktører eksperimenterer med færøsk ortografi baseret på udtale, deriblandt V.U. Hammershaimb. N.M. Petersen argumenterer i avisen "Fædrelandet" for, at en færøsk ortografi bør baseres på etymologi og dette bliver bredt anerkendt, til sidst også af V.U. Hammershaimb (Matras 1951b:14–21). - 1846: Amtmand C. Pløyen, J.H. Schrøter, Jens Davidsen får indsamlet og bearbejdet teksten "Færøske trylleformularer" og sender dem til oldgranskeren Finnur Magnusson, der overdrager dem til C.C. Rafn. - C.C. Rafn mener ortografien skal forbedres før publicering og får islændingen Jón Sigurðsson til at udfærdige en etymologisk ortografi med kommentarer af N.M. Pedersen med henblik på publikation. V.U. Hammershaimb godkender og renskriver teksten med ganske få tilføjelser. - C.C. Rafn publicerer "Færøske trylleformularer" og tillige to færøske sagn indsamlet af V.U. Hammershaimb skrevet i den nye etymologiske ortografi i "Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie". (Matras 1951:23)

Selvom teksten anses for at være for kort til at danne grundlag for en ny ortografi, slår den an. Blandt andet fordi V.U. Hammershaimb gennem de følgende 45 år

anvender og knæsætter ortografien og i sine folkloristiske beskrivelser af Færøerne udvikler en prosastil på færøsk (Simonsen 2019:19).

Brugerne af det færøske modersmål får derved etableret og standardiseret en skriftnorm og der tegner sig en start på en nationallitteratur på et nyt nordisk skriftsprog. Nationsopbygningens vigtigste elementer er på plads.

Denne række af manuskripter, publikationer og initaitiver kan siges at starte med H.C. Lyngbyes manuskript, der i dag ligger på Landsbókasavnið. Kombinationen af indhold fra Nibelungringen og interessen for registrering af orale oldnordiske tekster og især publikationen af dem, løftede interessen op på et højere niveau, så mange aktører arbejdede sammen. En brugbar færøsk ortografi blev slutresultatet. Figur 3 viser de elementer, tendenser og aktører, der indgår i processen.

Jeg har efter fundet verificeret og publiceret manuskriptets oprindelse (Wich 2018) og nu i dette foredrag indplaceret det i færøsk nationsopbygning. Men der mangler stadig et nærmere studie af selve tekstens indhold. Det må kvad- og litteraturforskerne tage sig af og derfor har jeg gjort al materialet og tilhørende oplysninger offentligt tilgængelige på Landsbókasavnið.

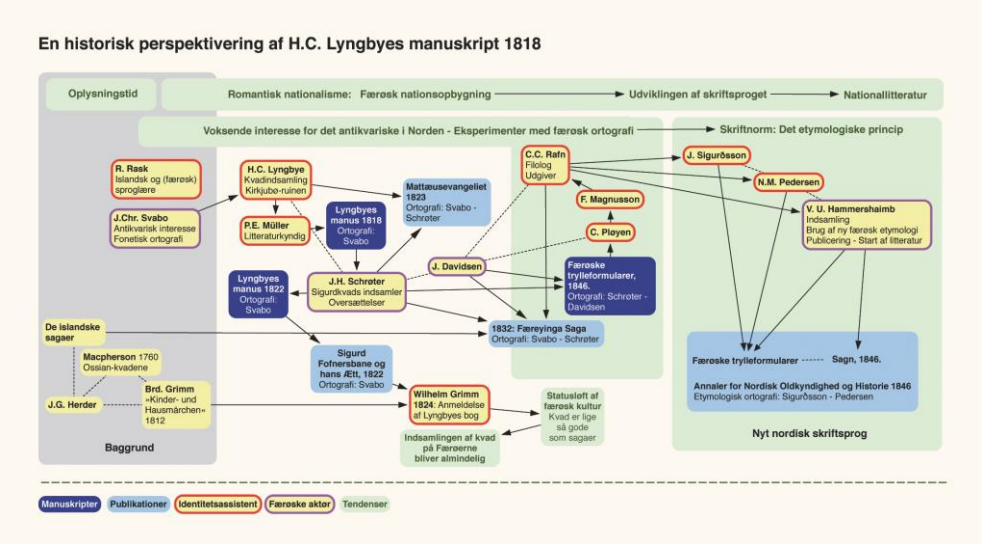

Fig 3: Flowchartet viser interaktionen mellem de væsentligste elementer i processen, der fører frem til den færøske ortografi i 1846.

Nationsopbygning i en fejlagtig historiografi

Begivenhedsrækken frem til den færøske skriftnorm 1846 er meget veldokumenteret. Det meste originalmateriale og viden om aktørernes hensigter og handlinger forefindes. Senest har lingvistikeren professor Christer Lindqvist forsket og publiceret forløbet i en artikel 2003 samt i 2018 udgivet en gennemarbejdet bog med alle grunddokumenterne som bilag.

Også i den færøske faglitteratur er forløbet nogle få steder refereret korrekt (Matras 1951b; Rasmussen 1997:72–73), men trods det er begivenhedsforløbet generel forkert opfattet i den færøske offentlighed, endog indenfor akademiske kredse. Der er tydeligvis en sammenblanding af begrebet ortografi og skriftsprog, hvor "ortografien" må betegne den faste regelbundne skriftnorm, mens begrebet "skriftsprog" betegner det sprogbrug på færøsk, der benyttes på skrift og som efterhånden i et voksende korpus opbygger en nationallitteratur. Begge fænomener samles i betegnelsen "skriftmálið" og det er helt almindeligt at anvende udtrykket "V.U.Hammershaimb - faðirin at skriftmálinum" (faderen til skriftsproget). I

forbindelsen med fejringen af Hammershaimbs fødselsdag 2019 var denne forvirring fremherskende i de fleste af de mange taler og tekster i den anledning. For eksempel i kulturminister Hanna Jensen åbningstale ved fejringen af Hammershaimbs fødselsdag 2019 arrangeret af Málráðið og Føroyamálsdeildin (Jensen 2019). Formanden for Málráðið og rådgiver ved den færøske undervisningsportal NÁM, Sólvá Jónsdóttir, har ved flere lejligheder fremkommet med de forkerte informationer om ortografiens oprindelse (NÁM 2019; Málráðið/Jónsdóttir 2020). Hammershaimb bliver tydeligvis opfattet og fremstillet som ortografiens fader på trods af bedre vidende. Den færøske historielitteratur og de færøske akademikere, der har orienteret og opdraget befolkningen, har ikke været tydelige og i nogle tilfælde taler de stadig mod bedre vidende.

Der kan være flere forklaringer på denne forvirring og mere eller mere bevidste misinformation, men det er sandsynligt, at dette har oprindelse i, at den eneste, som var født på Færøerne og involveret i den endelige konstruktion af ortografien 1845 var V.U. Hammershaimb. I nationskonstruktionen indgår behovet for lokale helte eller for ophøjelsen af personer til "kulturelle helgener" (Simonsen 2012:225–249), så disse fremhæves og kanoniseres mens tilstedeværelsen af udenlandske identitetsassistenter forplumrer dette rendyrkede nationale narrativ. Så disse skrives ud af historien.

Ydermere omgås V.U. Hammershaimb selv lemfældigt sandheden i forbindelse med hans rolle i konstruktionen af ortografien, hvilket Lindqvist påpeger. I forordet til "Færøsk antologi" 1891 skriver Hammershaimb direkte "Jeg valgte den etymologiserende skrivemåde" og fortier, at det var N.M. Petersens der drejede ham ind på denne kurs samt overbeviste ham og at Jón Sigurðsson var den egentlige fader til den færøske skriftnorm (Matras 1951b). Hammershaimb lægger dermed grunden til en myte, der siden er betragtet som fakta (Lindqvist 2003:87). V.U. Hammershaimb placeres i eftertiden ved denne fordrejning som den eneste kransekagefigur for en lang og kompliceret tilblivelsesproces og får fjer i hatten, som han ikke har fortjent. Her illustreret i figur 4 af min illustration fra deltagelsen i den offentlige debat marts 2019 om disse forhold (Wich 2019).

Fig 4: V.U. Hammershaimb får fjer i hatten, som han ikke har fortjent. (Ole Wich 2019/Charles Arvesen 1919)

Krediteringsproblemerne omkring skriftsprogets konstruktion kan ses som et eksempel på, at et for snævert nationalt perspektiv i historieskrivningen kan afstedkomme en kanonisering af personer på baggrund af deres etnicitet og afstamning, ikke deres faktiske initiativer og handlinger. Det er også et eksempel på, at oplysningerne til den færøske befolkningen fra akademisk hold i dette tilfælde ikke bliver præcise og tydelige nok. Ydermere giver denne form for historieskrivning ikke de udenlandske identitetsassistenter anerkendelse efter fortjeneste, selvom de faktisk gjorde en stor indsats, der havde afgørende betydning for konstruktionerne i den færøske nationalidentitet og dermed grundlaget for den færøske nation. På Færøerne er der intet mindesmærke for hverken Lyngbye, Rafn, Petersen og Sigurðsson, men der er to for V.U. Hammershaimb.

Det overordnede formål med dette foredrag har været at påvise, at det smalle nationale perspektiv på nationsopbygning og en dyrkelse af indesluttet nationalorienteret personskult ikke giver tilstrækkelig historisk forklaringskraft. Man må også inddrage de rejsende, aktørernes netværk, de tværnationale forbindelser og identitetsassistancen for at opnå et dækkende billede. Begivenhedsrækken fra H.C. Lyngbyes manuskript frem til opbygningen af det store litteraturkorpus på et fuldt anvendeligt og levedygtigt færøsk, som vi har i dag, påviser dette. Forbindelserne er mange, markante og meget interagerende.

V.U. Hammershaimb og H.C. Lyngbyes eftermæle

Her til slut en lille betragtning om dette lange begivenhedsforløb. H.C. Lyngbyes manus har som sagt været anset for forsvundet og det er højst mærkværdigt, at det dukker op i V.U. Hammershaimbs private arkiv på Landsbókasavnið.[2] Det rejser spørgmålet om Hammershaimb var klar over, at dette var et originalmanus fra Lyngbyes hånd. Det burde han have fået en mistanke om ud fra dateringen og fordi emnet er "Sigurds Kvad" samt at antallet af vers stemmer med angivelser i forordet i den udgivne bog. Yderligere kendte han Lyngbyes håndskrift fra rettelserne i Schrøters bogmanuskript på det Kongelige Bibliotek (Hammershaimb 1851:II).

Fra Hammershaimbs beskrivelser af Lyngbyes arbejde kan man se, at han ikke havde megen respekt for Lyngbyes bidrag til udgivelsen af færøsk litteratur. Han skriver i 1844 i et indlæg i avisen Kjøbenhavnsposten:

> Pastor Lyngbyes feilfulde Samling af færøiske Kvæder om Sigurd Fofnersbane (Hammershaimb 1844).

Eller da han genudgiver "Færöiske Kvæder" i 1851:

> Det er disse Sigurdskvæder, som her atter blive udgivne, idet de … trængte til at udkomme i en noget værdigere skikkelse, … Da Pastor Lyngby nemlig kun opholdt sig et par måneder på Færøerne uden i forvejen at kende noget til det islandske sprog, og da naturligvis endnu mindre til det færøiske, kan man ikke undre sig over, at hans udgave i sproglig henseende er højst upålidelig, … desuden er skrivemåden styg og forvildende, så at det ofte er vanskeligt nok at kende ordene igen (Hammershaimb 1851:I).

Hammershaimb formår tydeligvis ikke at anerkende Lyngbyes markante indsats med at få "Sigurds Kvad" indsamlet, nedskrevet, gjort klar til trykt og udgivet, selvom dette var en møjsom arbejdsproces for Lyngbye gennem fem år sideløbende med hans arbejde som præst i to sogne på Djursland i så fattigt et kald, at det endte med at forgælde ham (Hofman Bang 1838:5).

Hammershaimbs ringe anerkendelse af Lyngbyes arbejde gør det sandsynligt, at Hammershaimb aldrig har fundet det nødvendigt at nævne, at han var i besiddelse af Lyngbyes originaldokument. Dette kan også ses som en uvilje mod at kreditere foregangsmændenes indsats, for at kunne fremhæve sit eget arbejde, et såkaldt fadermord. Disse omstændigheder har gjort at manuskriptet indtil nu har været ukendt for forskningen i den færøske kvadtradition.

Der er intet mærkværdigt i Hammershaimbs afvisende indstilling til Lyngbyes arbejde med færøsk, for man skal ikke undervurdere de bitre uforsonelige kampe, som den færøske ortografi gav anledning til dengang og i de følgende generationer. Den sproglige udtryksform i forhold til den vedtagne skriftnorm er en vedholdende konfliktzone i den færøske kulturkontekst. Endnu i dag kan man i den aktuelle sprogdebat se elementer tilbage fra Hammershaimbs tid indgå i den følelsesladede debat om den færøske ortografis historie og videre udvikling.

Hammershaimbs manglende anerkendelse af både Lyngbye og de andre vigtige aktører, som jeg her har beskrevet, fortsatte ind i det meste af den nationale færøske historieskrivning. Dermed også i offentlighedens viden om det historiske forløb. Netop derfor er det væsentligt at få alt materialet fra denne lange komplicerede proces lagt frem, få fakta på plads og placeret alle elementerne i en brugbar teoretisk

[2] Arkivmaterialet er indleveret af professor Erling Hammershaimb (1904–1994) og registreret på Føroya Landsbókasavn 6/10-1981.

kontekst og ikke mindst få disse mere korrekte oplysninger indført i den færøske historieskrivning fremover. Nationsopbygning bør retfærdigvis altid foregå på et validt historiegrundlag.

LITTERATUR

Grimm, Wilhelm. (1824). Anmeldelse af Færøiske qvæder om Sigurd Fofnersbane og hans æt: Med et anhang. *Göttingische gelehrte Anzeigen 143.* Stück 4. s 1417–1429.

Hammershaimb, Venceslaus Ulricus. (1851). *Færöiske Kvæder.* Det nordiske Literatur-Samfund..

Hofmann Bang, Niels. (1838). Nekrolog over H. C. Lyngbye. *Krøyers Naturhistoriske Tidsskrift, bd II, s 1–7.*

Kleinschmidt, S. (1851). *Grammatik der grönländischen Sprache mit theilweisem einschluss des Labradordialects.* De Gruyter Mouton.

Leerssen, Joep. (2006). Nationalism and the cultivation of culture. *Nations and Nationalism*, *12*(4), 559–578.

Lindqvist, Christer. (2003). Sprachideologische einflüsse auf die färöische orthographie. *NOWELE 43,* 77–144. https://www.jbe-platform.com/content/journals/10.1075/nowele.43.06lin

Lindqvist, Christer. (2018). *Untersuchungen zu den gründungsdokumenten der färöischen rechtschreibung: Ein beitrag zur nordischen schriftgeschichte*. John Benjamins Publishing Company.

Lyngbye, Hans Christian. (1822). *Færøiske qvæder om Sigurd Fofnersbane og hans æt: Med et anhang* / samlede og oversatte af Hans Christian Lyngbye. Randers.

Matras, Christian (red.). (1951a). *J.H. Schrøters optegnelser af Sjúrðar kvæði*. E. Munksgaard.

Matras, Christian. (1951b). Det færøske skriftsprog af 1846. *Scripta Islandica: Isländska sällskapets årsbok, 2*, 5–23.

Müller, Peter Erasmus. (1818). *Sagabibliothek med anmærkninger og indledende afhandlinger.* Andet Bind.

Petersen, Niels Matthias. (1845). Det færøske sprog. *Fædrelandet 13. Maj, 6. årg, nr. 1885*. København.

Rafn, Carl Christian. (red.). (1832). *Færeyínga saga: eller Færøboernes historie i den islandske grundtext med færøisk og dansk oversættelse*. JH Schultz.

Rask, Rasmus Kristian. (1811). *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske sprog.* Thiele.

Rasmussen. Peter Martin. (1997). Mangt er í brøgdum vunnið - um politisku gongdina í málstríðnum. Sprotin.

Simonsen, Kim. (2012). *Literature, imagining and memory in the formation of a nation: Travel writing, canonisation and the formation of a national self-image in the Faroe Islands.* Department of Culture and Identity og Roskilde U. Print.

Simonsen, Kim. (2015). *Before til library.* Network for European Travel Writing to the Romantic Far North 1800-1900.

Simonsen, Kim. (2019). Frá V.U. Hammershaimb til brøðurnar Grimm. Kervi Kongaliga Norðurlendska Fornritafelagsins og Hammershaimbs. *Frøði 1.*

Thiesse, Anne-Marie. (2008). National identities - a transnational paradigm. I Alain Dieckhoff og Christophe Jaffrelot (red.), *Revisiting nationalism - Theories and processes* (s. 122–143). Hurst & Company.

Wich, Ole. (2018). *H. C. Lyngbyes udgave Af »Sigurds Kvad« opskrevet på Færøerne 1817*. Tórshavn. Print.

Wich, Ole. (2019). Føroyamálsdeildin fake old news. Lidt om brugen af V.U. Hammershaimb - stedfaderen til det færøske skriftsprog. *Sosialurin, Vikuskifti, s 9.* 29. marts.

Online - 1-5-2020

ERNiE: The Encyclopedia of Romantic Nationalism. www.ernie.uva.nl

Jensen, Hanna. (2019). *Setan, V.U Hammershaimb 200 ár. Kongshøll 25. mars 2019.*

NÁM. 2019. *Sólvá Jónsdóttir um Hammershaimb.* www.vimeo.com/319694466

Málráðið/Jónsdóttir, S. (2020). *25. mars er móðurmálsdagur.* http://malrad.fo/news_article.php?NewsArticleId=228

SPIN: Study Platform on Interlocking Nationalisms. www.spinnet.eu

Wich, Ole. (2017). *Tekster til H.C. Lyngby-året 2017.* www.faeroensis.blogspot.com

Arkivalier

H. C. Lyngbye. Breve fra 29-02-1812 til 05-10-1836 indsamlet af Ole Wich på Botanisk Bibliotek, Det Kongelige Bibliotek, Statens Arkiver, Nationalmuseet.

H. C. Lyngbye. (1817). Om Grindefangsten paa Færøerne. Manuskript. Videnskabernes Selskabs arkiv, København.

H. C. Lyngbye. (1818). Manuskript med "Sigurds Kvad og Ismals Qvad". V.U Hammershaimbs arkiv. E 171, kuvert nr. 15. Landsbókasavnið.

ABSTRACT

'A historical perspective on the earliest manuscript by H.C. Lyngbye about Sigurd Fafnersbane og hans Ætt'

Keywords: H.C. Lyngbye, manuscript, nationalism, faroese, historiography

In October 2018 at the Landsbókasavnið in Tórshavn I found a handwritten booklet written by H.C. Lyngbye. This is most likely the manuscript that started Lyngbyes collaboration with Professor P.E. Müller and J.H. Schrøter on publishing »Sigurd Fafnersbane og hans Ætt« 1822. In the booklet Lyngbye has written the 164 verses that Müller mentions in his article in »Sagabibliothek med Anmærkninger og indledende Afhandlinger«. The booklet was in the archive after V.U. Hammershaimb, probably inherited from Schrøter's estate and can be as an important artifact in the process towards building the scholar networks that 1846 constructed the present Faroese orthography.

The lecture explains the circumstances surrounding this modest booklet and describes H.C. Lyngbye's many various activities that contributed to the Faroese nation building with scientific, antiquarian, ethnological and cartographic information and publications. An yet has Lyngbye many various efforts been very little mentioned in Faroese history writing.

With the booklet as case story argues the lecture for a broader historical view of the Faroese nation building. I raise the question why this manuscript could be undiscovered for so long and not described, for example by Hammershaimb. With base in theories af Romantic Nationalism I argue that the raisons for this neglect is at play even to day and present examples of this and I place Lyngbye's booklet into the debate about nationalistic historiography that recently has emerged among Faroese historians.

EN HISTORISK PERSPEKTIVERING AF FØRSTE KENDTE OPTEGNELSE AF SIGURDKVADET

Ole Wich
MA i Historie
wichole@gmail.com

TÓTA ÁRNADÓTTIR

Stútt stev á fleiri beinum? Føroyskur dansur sum ferðafólkauppliving – møguleikar og avbjóðingar

1. Inngangur

Skipaðar framførslur av føroyskum dansi eru einki nýtt fyribrigdi og fyrsta lýsingin, vit hava av dansinum, er eftir ein íslendskan ferðamann, Jón Indiafara (Ólafsson 1908) í 1616, sum staðfestir, at her verður dansað "á føroyskan hátt". Dansur sum framførsla og umboðandi fyribrigdi er vorðin inngrógvin partur av føroyskari dansimentan seinastu øldina. Kortini gera dansifólk oftast greiðan mun á tillagaðum "ferðafólkaframførslum" og "veruligum" ella "livandi dansi", tá tey skulu lýsa "góðan dans". "Livandi dansurin" inniber sínámillum samskifti millum tey, sum dansa og felags stremban er neyðug, skal tað eydnast at mana fram søgdu søguna, ella eitt livandi "kosmos inni í ringinum", soleiðis sum Eyðun Andreassen lýsir tað í 1996:

> Hjartatátturin í føroyska dansinum er at finna mitt innan í ringinum. Dansurin ringir seg um tað, ið er egni kjarni hansara. Dansifólkið vendir bakinum úteftir móti umheiminum og byggir mark millum eitt kaos, ið er uttan fyri ringin, og eitt kosmos inni í ringinum, har persónarnir í kvæðunum og vísunum eru íbúgvar í tí universi, dansifólkið manar fram ta løtuna, dansurin gongur. (Andreassen 1996)

Samanborið við hesa lýsingina kanst tú næstan siga, at ferðafólkadansurin "vendir á ranguni" við tað, at hann í stóran mun vendir sær til áskoðarar uttan fyri ringin, heldur enn ein felags heim innan í ringinum. Samskiftið verður tvítýtt og fleiri endamál við dansinum fara at kappast. Í hesi greinini verður kannað, hvussu tað ávirkar tey, sum luttaka í dansinum, tá tey laga seg til áskoðarar. Eru ósemjur millum dansarar um, hvussu farast skal fram í sambandi við ferðavinnu? Útiloka ymiskir mátar at fata dansin hvønn annan, ella renna teir heldur saman til okkurt nýtt slag av samveru um dansin, eina nýggja fatan av "góðum dansi"? Hvørjar avleiðingar fær hetta fyri "livandi dansin"?

2. Samrøður og eygleiðingar

Greinin byggir á samrøður og eygleiðingar í sambandi við ph.d.-verkætlanina á Føroyamálsdeildini "Mentanarflutningur millum ættarlið", sum verður framd í samstarvi við deildina fyri tjóðfrøði á Háskóla Íslands. Várið 2016 fór eg undir at kanna, hvussu føroyskur dansur verður borin millum ættarlið í dagsins samfelagi. Verkætlanin byrjaði sum ein leitan eftir svari uppá, hvussu nýggj ættarlið av dansarum verða sett við, men hevur sum frá líður førkað seg móti at snúgva seg um, hvussu tað ávirkar føroyska dansin, at hann í alsamt størri mun verður umrøddur sum "mentanararvur" og sum slíkur verður drigin fram í fjølbroyttum samanhangum, eisini av fólki, sum ikki sjálv eru virkin í dansi.

Mín gransking gongur í tveimum: hon fevnir bæði um, hvussu dansurin verður pallsettur í ymsum høpi, og um, hvussu dansurin verður upplivdur og fataður av einstaklingum. Eg havi gjørt samrøður við fólk, sum á ymsan hátt fáast við dans, og havi sjálv tikið lut í dansitiltøkum av ymsum slagi. Ikki tí at tað endiliga er nakað fremmant fyri mær - eg havi sjálv verið limur í dansifelag síðani fyrst í 1990'unum,

men í sambandi við hesa verkætlanina, havi eg luttikið meira skipað og havi skrivað eygleiðingar niður so hvørt. Harumframt so havi eg hugt at almennum tilfari, lógarverki og miðlaumrøðu, sum viðvíkur føroyskum dansi. Tað varð mær rættiliga tíðliga greitt, at eg mátti geva dansi í ferðavinnuhøpi serligan ans. Í leistinum, eg skipaði mínar samrøður eftir, hevði eg sett spurningar um tað at dansa fyri ferðafólki, men evnið kom ofta fram, longu áðrenn eg var komin so langt. Fyri at fáa eina breiðari mynd, gjørdi eg av eisini at tosa við umboð fyri ferðavinnuna sum høvdu royndir við at skipa fyri tiltøkum, har føroyskur dansur var ein partur av skránni. Heystið 2018 gjørdi eg samrøður við fimm starvsfólk á trimum ymiskum ferðamannaskrivstovum. Harumframt havi eg eisini hugt í tilfar - faldarar og heimasíður - sum verður brúkt til at marknaðarføra føroyskan dans sum ferðavinnutilboð.

3. Dansur og ferðavinna - ymsar fatanir millum dansarar

Hetta at dansa fyri ferðafólki er, sum nevnt, nakað sum fyllir heilt nógv hjá einstøku dansarunum, og sjónarmiðini eru rættiliga ymisk millum tey, sum dansa. Summi síggja stórar møguleikar í at taka lut í ferðavinnu, meðan onnur heldur síggja vaksandi áhugan frá ferðafólki sum eina hóttan móti dansinum, soleiðis sum tey kenna og virðismeta hann. Sum umboðandi dømi um mótstríðandi útsagnir, kann eg taka hesi bæði brotini úr tveimum ymiskum samrøðum. Báðir eru dansarar í 40 ársaldrinum, og báðir hava dansað síðan teir vóru heilt ungir, men teir hava heilt ymiska fatan av støðuni hjá dansinum í dag og ikki minst leiklutinum hjá ferðavinnuni, tá tað kemur til dans. Teir eru báðir samdir um, at ferðafólkadansur er nakað annað enn "veruligur dansur" men ósamdir um, hvat tað inniber.

Dansari A dansar framvegis nógv og sigur, at hann bara sær áhugan fyri dansinum í ferðavinnuhøpi sum ein fyrimun – "eitt eyka bein at standa á"- sum hann málber seg. Hann sigur:

> Tað er ikki "tann góði dansurin" tá ið tú stendur og er til framførslu...men eg haldi, at tað er eitt fínt íkast til at hendan mentanin, sum vit hava varðveitt...altso føroyingar hava varðveitt dansin, tí mann hevur gleðst saman um hann, men eisini tí tað hevur havt týdning, tá mann hevur arbeitt um kvøldarnar, til at stytta sær stundir við – hann hevur havt ein týdning í føroyska samfelagnum, og um tann týdningurin í føroyska samfelagnum nú eisini er, at mann vísir hann fram fyri ferðafólki, jamen so haldi eg tað er fínt, lat okkum so bara gera tað! Altso...tað haldi eg er óført!

Fatanin hjá A er, at dansurin áhaldandi skiftir leiklut og væl kann fáast at passa inn í nýggj høpi, uttan at tað endiliga tekur nakað frá honum í aðrar mátar. Tess meira dansur, tess betri, sambært hesum dansaranum, "alt telur við", tá ið um ræður at "varðveita dansin".

Dansari B, sum hevur dansað meira á yngri árum, men ikki longur er virkin í dansifelagi, hóast hann dansar regluliga, sigur beint øvugt, at hann sær als onga meining í at dansa fyri ferðafólki, og aldrin fer at gera tað sjálvur. Tá eg biði hann greiða nærri frá hví, svarar hann flennandi, men avgjørdur:

> Tí tað tími eg ikki! Altso hví skal eg tað? Mann stendur har sum ein komplett idiot...altso í mínari verð...eg veit ikki.... altso hvat er tann føroyski dansurin? Hví dansa vit og kvøða? Tað er jú ein søguforteljing...skal eg fara at fortelja eina søgu á føroyskum fyri spaniólum niðri á kaiini her?...Kundi ikki fallið mær inn!

Spurdur um hann sær hesar framførslur sum nakað beinleiðis ringt ella skaðiligt svarar hann, eitt sindur ivasamur:

> Kann tað ikki bara hugsast, at tað verður tann formurin mann varðveitir tann føroyska dansin í? Sum uppvísing? Sum eitt varðveitsluprojekt generelt?

Hesin dansarin sær altso ferðafólkaframførslurnar sum eitt slag av hóttan móti "livandi dansinum" við tað, at tær kunnu leggja grund undir ein nýggjan norm sum partur av eini varðveitslu, sum er afturlítandi. Hann sær ein vanda í, at dansurin so við og við kann verða til ein "framsýningardansur", ið sum frá líður kann fara at troka hin veruliga dansin heilt av. Hann nevnir seinni í samrøðuni vandan fyri, at dansarar fara at verða fataðir sum "livandi søvn" so at siga. Tað er ikki bara luttøka í ferðavinnuni, sum elvir til hesa leið, men "varðveitslutilgongdinar" hóska ofta saman sum fótur í hosu, denturin á búnar osfr. Hesin dansarin kennir seg longu fremmandagjørdan í dansifelagshøpi, har hann heldur, at tað í ov stóran mun verður lagdur dentur á at "lækka gáttina" fyri at fáa sum mest av dansi, og at "varðveita" uttan at hugsa nærri um, hvat slag av dansi, tú vilt fremja. Hann endar við at siga, at persónliga vil hann heldur sleppa dansinum heilt og "minnast hann sum hann var", enn at taka lut í tí, sum hann fatar sum eina gongd sum líðandi setur dansin inn í eitt høpi sum savnslutur heldur enn livandi mentan.

4. "At spæla klovn" ella "at umboða Føroyar"

Illvilji móti at "upptraðka" er als ikki nakað nýtt - í grein í *Dagblaðnum* 3. februar í 1986 greiðir Jákup Weyhe, táverandi stjórin í ferðaráðnum frá, hvussu trupult tað er at fáa føroyingar at sýna dans fyri ferðafólki:

> Trupulleikin er tann heilt einfaldi, at føroyingar spæla ikki klovn fyri pening - um ein kann siga tað soleiðis - tí teir meta tað mannminkandi at upptraðka fyri útlendingum. (Weyhe 1986)

Longu uppaftur fyrri, í satiriska blaðnum *Ruskovninum,* sum kom út í 1969, verður gjøldur gjørt burtur úr hugskotinum um at pallseta "rótføroyska mentan" til heiðurs fyri ferðafólkini. Undir yvirskriftini "Styggið ikki turistin" verða kvøðing og dansur tikin fram, saman við serligum matarsiðum, sum mátar at selja seg sum serstakt ferðamál. Knappatroyggjur, kvøðing og grunningshøvd ganga øll inn í "eksotisku myndina", sum skal borðreiðast fyri gestinum:

> FØROYINGAR! Minnist til at vera góðir við turistin. Latið tykkum so ofta sum gjørligt í knappatroyggju og føroyska húgvu. Trívið í eitt ørindi, tá tit koma fram við einum turistfylgi. Ella uppaftur betri. Setið tykkum út á trappusteinin at piða ella eta grunningshøvd. (Ókendur, 1969)

Tá hugsað verður um hetta brotið frá 1969, má sigast at rákið í dag í nógv størri mun gongur móti at "dyrka tað serføroyska" uttan speiskar undirtónar. Tað hongur helst bæði saman við fatanini av "tí føroyska" sum eitt "brand", ið kann selja alt frá lundaplakatum, ullvørum og matstovuupplivingum við "sperðli í nýggjum hami", men tað kemst kanska eisini av, at fjarstøðan til siðbundna samfelagið er vorðið størri. Samstundis sum alheimsgerð vinnur fram og hevur samfelagsbroytingar við sær, sæst ofta longsul eftir onkrum støðugum og heimligum. Líkindini til afturlítandi tokka og virðismeting vaksa ofta við frástøðuni og viðvirka til eina idealiseraðari mynd av einari einfaldari og óspiltari fortíð. Fyri summi, og ikki bara ferðavinnufyriskiparar, verður dansurin partur av einum pakka av "upprunaligum føroyskleika", sum ikki longur er nakað, tú setur spurnartekn við ella spottar. Í teimum samrøðunum, eg gjørdi, var onkur, sum segði seg ikki hava dansað fyri ferðafólki enn, men at hon kundi væl hugsað sær at dansa fyri ferðafólki nettupp "tí hon elskar at vísa alt tað føroyska fram, føroysku klæðini o.a". Hetta at "bera

føroyska mentan" og "framføra føroyskleika" kann sostatt vera nakað, ið summir dansarar hava sum part av síni sjálvsfatan og seta eina æru í. Tað kann vera ein stórur partur av tí, sum elvir teimum til at fáast við føroyskan dans yvirhøvur.

Hendan sama hugmyndin um at summi í størri mun enn onnur "umboða og røkja føroyska mentan" verður eisini mangan borin fram í almennum høpi, eisini á politiska pallinum. Somuleiðis verður tað ofta nevnt í veitslurøðum millum dansifólkið og tikið fram sum ein sjálvfylgja í sambandi við virksemi hjá dansifeløgum, at tað eru tey, sum í dag hava átikið sær at "bera arvin". Hesin hugburður byggir á eina essentiella mentanarfatan, har "føroysk mentan" er eitt greitt avmarkað fyribrigdi, sum ikki allir føroyingar endiliga eiga líka stóran lut í, men sum teir helst allir "áttu" at givið størri gætur. Tað eru eyðvitað ikki allir dansarar, ið hugsa á henda hátt, ella sum raðfesta tað at "bera mentan" sum tað fremsta, tá ið teir fara í dans, men ymsu fatanirnar av, hvat endamálið við at dansa er, verða sjáldan sæddar sum ein møgulig innanhýsis andstøða. Kortini fær ráðandi hugburðurin avleiðingar fyri hvønn leiklut dansifeløgini fáa, og hvat teirra kjarnavirksemi verður fatað sum, av teimum sjálvum, men eisini av øðrum í samfelagnum.

5. Almenn átøk -UNESCO og siðaarvurin

Spurningurin um, hvørt framførsla fyri ferðafólki onkursvegna er láturlig ella beint øvugt, heldur er virðilig og umráðandi umboðan av føroyskleika úteftir, er altso ikki ókendur, og hendan ósemjan millum dansarar hevur ikki verið nakað loyndarmál. Men tvístøðan sæst sjáldan aftur í almennum kjaki um dansin, og als ikki í tilfari frá myndugleikum, sum á ymsan hátt siga seg vilja varðveita ella menna føroyska dansin. Tvørturímóti so tykist tankin um, at dansurin kann tæna ferðavinnuni so ella so, partur av almennu grundgevingunum fyri at "varðveita dansin" og liggur, ið hvussu er lutvíst, sum grund undir strembanini eftir at eyðmerkja hann sum "siðaarv" ella enntá "heimsarv" í Unesco-høpi.

Í áliti um burðardygga ferðavinnu frá Uttanríkis- og vinnumálaráðnum frá 2017 verður m.a. sagt:

> Ein onnur týdningarmikil uppgáva fyri at gera Føroyar áhugaverdar sum ferðamál, er at arbeiða við at fáa Føroyar á listan yvir heimsarv hjá UNESCO. Hetta er ikki bara fyrimunur frá einum ferðavinnu-sjónarmiði, men har liggja nógvir aðrir møguleikar í, m.a. tí at aðalhugsanin handan UNESCO arbeiðið er at fáa tey, ið búgva á staðnum, at taka virknan lut og tað viðførir menning kring landið í síni heild. (Helgason et al. 2017)

Hendan orðingin leggur upp til, at tað í tí at nýta lokala mentan í ferðavinnuhøpi liggur ein treytaleysur fyrimunur fyri allar partar. Umboð fyri dansifeløgini hava eisini í heilt stóran mun tikið undir við og beinleiðis strongt á fyri at fáa gongd á arbeiðið við at fáa føroyska dansin viðurkendan sum "heimsarv" gjøgnum landsdansifelagið Sláið Ring (SR), og summir dansarar royna eisini nettupp at brúka møguleikan fyri at brúka dansin í marknaðarføring av ferðavinnu, sum eina góða orsøk til at varðveita hann.

Dansari A sammetir til dømis føroyska dansin við fólkadans aðrastaðni og dregur nettupp áhugan frá ferðavinnuni fram sum prógv um týdningin av dansinum, og at hann framvegis hevur eina sterka støðu í føroyska samfelagnum:

> Eg haldi, at hann stendur so mikið sterkur í okkara samfelag at...at øgiliga nógv síggja hann sum eitt ferðavinnuaktiv....tað er ikki tað sama í Norra... og eg trúgvi ikki, at til dømis í Íslandi, Ísland er ein sterk ferðavinnutjóð, at fólk koma har og so siga "jamen, Ísland, jamen eg má sleppa at síggja íslendingar dansa fólkadans... eg kann ikki fara úr aftur Íslandi uttan at hava sæð íslendingar dansað fólkadans!"

> Tað haldi eg slett ikki er... men í Føroyum, ein ferðandi, sum er í Føroyum, har haldi eg kanska, at nokkso nógv hugsa akkurát tað: "Færøsk kædedans, er det en mulighed for at se færøsk kædedans?

Tað er kortini ikki heilt samsvar millum tann týdning, sum dansarar leggja í ferðafólkadansin, og so tann, sum ferðavinnan sjálv leggur í hann. Hóast ferðavinnan leingi hevur brúkt dansin í ymsum høpi, so hevur hann als ikki nakran stóran leiklut í sær sjálvum, men gongur inn í ein samlaðan pakka av "føroyskari mentan". Í eini samrøðu, sigur starvsfólk í ferðavinnuni við meg, at "dansurin gongur inn sum ein "lítil brikkur" í "tað føroyska brandið" – hann er ein partur av eini ímynd av siðbundnari mentan, sum er áhugaverd fyri ferðafólk, tí hon er øðrvísi, men tað er ikki nakað, sum tey koma eftir fyrst og fremst, tað er framvegis náttúran, sum dregur vitjandi til Føroya. Møguliga hevði hetta broytst, um dansurin fekk altjóða viðurkenning sum "heimsarvur" sambært UNESCO, men hvønn týdning hevði tað fingið fyri "livandi dansin"?

Tað tykist, sum um galdandi fatanin er, at tað, at koma á ein lista yvir heimsarv, onkursvegna treytaleyst inniber eina framtíðartrygging fyri ávís lokal mentanarbrigdi, og tað er helst við hesum í hyggju, at SR hevur gjørt sítt, fyri at viðvirka til at fáa hetta framt í verki. Men hetta er ikki so einfalt. Árin av inntrivum eftir føstum UNESCO-leisti er nógv umrøtt millum granskarar, ið fáast við tað serstakliga hála hugtakið "siðaarv" ella "intangible cultural heritage". Tað finnast longu fleiri dømi um, at inntriv til tess at eyðmerkja og varðveita mentanararv hava óvæntaðar og viðhvørt óhepnar avleiðingar við sær – hetta verður gjølliga lýst í bóklinginum "UNESCO on the ground" (Foster og Gilman 2015), sum viðger seks dømi um royndir við at varðveita siðaarv í ymiskum londum. Við hesum er ikki sagt, at arbeiðið við at "varðveita siðaarv" innan UNESCO høpi altíð miseydnast; sum vera man, eru eisini dømi um, at átøk eydnast, men tað er umráðandi at geva gætur, at tað ikki er nakar einstakur leistur ella framferð, sum hóskar í øllum høpi, og at vansar kunnu vera.

6. "Veitsla" ella "framførsla"

Tað, at dansur broytist av at verða settur í nýtt høpi, er ikki nakað eindømi fyri føroyskan dans, men nakað, ið er væl kent aðrastaðni við og nakað, sum bæði dansarar og ferðavinnufyrskiparar eru tilvitaðir um sum ein vanda. Í samrøðunum leggja dansarar – eisini teir, sum ikki eru so avvísandi sum dansari B í innleiðandi døminum - í fleiri førum dent á, at "vit mugu, ið hvussu er, ikki enda sum "Huladansurin á Hawaii", ella sum "Zorbadansurin í Grikkalandi". Tá eg spyrji nærri, hvat trupulleikin er við hesum slagi av dansi er svarið, at tað er ikki longur "livandi mentan". Dansurin fyri ferðafólki verður fataður sum loystur frá "upprunaliga samheinginum" og er ikki longur verulig samvera, hann er heldur vorðin "framførsla" burturav. Tað er kortini ikki heilt greitt, hvar ið markið gongur hjá dansarunum – møguliga kennast føroysku framførslurnar ikki líka handilsligar, sum tey uppliva tað í øðrum londum. Kortini má eg nevna, at fleiri av mínum heimildarfólkum skemtandi hava kallað ferðafólkaframførslurnar fyri "ludaradans" og harvið sipað til, at dansað verður fyri pengar og ikki til stuttleikar. Dansari C, sum ofta hevur dansað fyri ferðafólki og fegin ger tað, lýsir tað soleiðis:

> Altso eg haldi tað, at dansur og ferðavinna eru tvey púra ymisk ting - og mann má ongantíð blanda tey bæði tingini saman. Vit hava dansað øgiliga nógv fyri turistum, tað er tað, sum vit hava við tí skitna orðinum kallað "ludaradansur" altso. Tað er tann, sum finansierar veitslur og túrar og annað, tí at vit fara oman og so kvøða vit fyri nøkrum danskarum, týskarum, útlendingum whatever, og fáa pengar afturfyri tað... og tað má mann ongantíð blanda við, at tað er TAÐ, sum er

> varðveitingarvert. Tað er útilokandi ein sjónleikur, tú setur upp, tú veit... vit fara út, vit kvøða 10 minuttir - vit hava langt síðani roknað út, hvat ið turistarnir tíma at hoyra, hvussu leingi teir tíma at vera uppi í, hvussu nógv vit skulu flenna, hvussu glað vit skulu vera... alt hatta har... og tað er ein partur av dansinum. Og so fara vit heim og "dansa ordiligt" aftaná.

Hvat vil tað siga at "dansa ordiligt", og hví riggar tað ikki at "dansa ordiligt" saman við ferðafólki? Í ritgerð um svenskan fólkadans setur granskarin, Mats Nilsson ein lista yvir parallell hugtøkspør, sum ofta koma fram í sambandi við gransking av dansisiðum (Nilsson 1998:68). Eitt av hesum pørunum av mótsettum hugtøkum, er skilnaðurin millum Zábava (veitsla) – og "folklor" (framførsla) sum ein annar svenskur granskari, Owe Ronström brúkar í síni doktararitgerð frá 1992. "Folklor" vísir til siðbundnan dans og tónleik sum pallsetta "umboðan av sær sjálvum" í framførslum fyri áhoyrarar ella áskoðarar, altso at skilt verður millum *framførandi* og eina *áskoðarafjøld*, heldur enn at dansur og tónleikur virka sum samansjóðaðir partar av einari *felags* avriki og uppliving.

Hyggja vit at, hvussu føroyski dansurin verður sýndur, so ynskja umboð fyri ferðavinnuna oftast, at mentanarupplivingar skulu "vera so autentiskar sum til ber", "tað skal kennast veruligt" og at tað er umráðandi, at ferðafólkini sjálv sleppa upp í part – ikki bara eygleiða. Í bókini "The tourist gaze" greiða Urry og Larsen gjølla frá, hvussu ferðavinnan hevur flutt seg líðandi frá eini stremban eftir at sleppa at "skoða tað autentiska" til ein meira interaktivan máta at koma í samband við "tey lokalu" á so "autentiskan hátt sum gjørligt". Sambært Urry og Larsen so keðast ferðafólk av bara at eygleiða, tey vilja ikki bara vera áskoðarar, men heldur sleppa upp í part og taka lut. Ferðafólkarúmini, sum fyrr kanska vóru merkt av "støðum at avmynda" umskapast heldur til "spæliplass" har vitjandi sleppa at koma í samband við "tey lokalu", og uppgávan hjá ferðavinnuni verður at fáa hesar fundirnar í lag (Urry og Larsen 2011:190). Tey umboð fyri føroyska ferðavinnu, eg havi tosað við, eru púra medvitað um hetta ynskið. Hóast tey øll halda tað vera ein fyrimun, at ið hvussu er summir dansarar eru í føroyskum klæðum (tí tað er gott at taka myndir av), so venda tey sær avgjørt frá tankanum um meira "professionellar framførslur"; tað er ikki tað ferðafólk ynskja sær, hvørki her ella aðrastaðni. Samstundis so eru tey varug við vandan fyri at "órógva veruliga dansin" og siga t.d., at tey ikki vildu sent størri bólkar út til eitt vanligt dansifelagskvøld. Hinvegin so hava tey í onkrum føri víst einstøkum áhugaðum til barnadansin í Norðurlandahúsinum og almenna dansin á ólavsøku, men tey duga væl at síggja, at tað kann gerast keðiligt fyri tey, sum plaga at dansa, um ov nógv ferðafólk koma upp í. Tað er ikki lætt at finna ein leist, sum ikki inniber vanda fyri hesum. Eitt ítøkiligt dømi um eitt tiltak, sum datt niðurfyri, eftir at tað varð yvirtikið av ferðafólki, var árliga "dansináttin". Hon byrjaði sum eitt alment tiltak fyri føroyskar dansarar í Norðurlandahúsinum miðskeiðis í 1990'unum, og hevði góða undirtøku í fleiri ár. Tiltakið lá fyrst í august og var eitt gott høvi hjá útisetum at sleppa í dans, áðrenn tey fóru av landinum aftur. Men í august er ferðavinnan eisini í hæddini og sum frá leið var tað so, at har komu bussar fullir av ferðafólki niðan at "uppliva dansin" og fyrstu nógvu tímarnar vóru ferðafólkini í meiriluta. Dansurin var hareftir og sum frá leið tímdu fólk ikki longur at taka lut - dansarar vóru brúktir sum ókeypis undirhald og fingu lítlan stuttleika burturúr sjálvi. Ferðavinnufyriskiparar, sum eg tosaði við, dugdu væl at síggja tað óhepna í hesum døminum og søgdu seg væl skilja, hví fólk ikki tímdu hatta í longdini, men tað var ikki nøkur ferðaskrivstova, sum miðvíst vísti ferðafólki hagar, heldur einstøku útferðarleiðararnir. Samstundis sum tey ásannaðu at mark er fyri, hvat ein kann vænta og krevja at fólk gera sjálvboðið fyri at undirhalda ferðafólk, so drógu tey fram tað positiva í, at dansarar í dansifeløgunum framvegis møta uttan samsýning. Hóast felagið fær eina fasta upphædd fyri ómakin, so kunnu tey erliga siga við

ferðafólkini, at hesi fólkini dansa av hugi, ikki fyri pengar - dansurin er "veruligur" og samveran kennist meira "ektað" av tí sama. Upplivist ektað fyri ferðafólkið, ið hvussu er og tað er eyðvitað tað, sum um ræður hjá fyriskiparunum fyrst og fremst, hóast tey øll løgdu dent á, at tað hevur nógv at siga fyri tey, at dansarar eisini hava eina hugnaliga løtu og ikki kenna seg útnyttað. Fyriskiparar leggja oftast dent á at royna at fáa veruligt samband millum dansarar og ferðafólk, t.d. við at hava ein drekkamunn aftaná, har tey kunnu "mingla" og spyrja spurningar, og nógvir dansarar hugna sær óført í hesi samveruni. Tað er kortini ójavnt, hvussu ymisk dansifeløg taka undir við hesum – summi vilja heldur hava ein kassa av øli til "síni egnu" og fara skjótt víðari, ofta í "veruligan dans" aftaná.

Sama hvussu roynt verður at skapa eina autentiska uppliving so er altíð grundleggjandi munur á dansinum fyri ferðafólki og vanligum dansi. Av serligum drøgum, sum ganga aftur í ferðafólkadansi er:

- Føroysk klæðir eru sædd sum fyrimunur, um enn ikki altíð eitt krav.
- Dansað verður ofta úti.
- Dansað verður um summarið.
- Dansurin er ofta tíðliga um dagin, sum tað passar í skránna.
- Oftast verður frágreiðing givin um innihald, søgu, samanhang.
- Stevið verður sýnt, áðrenn byrjað verður at dansa.
- Í summum førum eru dansispøl/koreografi partur av framførsluni.
- Brot úr kvæðum verða kvøðin, heldur enn heil kvæði.
- Nógv verður avmyndað/filmað.
- Oftast verða ferðafólk boðin uppí, tá ið ein lítil løta er farin.
- Oftast varir framførslan hægst ein hálvan tíma við øllum.

Mynd 1: Dømi um ferðafólkadans í sambandi við vitjan av cruiseskipinum "Zuiderdam 11.08.2018 (myndin er av heimasíðuni hjá Runavíkar Havn; https://portofrunavik.com/zuiderdam-11-august-2018/?menuid=1800 (tikin niður mai 2020))

7. "Livandi mentan" til sølu?

Amerikanski granskarin Barbara Kirshenblatt-Gimblett (BKG), sum hevur fingist nógv við mentanararvshugtakið, spyr viðkomandi spurningin: "How does a way of life become "heritage"? How does heritage become an industry? And what happens to the life world in the process?" (Kirshenblatt-Gimblett 1998:144) Hennara boðskapur er, at tað so ella so ávirkar livaða lívið og sambandið við egna mentan, at flokka ávíst virksemi sum "mentanararv". Tað er ikki sjálvsagt, hvat ið verður valt út sum umboðandi mentan, og úrvalið tænir altíð onkrum endamáli, m.a. kann tað brúkast sum liður í einum "upplivingarídnaði" og ala fíggjarligan vinning av sær. Eingin sigur, at hetta í sær sjálvum er ein trupulleiki, men møguleikin fyri at "kippa hønuna, sum verpur eggið" er altíð til staðar, tá fólk fara undir at gagnnýta okkurt mentanarbrigdi, sum verður sætt sum serliga áhugavert. Eins og við náttúruni, so er mark fyri, hvussu ofta tað ber til at selja livandi mentan sum „unspoiled".

Viðvíkjandi mínum evni, er tað áhugavert at kanna, hvat ið hendir við dansi sum uppliving, tá fleiri merkingarløg verða løgd aftrat sjálvum tí at dansa og kvøða saman. Tá dansur fer frá at vera undirhald og samvera her og nú, til at vera almennur mentanararvur og síðani lokkandi ferðafólkamál. Hóast dansarar skilja greitt millum "veruligan dans" og "ferðafólkadans" sum tvær ymiskar eindir, so er tað ein avbjóðing, at ferðafólk sum heild ikki ynskja sær eina uppliving av "ferðafólkadansi", men í alsamt størri mun heldur vil hava atgongd til "ta veruligu upplivingina", sum í roynd og veru ikki er atkomulig fyri hvønn sum helst, ið hvussu er ikki, um tað meinast við atgongd til "kosmiska rúmið" innast í dansiringinum. Fáir av teimum dansarunum, sum eg havi tosað við, meta sum sagt ferðafólkadans sum "góðan dans". Hóast fleiri siga, at tey kunnu gott gloyma seg burtur í dansinum fyri tað um áskoðarar eru, so eru tey altíð medvitað um, at "tað kann vera keðiligt at hyggja at", og at tillagingar eru neyðugar til tess at fáa givið áskoðarum eina góða uppliving, og at tey mugu taka atlit til, at ferðafólkini eyðvitað ikki duga stev alt fyri eitt - royna at spjaða tey í ringinum og vinaliga stuðla teimum og fáa tey at kenna seg væl - eisini um tey kanska dansa sum kálvur í flóri. Sammett við lýsingina sum Eyðun Andreassen hevur av dansinum, so er tað ógjørligt at røkka "eind" í eini pallsettari støðu, har luttakarar hava so ymiskar fortreytir og ikki tosa sama mál, hvørki so ella so. Tað er tankavekjandi at síggja, at ferðavinnan sjálv hevur hug at taka undir við lýsingini av "autentiska dansinum" sum nakað, ið til ber at traðka inn í uttan stórvegis fyrireiking. Ofta verður tað nettupp undirstrikað, at dansurin er ikki endiliga ætlaður at uppliva uttanífrá ella at "hyggja at". Dentur verður heldur lagdur á týdningin av at taka lut, sum her á heimasíðuni faroeislands.com:

> It is a dance where many take part, faces pass by one another; the dancers face inwards and it can be difficult to appreciate from the outside. You have to participate and when it is at its best, the chain fuses together and you feel a part of something vast. (https://www.faroeislands.com/articles/the-language-and-the-dance/ (tikið niður august 2019))

Hóast tað kann tykjast eitt sindur falskt at billa fólki inn, at tey kunnu stíga beint inn í ringin og uttan trupulleikar bræðast inn í okkurt slag av kosmiskari eind við lokala dansifólkið, so er tað ikki so einfalt sum, at fólk "verða lumpað". Eg havi ikki gjørt viðtal við ferðafólk, men út frá tí, sum bæði dansarar og fyriskiparar av ferðavinnu siga, so siga ið hvussu er summi ferðafólk, at tey veruliga fáa kenslu av at ganga inn í okkurt slag av eind, at talan er um eina sterka uppliving av felagsskapi, ikki minst tí talan er fysiska nærveru, tey halda í hendurnar á hvørjum øðrum og eru heilt tætt at "teimum lokalu". Fyriskiparar fáa við fáum undantøkum góðar afturmeldingar frá ferðafólki og tær ferðirnar, eg sjálv havi luttikið sum dansari, havi eg eisini sæð, hvussu ferðafólk tykjast at stuttleika sær óført og takka miriliga fyri einastandandi

uppliving aftaná. Men tað at ferðafólkini hava verið í "ekstasu" merkir ikki endiliga, at dansararnir hava verið í nánd av henni.

Tað kann vera spurt, um upplivingin sum dansarar hava saman við ferðafólki, ikki í summum førum kann metast sum "Zábava", verulig veitsla og felagsskapur. Svarið er sambært mínum heimildum játtandi, skilt á tann hátt, at fólk sum sagt ofta møta upp av áhuga, uttan samsýning og hugna sær við at taka lut sum lýst omanfyri – tað er bara eitt heilt annað slag av felagsskapi og uppliving enn tann siðbundni dansurin, sum hevur fokus innan í ringinum. Tað nýtist ikki at vera ein verri uppliving, tað er bara nakað annað enn dansurin, sum vit hava kent hann higartil. Spurningurin er, um framførslan, sum dansari B óttaðist fyri, sum frá líður tekur yvirhond, tá ið ferðavinnan mennist. Tað eru ikki so nógvir virknir limir í dansifeløgum, at tíðin til dans er óavmarkað. Onkur av teimum, sum eg gjørdi viðtal við, segði eitt sindur forargað, at summir dansarar tíma betur at framføra fyri útlendingum enn at "dansa vanligt": Fyri hesi verður framførslan kanska nettupp "tann veruligi dansurin": løtan tá alt skal rigga, øll hyggja og myndatólini snurra. Sjálv havi eg upplivað, at tað virkar stimbrandi upp á summar dansarar, at har koma áskoðarar á gátt: "Nú skulu vit vísa teimum, hvat føroysk mentan er! Kvøðið nú hart" og eitt dovið kvøðingarlag fær kanska eyka orku hesa løtuna. Hetta gevur meining, tá hugsað verður um tað, sum longu er nevnt um, at summi verða serliga eggjað av tankanum um at "umboða tað føroyska" heldur enn at liva seg inn í eitt ávíst kvæði. Fokusið hevur aftur flutt seg frá sjónleikinum inni í kvæðinum, til at spæla "rættir føroyingar" fyri gestunum og tað ávirkar so ella so dansiupplivingina hjá øllum.

8. Hvørji skulu dansa saman?

Í bókini *Music as social life* byggir Thomas Turino á hugtakið "flow" og leggur dent á týdningin á javnvágina millum avbjóðing og førleika, tá um ræður at røkka eini "flow-støðu", løtur sum bera lønina í sær sjálvum og har tú gloymir teg sjálva burtur. (Turino 2008:4) Tað, at javnvágin millum avbjóðing og førleika er so ymisk hjá ymiskum fólki, kann hjálpa okkum at skilja, hví tað kann kennast trupult at røkka "flow" hjá fólki, ið eru stødd á heilt ymiskum stigum og hava ymiskt endamál við tí at dansa føroyskan dans, og hví eingin sum er vanur at dansa, vil meta dans við ferðafólki sum "góðan dans".

Men í roynd og veru ger tað sama seg galdandi, tá hugsað verður um annan dans, har meira og minni vanir dansarar dansa saman, so á tann hátt er sami "trupulleiki" eisini í øðrum samanhangum – hvussu fært tú óroynd at kenna seg væl í dansinum, uttan at "spilla dansin"? Satt at siga eru ábendingar um, at summi av teimum, sum atfinningarsamast mótvegis ferðafólkadansi eisini hava lítlan áhuga fyri "vánaligum dansi" sum heild – dansari B var t.d. eisini kritiskur um, at dansifeløg sum heild góvu sær ov lítið fær um "góða dansin" og í ov lítlan mun virðismettu tey, sum "veruliga vildu nakað við dansinum". Fyriskiparar og tey, sum eru glað fyri ferðafólkadansin leggja hinvegin dent á, at dansurin fyri ferðafólki kanska kann fatast sum ein "brellbiti" og eisini kann vera ein inngongd fyri minni vanar føroyskar dansarar – til dømis er vanligt, at føroyskir áskoðarar natúrliga koma upp í ringin, tá ið dansað verður á almennum støðum og fáa harvið ein leiklut sum millumliður millum tey í dansifelagnum og útlendsku ferðafólkini. Hetta havi eg sjálv upplivað, tá eg havi verið úti og dansað við ferðafólki. Tað kann kanska geva fólki hug at koma í dans í dansifelagnum, at tey fáa sett andlit á, hvør ið dansar og at tey kanska kenna onkran, at tey dugdu uppi í onkrum, sum var kvøðið – so á tann hátt kunnu hesi høvini meira enn so virka sum "reklama fyri feløgini". Eitt, sum kanska er vert at geva gætur í hesum sambandi, er, at tað dansifelagið sum oftast verður drigið fram sum umboð fyri einastandandi góða kvøðing og góðar dansiupplivingar, nevniliga sumbingar, samstundis er tað felagið, sum í mangar mátar hevur gingið undan við skipaðum framførslum hesa seinastu øldini, bæði uttanlands og í Føroyum, so tað er langt frá

ein greið andsøgn millum tað at hava framførslu og at hava góðan livandi dans – tað krevur bara, at dentur eisini verður lagdur á at menna tann góða "gerandisdansin".

9. Niðurstøða

Tá eg valdi heitið "stútt stev á fleiri beinum" til hesa framløguna, var tað tí, at orðingin "eitt bein aftrat at standa á" kom fram í fleiri samrøðum, sum ein lýsing av, hvussu tað at fevna ymsar leiklutir kundi styrkja støðuna hjá føroyska dansinum. Onkur dansari samanbar dansin við eitt borð, sum kundi fara at ridla, um okkurt av beinunum hoknaði, og fatanin av, at "tess fleiri bein jú betri" var rættiliga gjøgnumgangandi millum tey, sum brenna fyri at varðveita dansin. Men borð dansa jú ikki, og tað sær út sum um, tað at skula "finna stevið á fleiri beinum" kann vera avbjóðandi, hjá summum ið hvussu er. Eingin kann siga við vissu, um talan kanska bert er um tillagingartrupulleikar, ella um "framførsludansur" í longdini fer at troka annan dans av í størri ella minni mun.

Eitt, sum er tankavekjandi, er, at í fleiri av samrøðunum kemur fram, at dansarar hava tikið ta fatan til sín, at dansurin skal rættvísgerast við at vera nakað annað og meira enn "bert undirhald" fyri at vera tikin fyri fult. Dentur verður lagdur á søguliga, tjóðskaparliga, samfelagsliga og í ferðavinnuhøpi í alsamt størri mun á figgjarliga virðið í dansinum, fyri at rættvísgera, at hann framhaldandi eigur pláss í dagsins samfelag og eigur at vera stuðlaður frá almennari síðu. Tað er týðiligt, at dansarar hava eina kenslu av, at støðan hjá dansinum er hótt, við tað at hann ikki longur hevur sama eyðsædda leiklut sum undirhald og veitslulag hjá einum stórum parti av føroyingum. Tey vilja vera opin fyri nýggjum, viðkomandi plássi til dansin, heldur enn at lata høvið fara, samstundis sum tey ásanna, at dansurin broytist, tá hann verður fluttur í eitt annað høpi. Tað at skula pallseta "tað føroyska" við vinningi fyri eyga hevur áður verið lýst sum láturligt og uppgjørt, men í takt við at dansurin verður fataður sum felags mentanararvur við almennum stuðli, tykist tað vera alsamt meira góðtikið, væntað og kanska enntá kravt, at hann eigur at deilast við onnur enn "tey innvígdu", og skal kunna brúkast umboðandi sum framførsla, í ymsum høpi. Tað verður t.d. nevnt í fleiri samrøðum við limir í ymiskum dansifeløgum, at tey ofta møta uttan samsýning til almenn høvi, t.d. sum takk fyri stuðul frá einari kommunu, sum kanska letur teimum høli at dansa í gjøgnum veturin ella sum á annan hátt hevur stuðlað.

Fyri at svara spurningunum í innganginum: Ymsu mátarnir at fyrihalda seg til dansin útiloka ikki neyðturviliga hvønn annan hjá einstøku dansarunum, men rúmast illa í somu uppliving. Ferðafólkadansur broytir fokusið hjá teimum, sum dansa: heldur enn at uppliva eina "kvæðasøgu", sum er framførd í felag innan í ringinum, fer framførslan at snúgva seg um at fortelja søguna um "autentiska lokala mentan" fyri áskoðarum uttan fyri ringin og um at fáa nýggjar upplivingar saman við ferðafólkunum.

Meðan nógv dansifólk leggja dent á at gera skilnað á ferðafólkadansi og veruligum dansi vil ferðavinnan nettup fegin kunna geva ferðafólki lut í einum so veruligum dansi, sum til ber – tað er tað, ið fólk spyrja eftir og ynskja at taka lut í, ikki "turistadansi". At finna eina javnvág millum hesi bæði atlit tykist at vera ein avbjóðing. Tað er líkt til, at vit so líðandi eru um at fáa eitt nýtt slag av dansimentan, sum í størri mun vendir sær til at skapa upplivingar saman við ferðafólki, men tað er ógreitt í hvønn mun hetta órógvar tað, sum dansarar meta sum "veruligan dans", sum sagt so eru míni heimildarfólk sera ójøvn á máli um hetta.

Hóast tekin eru um, at føroyski dansurin í summum førum sær út til at hava hug at flyta seg frá "Zábava" –veitslu ella spæli til "Folklor", framførslu og umboðan, so tykist tað ikki at vera nakað, sum elvir til stórvegis ampa millum dansifólk flest – vanliga fatanin tykist at vera, at "dansur er dansur" og allur dansur er góður, tess meir tess betri, nú so lutfalsliga fá tíma at dansa longur. Tað verður tikið sum givið,

at fólk duga at gera skilnað á "veruligum dansi" og "framførslu". Trupulleikin, ella avbjóðingin er, at tað kann fara at verða so, at vanlig dansikvøld í ávísan mun byrja at vera fatað sum "venjing til framførslu" – júst hesa orðing havi eg hoyrt bæði frá ferðavinnuumboðum og dansifólki. Um tvístøðan verður avnoktað ella tagd burtur, er eisini ein ávísur vandi fyri, at dansarar sum duga at síggja munin og eru kedd av honum, kenna seg óynskt í feløgunum og venda honum bakið, so hvørt sum hetta virksemið fyllir meira og meira. Høvini har dansað verður fyri ferðafólki lækka gáttina fyri nýggjum dansarum, eisini føroyingum, men styggir í summum førum aðrar burtur, um dentur ikki samstundis verður lagdur á at skapa góðar karmar fyri "veruliga dansinum".

Mynd 2: Ferðafólk eygleiða føroyskan dans umborð á "Saga Pearl" 23.09.2018 (myndin er tikin av heimasíðuni hjá Runavíkar Havn, https://portofrunavik.com/saga-pearl-ii-23-09-18/?menuid=1982 august 2019) (tikin niður mai 2020)

HEIMILDIR

Andreassen, Eyðun. (1996). *Føroyskur dansur - ein stutt lýsing*. Forlagið tungulist.

Foster, Michael Dylan og Lisa Gilman (ritstj.). (2015). *UNESCO on the ground*. Indiana University Press.

Helgason, Jóhan Pauli, Gunvør Balle, Hanna á Reynatúgvu, Eyðun Christiansen, Maria Gunnleivsdóttir Hansen og Henny á Líknargøtu. (2017). *Ferðavinna í Føroyum ein ábyrgdafull og burðadygg leið.* https://docplayer.dk/70858840-Ferdavinna-i-foeroyum-ein-abyrgdafull-og-burdardygg-leid-uttanrikis-og-vinnumalaradid.html

Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. (1998). *Destination culture*. University of California Press.

Nilsson, Mats. (1998). *Dans-kontinuitet i forandring*. Etnologiska föreningen i Västsverige.

Ókendur. (1969). Stygg ikki Turistin. *Ruskovnurin*, 4–5.

Ólafsson, Jón. (1908). *Æfisaga Jóns Ólafssonar Indiafara (1661)*. Hið íslenzka bókmenntafjelag.
Turino, Thomas. (2008). *Music as social life -the politics of participation*. The University of Chicago Press.
Urry, John og Jonas Larsen. (2011). *The tourist gaze 3.0*. Sage.
Weyhe, Jákup. (1986, February 3). Føroyingar spæla ikki klovn fyri pening.... *Dagblaðið*, s. 12.

ABSTRACT

‘Steady steps on many legs? Faroese Chain Dance as tourist performance – opportunities and potential challenges’

Keywords: Faroese Chain Dance, Intangible Cultural Heritage, Tradition, Tourism, Performance

Performing the Faroese Chain Dance for foreigners as “presentation of Faroese culture” is not a new practice, but as the tourism industry is increasing in the Faroe Islands, the impact on the traditional way of dancing becomes more noticeable. Based on interviews and participants observations, the article explores various views on the effects of the engagement of local dancing clubs with touristic events. The main difference is found in the focus of the performance - whereas traditionally the attention of the dancers is on the story told in the ballad, the tourist performance shifts the attention to the outside audience and a layer of “performance of Faroese cultural heritage” is added to the dance. Perceptions and attitudes of dancers vary – whilst some see new ways of practicing the dance as benefitting, others fear that this type of dance will eventually dominate and take over the scene as “the real dance.” The dilemma is typical of the uses of traditional practices and cultural expressions as tourist attractions and the article connects the case of the Faroese Chain dance, to wider questions on authenticity and heritagization, debated within tourist studies and critical heritage studies.

Tóta Árnadóttir
Fróðskaparsetur Føroya
klivdalur@gmail.com

FILIPPA LINDAHL

Spetsställning och satsflätor i färöiskan: En översättningsstudie[1]

1. Inledning och bakgrund

Liksom i alla de nordiska språken förekommer i färöiskan meningar som i (1), där ett led annat än subjektet har *spetsställts* och står i satsens fundament.

(1) a. *Hesa bókina* hevur Jógvan lisið __ .
'Den här boken har Jógvan läst.'
(Thráinsson m.fl. 2012:239)
b. *Gentuna* tosaði eg ikki við __ .
'Flickan pratade jag inte med.'
(Thráinsson m.fl. 2012:291)

De spetsställda leden *hesa bókina* och *gentuna* är markerade med kursiv stil i exemplen och fungerar som objekt i (1a) och som rektion i (1b).[2] Positionen senare i satsen där respektive led har sin grammatiska funktion är markerad med understreck. Forskningen om spetsställning har haft en central roll i utvecklingen av teorier om satsstruktur och om den mänskliga språkförmågan (t.ex. Ross 1967; Chomsky 1973, 2001). I synnerhet har spetsställning ur underordnade satser, så kallade *satsflätor*, varit viktiga.[3] Ett exempel finns i (2).

(2) *Hesa bókina* haldi eg, [at Jógvan hevur lisið __].
'Den här boken tror jag att Jógvan har läst.'
(Thráinsson m.fl. 2012:239)

Här fungerar *hesa bókina* som objekt till bisatsens huvudverb *lesa*, men står i matrissatsens fundament, och satserna har alltså flätats ihop. Den underordnade satsen är markerad med hakparenteser.

För färöiskans del är det flera frågor gällande spetsställning och satsflätor som inte närmare undersökts. I denna uppsats diskuterar jag några av dem ur ett jämförande nordiskt och allmänlingvistiskt perspektiv. Fokus ligger på satser som (3), där ett led spetsställts ur vad som ytligt sett ser ut som en relativsats.

(3) Tað ber eisini til at koma til viðgerð saman við fyrrverandi makanum,
og *tað* eru tað nógv [sum gera __].
'Det är också möjligt att gå i behandling tillsammans med sin före detta make, och det är det många som gör.'

[1] Denna artikel har skrivits som en del av projektet *Spetsställning i nordiskt talspråk*, finansierat av Vetenskapsrådet (Internationell postdok, Dnr. 2017-06139). Jag vill tacka Victoria Absalonsen, Gunnvør Hoydal Brimnes, Zakaris Svabo Hansen, Jógvan í Lón, Jóhannes Gísli Jónsson, Ida Larsson, Solveig Malmsten, Hjalmar Petersen och Annika Simonsen för hjälp med färöiska och danska, samt kontakter med testdeltagare.

[2] Medan typen i (1a), där ett objekt spetställts, förekommer i många av världens språk är spetsställning av rektionen utan sin preposition, så kallad prepositionsstrandning, som i (1b), typologiskt mer ovanligt.

[3] På danska används termen *sætningsknude*, och på norska *setningsknute*.

(*Dimmalætting*, 24 april 2015)

Materialet kommer från en enkätundersökning där 91 färöisktalande översatt meningar med olika typer av spetsställning från danska. Eftersom antalet testmeningar i undersökningen är litet ska den framför allt ses som en förstudie som kan fungera som underlag för vidare forskning.

1.2 Satsfläta med relativsats

I de flesta av världens språk är det inte möjligt att bilda satsflätor genom att spetsställa ett led ur en relativsats. I exempelvis engelska och isländska är meningar som de i (4) inte gångbara.

(4) a. **These flowers*, I know a man [who sells __].
b. **Þessi blóm* þekki ég mann [sem selur __].
(Zaenen 1985:133)

De fastlandsskandinaviska språken utgör ett undantag och har därför väckt en del uppmärksamhet i den allmänlingvistiska forskningen. I dessa språk är satsflätor som de i (5), från svenska, acceptabla och förekommer också i spontant språkbruk (Erteschik-Shir 1973; Engdahl 1997; Lindahl 2017a; Kush m.fl. 2019).

(5) a. *”Verifikationism”* var det någon [som kallade det __], att man försöker bekräfta det man redan tycker.
(Expressen 2 jan, 2009)
b. I Sandviken säger dom ju ”tirsdag”, *det* vet jag flera [som gör __].
(Lindahl 2017b)
c. Stolar som inte är så sköna att sitta på, *det* känner jag många [som har __].
(Lindahl 2017b)
d. men ingen av dom är ju varmblodiga. *det* finns det inga insekter [som är __].
(Lindahl 2017a:1)

För färöiskans del finns inte så mycket forskning om satsfläta med relativsats, men exemplen i (6) bedöms som oacceptabla i Platzack 2014 och Thráinsson m.fl. 2012.

(6) a. **Slíkar blómur* kenni eg ein mann, [sum selur __].
’Sådana blommor känner jag en man som säljer.’
(Platzack 2014:10)
b. **Húsini hjá Eivindi* er hetta maðurinn, [sum keypti __].
*’Eivinds hus är det här mannen som köpte.’
(Thráinsson m.fl. 2012:295)

Däremot accepteras (7a) av vissa färöisktalande, och liknande exempel förekommer åtminstone ibland i spontant producerad färöiska. Vi har redan sett ett exempel från *Dimmalætting* i (3); satsflätan i (7b) är hämtad från samma skrift.

(7) a. *Tí*/*Tað* var tað ongin, [sum roknaði við __].
’Det var det ingen som väntade sig.’
b. *”Kjakokrati”* var tað onkur, [sum rópti tað __], tá fólk á ymsum internetsíðum viðmerkja evnir, ella geva sína meining til kennar.
’Debattokrati var det någon som kallade det, då folk på diverse webbsidor kommenterar ämnen eller ger sina åsikter till känna.’
(*Dimmalætting*, 1 mars 2019)

Dessa satsflätor liknar den svenska i (5a), och har mig veterligen inte tidigare uppmärksammats inom grammatikforskningen. Ledet som spetsställts har sin grammatiska funktion i *sum*-satsen i en existentialkonstruktion, och matrisverbet är *vera*. Att vi ser satsflätor i färöiskan just i denna kontext är intressant. Förutom att det är en vanlig typ i fastlandsskandinaviska finns i den tidigare forskningen observationer om att sådana satsflätor låter bättre också i språk där satsfläta med relativsats annars inte är möjligt, såsom engelska. Det har föreslagits att den relativsatsliknande konstituenten i en existentialkonstruktion kan vara en sorts pseudo-relativ eller småsats, och alltså strukturellt annorlunda än vanliga relativsatser (McCawley 1981; Keenan 1987; Kush 2011; Kush m.fl. 2013).

För de fastlandsskandinaviska språkens del verkar möjligheten att bilda satsflätor inte bero på att relativsatserna är pseudo-relativer. Flera studier har visat att det går att spetsställa även ur andra restriktiva relativsatser (Christensen och Nyvad 2014; Lindahl 2014, 2017; Müller 2015). Det har också visats i tidigare studier att satsflätor är mycket kontextkänsliga. Acceptabiliteten är högre om satsflätorna presenteras i en kontext som motiverar spetsställningen, och det spetsställda ledets informationsstrukturella funktion har visat sig vara viktig (Erteschik-Shir 1973; Andersson 1982; Engdahl 1997; Lindahl 2017a; Kush m.fl. 2019). Att satsfläta med relativsats förekommer spontant har gjorde det möjligt att undersöka vilka kontexter de förekommer i.

Mot bakgrund av detta och förekomsten av åtminstone enstaka exempel som de i (3) och (7) är en intressant fråga hur det ser ut i färöiskan. Kan färöisktalande bilda satsflätor bara med *sum*-satsen i en existentialkonstruktion, eller även med andra relativsatser? Ligger språket närmare de fastlandsskandinaviska än vi tidigare trott?

2. En översättningsstudie

För att undersöka detta närmare genomfördes en enkätstudie där deltagarna översatte meningar från danska till färöiska. Källmeningarna innehöll spetsställningar av sådana typer som förekommer i spontant producerad fastlandsskandinaviska, dels lokal spetsställning, där det spetsställda ledet har sin grammatiska funktion i samma sats, dels olika typer av satsflätor. Enkäten hade två versioner: version 1 med lokal spetsställning och satsfläta med relativsats (sammanlagt 11 testmeningar), och version 2 med samma testmeningar som i version 1, men med tillägg av tre testmeningar med satsfläta med *at*-sats. En testmening från version 1 togs bort i version 2 för att enkäten inte skulle bli alltför lång.[4] Sammanlagt innehöll version 2 därför 13 testmeningar. I kategorin satsfläta med relativsats fanns dels testmeningar med matrisverben *vide* och *kende*, dels med matrisverbet *være*. Testmeningarna med lokal spetsställning och satsfläta med *at*-sats fungerar som jämförelse.

Mot bakgrund av satsflätornas kontextkänslighet gavs varje testmening i en kontext där det spetsställda ledet fungrade som topik. Detta har visats vara vanligt i satsflätor som uppfattas som naturliga. Ett exempel på hur en testmening i sin kontext såg ut finns i (8), där den sats som markerats i kursiv stil är själva testmeningen.

(8) Anna spurgte os, hvad klokken var, men *det vidste vi ikke*.

Kontexter och typer av spetsställda led valdes utifrån tidigare forskning om spontant producerade satsflätor i fastlandsskandinaviska (Engdahl 1997, Jensen 2002, Lindahl 2017a). Testmeningar och kontexter presenteras vidare i resultatavsnittet (avsnitt 3), där även matrisverben och de spetsställda leden diskuteras mer ingående.

[4] Meningen som togs bort testade lokal spetsställning av adverb, och ingår av utrymmesskäl inte i redovisningen nedan.

Enkäterna fylldes i av 91 deltagare med färöiska som modersmål. Några deltagare angav fler än ett modersmål, och då oftast färöiska och danska. Enkätsvaren samlades in i Kambsdalur, Klaksvík och Tórshavn i augusti 2018. De flesta av deltagarna var gymnasieelever och födda mellan 1995 och 2001. I Tórshavn fylldes enkäten också i av 9 deltagare födda mellan 1949 och 1980. 67 deltagare fyllde i enkätversion 1 och 24 deltagare fyllde i enkätversion 2. Alla deltagare fyllde i enkäten med papper och penna och instruerades att de skulle basera svaren på vad de själva uppfattar som naturlig färöisk ordföljd i talspråk eller informell skrift.

Översättning som metod för att undersöka satsflätor är möjligt i fallet med färöiska eftersom de flesta färöisktalande har goda kunskaper i danska, där den undersökta konstruktionen förekommer. De flesta tidigare enkätstudier om satsflätor i de skandinaviska språken har undersökt acceptabiliteten på ett mer direkt sätt, ofta genom att be deltagarna att bedöma acceptabilieten på en skala. En fördel med översättningsmetoden är att uppgiften är relativt naturlig. En nackdel är att det tar tid att översätta och att det därför inte går att ha med många testmeningar av varje typ. Därför bör undersökningen främst ses som en explorativ förstudie.

En viktig utgångspunkt vid tolkningen av resultaten är att översättning sannolikt ger en viss fördel för den ordföljd som anges i källspråket, i synnerhet när språken är strukturellt lika. Att ett led spetsställs i översättningen kan därför antingen bero på att det faktiskt låter bra i målspråket, eller på att textmeningen översätts ord för ord. Att en deltagare i undersökningen producerat en satsfläta kan alltså inte entydigt tolkas som att det är en gångbar ordföljd, speciellt om bara enstaka deltagare valt att bevara källspråkets ordföljd. Jag antar däremot att ändrad ordföljd i översättningen är ett tecken på att ordföljden i källspråket inte låter bra i målspråket. Dessa antaganden behöver finnas med när resultaten tolkas.

3. Resultat

I detta avsnitt presenteras studiens resultat. Vi ska först se på spetsställning i den lokala satsen i avsnitt 3.1, därefter satsfläta med *at*-sats i avsnitt 3.2, och satsfläta med relativsats i avsnitt 3.3.

3.1 Spetsställning i den lokala satsen

I enkätens fyra första meningar var spetsställningen lokal. De danska testmeningarna och kontexterna ges i (9). Det spetsställda ledet är markerat med kursiv stil.

(9) a. Anna spurgte os, hvad klokken var, men *det* vidste vi ikke.
b. Mange siger, at sproget her har ændret sig, men *det* synes jeg ikke.
c. Jeg var hjemme hos min bror i går. Han bor tæt på mig, så *ham* ser jeg tit.
d. Ole: Hvor er cykeln?
Maria: *Den* satte jeg i garagen.
e. Lisa: Har du nu smidt nøglerne væk igen?
Anna: Nej, *så tosset* er jeg ikke.

Testmeningarna innehåller tre olika typer av spetsställda led: satsanaforen *det*, två pronomen med entitetssyftning, *den* och *ham*, samt en fras med det demonstrativa adverbet *så*, som i *så tosset*. Leden fungerar som topikfraser i testmeningarna.

I översättningarna förekom flera olika ordföljder i svaren. Vi kan som exempel se på översättningarna av testmeningen i (9a) som ges i (10).[5]

(10) Anna spurdi okkum hvat klokkan var ...

[5] Översättningarna återges precis som deltagarna skrev dem, och kan alltså ibland innehålla stavfel och problem med interpunktionen.

a.	men *tað* vistu vit ikki	82%
b.	men vit vistu *tað* ikki	2%
c.	men vit vistu Ø ikki	14%[6]

I (10a) har den danska källordföljden bibehållits. I (10b) står *tað* i stället senare i satsen. En tredje variant är att helt utelämna objektet, som i (10c). Procentsiffran visar hur stor andel av översättningarna som hade respektive ordföljd. Som vi ser har de flesta av deltagarna valt att bibehålla spetsställningen i sin översättning. Detta mönster går igen även i översättningarna av (9b), där 99% – eller samtliga som lämnat en översättning – bibehållit den danska ordföljden och alltså spetsställt *tað*.

När det gäller översättningarna av (9c), där ett led med entitetssyftning spetsställts, ser bilden radikalt annorlunda ut. Svarsmönstret ges i (11).

(11) Eg var heima hjá beiggja mínum í gjár. Hann býr tætt við hjá mær ...

a.	so *hann* síggi eg ofta	20%
b.	so eg síggi *hann* ofta	59%
c.	so vit síggjast ofta	19%

Spetsställning, som i (11a) valdes bara i 20% av översättningarna. Den vanligaste strategin (59%) var i stället att lämna objektet in situ, som i (11b). 19% valde en alternativ formulering utan objektet, som i (11c). Mönstret är liknande, om än inte lika uttalat, i översättningarna av (9d), som också har pronomen med entitetssyftning. 32% av översättningarna bevarade där spetsställningen.

Testmeningen med spetsställd *så*-fras översattes, liksom testmeningarna med satsanaforen *det*, med spetsställning i mycket stor utsträckning. 95% av översättningarna bevarade den danska ordföljden.

(12) Hevur tú nú aftur mist lyklarnir vekk?

a.	Nei, *so býtt* eri eg ikki	95%
b.	Nei, eg eri ikki *so býtt*	4%

Sammantaget indikerar alltså resultaten i den här delen av enkäten att pronominella objekt med entitetssyftning, som *hann* och *hana*, inte spetsställs lika gärna i färöiskan som satsanaforen *tað* och *so*-fraser. Benägenheten att spetsställa olika typer av led är en viktig utgångspunkt när vi tolkar enkätresultaten för hur de danska satsflätorna översatts.

3.2 Satsfläta med at-*sats*

Version 2 av enkäten, som fylldes i av 24 deltagare, innehöll tre testmeningar med spetsställning ur *at*-sats. Sådana satsflätor är som vi såg i inledningsavsnittet grammatiska i färöiska, och det förväntade resultatet är alltså att vi borde se en hel del spetsställningar i översättningarna från danska om undersökningsmetoden fungerar som det är tänkt.

Testmeningarna ges tillsammans med sina kontexter i (13).

(13) a. Hvis jeg ikke tager fejl, og *det* tror jeg ikke, at jeg gør __ , har Ole satt kagen i køleskabet.
b. Tove: Hvor er kagen?
Mette: *Den* tror jeg, at Ole satte __ i køleskabet.

[6] Procentsiffrorna blir inte 100% sammanlagt eftersom en deltagare lämnade frågan obesvarad. Detta gäller också för några av de övriga testmeningarna. Bortfallet är dock som mest 3% för en och samma testmening.

c. Lisa: Har Mette nu smidt nøglerne væk igen?
Sten: Nej, *så tosset* tror jeg ikke, at hun er __.

Mot bakgrund av resultaten i föregående avsnitt kan vi troligtvis vänta oss fler spetsställningar i översättningarna av (13a) och (13c), eftersom de spetsställda leden här är *det* och *så*-frasen *så tosset*.

Översättningarna av (13a) kan delas in i några typer, vilka illustreras i (14).

(14) a. vissi eg ikki takið fel, og *tað* haldi eg ikki at eg geri, hevur Óli sett kakuna í køliskápið — 67%
b. um eg ikki taki feil, sum eg ikki haldi eg geri, so hevur Ole sett køkuna í køliskápi — 13%
c. Vissi eg ikki taki feil, og tað haldi eg ikki, so hevur Óli koyrt kakuna í køliskápið — 8%
d. um eg ikki taki feil, sum eg ikki geri, so hevur Óli koyrt kakuna í køliskápi — 4%
e. um eg ikki taki feil, og eg haldi ikki at eg geri, hevur Óli lagt kakuna í køliskápið — 8%

I (14a) har den danska satsflätan översatts med en likadan satsfläta, där *tað* spetsställts ur *at*-satsen. Översättningen i (14b) är också en satsfläta, men där flätningen har åstadkommits genom en ytterligare relativsats. I (14c) har översättningen förenklats genom att den underordnade satsen utelämnats, och vi har alltså lokal spetsställning, men inte satsflätning. På liknande sätt innebär exemplet i (14d) en förenkling, men här har vi i stället en enkel relativsats. Utelämning av objektet, som i (14e) förekommer också i några översättningar.

Översättningarna av testmening (13b), med pronomen med entitetssyftning, resulterade i betydligt lägre andel spetsställning i målspråket: endast 4% av svaren innefattade spetsställning av *hana* ur en *at*-sats, som i (15a). I absoluta tal motsvarar det endast ett exempel.

(15) Hvar er kakan?
a. *Hana* haldi eg, at Óli setti í køliskápið. — 4%
b. Eg haldi at Óli setti *hana* í køliskápið. — 79%
c. Eg haldi at Óli setti í køliskápi — 17%

I 79% av översättningarna lämnades pronomenet in situ, som i (15b). I de resterande översättningarna, 17%, var frasen utelämnad, som i (15c). Mönstret liknar det för lokal spetsställning, men är ännu mer uttalat.

Den danska testmening där frasen *så tosset* spetsställts ur en *at*-sats översattes i betydligt högre grad med spetsställning. Mönstret är rakt motsatt det i (15); endast en *so*-fras har lämnats in situ. I (16) illustreras de strukturer deltagarna producerade.[7]

(16) Hevur Mette nú mist lyklarnar vekk aftur?
a. Nei, so býtt haldi eg ikki hon er — 42%
b. Noy, so býtt haldi eg ikki at hon er — 29%
c. Nei, so býtt er hon ikki — 25%
d. Nei, rokni ikki við han er so sløv. — 4%

[7] Själva *så*-frasen har också översatts på ett par olika sätt: e.g. *so býtt*, *so tollut*, *so svøk*, *so sløv*.

De tre typerna i (16a–c), med spetsställning, utgör 96% av översättningarna. De två första typerna är satsflätor där *so*-frasen spetsställts ur en *at*-sats. Skillnaden mellan dem är att subjunktionen *at* är utelämnad i (16a), men utsatt i (16b). 42% har valt versionen utan subjunktion och 29% versionen med. Sammanlagt har alltså 71% av de danska satsflätorna översatts med en satsfläta i färöiskan. 25% har i stället valt en förenkling, som i (16c), där spetsställningen av *so*-frasen är lokal.

Förväntningen att vi skulle se en stor andel satsflätor med *tað* och *so*-fraser infriades. Satsfläta med *at*-sats verkar uppfattas som en gångbar formuleringsmöjlighet. Detta är ett tecken på att testdesignen fungerar som tänkt.

3.3 Satsfläta med relativsats

Båda versionerna av enkäten innehöll fem testmeningar där ett led spetsställts ur en relativsats. Kontexter och testmeningar ges i (17).

(17) a. Jeg synes sommeren er den bedste tid på året,
og *det* ved jeg mange, som er enige med mig om __ .
b. Jeg har smidt mine nøgler væk fem gange i denne uge.
Så tosset kender jeg ingen andre, der er __ .
c. Sven: Mit barnebarn sang så smukt, at alle i publikumet græd.
Anna: *Så godt* kender jeg ingen, der kan synge __ .
d. Ole undrede sig over, om det ville regne i morgen,
men *det* var der ingen, der troede __ .
e. Jeg tænkte på min gamle matematiklærer i går. Hun arbejdede på min skole i 35 år, så *hende* er vi mange, der husker __ .

Frågan är nu dels i vilken utsträckning vi ser några satsflätor i de färöiska översättningarna, dels om det är någon skillnad mellan de tre första meningarna (18a–c), med matrisverben *vide* og *kende*, och de två senare, med matrisverbet *være*. Om färöiska liknar de fastlandsskandinaviska språken mer än som tidigare varit känt när det gäller satsfläta med relativsats borde vi se en hel del exempel där spetsställningen bevaras i översättningarna av alla testmeningarna. Om det i stället är något särskilt med *sum*-satsen i en existentialkonstruktion bör resultaten skilja sig åt, så att framförallt översättningar av (17d) och (17e) bevarar källordföljden. En tredje möjlighet är att inte ens den senare typen används i översättningarna.

Bland översättningarna av (17a), som ges i (18), fanns endast två exempel, motsvarande 2% av alla svar, som skulle kunna tolkas som att de innefattar spetsställning ur en relativsats: (18a) och (18b).[8]

(18) Eg haldi at summarið er besta tíðin á árinum,
a. og *tað* veit eg, at tað eru nógv, sum eru samd við mær í.
b. og *tað* veit eg nógv sum er einigur við meg um
c. og *tað* veit eg at nógv eru samd um
d. og eg veit at fleiri eru samd við mær
e. og eg veit fleiri, sum eru samd við mær
f. og eg veit nógv ið eru einig við mær í *tí*

Det första, (18a), har formulerats så att relativsatsen som *tað* spetsställts ur är del i en existentialkonstruktion. I (18b) har *tað* däremot spetsställts ur en relativsats i en

[8] Procentangivelser för olika översättningsstrategier ges inte efter varje exempel i detta avsnitt eftersom flera meningar av samma typ ofta presenteras. De diskuteras istället i brödtexten i anslutning till exemplen.

nominalfras som är komplement till verbet *vita*. Här är det dock värt att notera att översättningen producerades av en deltagare som anger att han är född i Danmark och har både danska och färöiska som modersmål. I de resterande översättningarna har andra strategier tillgripits. I (18c) är objektet *tað* spetsställt, men ur en *at*-sats, i (18d) används också en formulering med *at*-sats och utan objekt, i (18e) är relativsatsen bevarad i översättningen, men formulering utan objektet har valts, och i (18f) är relativsatsen bevarad men objektet är lämnat in situ.

Resultatet är liknande för översättningarna av (17b). Fyra översättningar, dvs. ca 4%, innefattar spetsställning ur relativsats, som i (19a) och (19b). I de resterande översättningarna har *so*-frasen i de flesta fallen (73%) lämnats in situ, som i (19c). I några fall har också andra omskrivningar tillgripits, som i (19d).

(19) Eg havi mist lyklarnar vekk fimm ferðir hesa vikuna ...
  a. *So býttan* kenni eg ongan annan sum er
  b. *so tossut* kenni eg ongin aðrar, sum er
  c. Eg kenni ongan annan sum er *so býttur*
  d. Kenni ongan størri klodda

Att *so*-frasen så ofta lämnas in situ är speciellt intressant, eftersom vi tidigare sett att benägenheten att spetsställa sådana fraser är mycket stor. Det kan ses som ett tecken på att motståndet mot att bilda satsfläta med relativsats är ännu starkare än viljan att spetsställa *so*-frasen.

Resultatet för översättningarna av (17c) är något mer svårtolkade. *Så*-frasen som spetsställts i den danska källmeningen är ett adverbial, som utifrån kontexten var tänkt att tolkas som en bestämning till verbet i relativsatsen. De översättningsstrategier som används illustreras i (20).

(20) Sven: Abbabarnið hjá mær sang so vakurt, at allir áhoyrarnir grótu.
  a. Anna: Eg kenni ongan, sum dugir at syngja *so væl*
  b. Anna: *so væl* kenni eg ongan, ið dugur at syngja
  c. Anna: Eg kenni ikki nakran *so væl*, sum dugir at syngja

I översättningarna visar det sig att 65% av deltagarna har lämnat adverbialet in situ, som i (20a), och 21% har valt någon annan omformulering. 12% har dock bevarat spetsställningen i sin översättning, som i (20b). Eftersom vi har att göra med ett adverbial är det dock möjligt att ledet med den placeringen i stället tolkas som en bestämning till matrisverbet. Att meningen otvivelaktigt tolkats på det sättet i somliga fall avslöjas av att vissa deltagare placerat *so*-frasen som i (20c). Det är därför inte helt tydligt att översättningarna som de i (20b) verkligen kan tolkas som stöd för att satsflätning med relativsats är möjligt här, och mer djupgående studier skulle behövas för att undersöka vilka tolkningsmöjligheter sådana satser har.

Sammantaget ger undersökningen alltså inget stöd för att spetsställning ur relativsats är möjligt med matrisverben *vita* och *kenna* i färöiska.

När det gäller matrisverbet *vera* ser det delvis annorlunda ut. *Tað* var spetsställt i 19% av översättningar av testmening (17d). Några enkätsvar finns i (21).

(21) Óli ivaðist í, um tað fer at regna í morgin ...
  a. men *tí* var tað eingin ið trúði
  b. men *tað* var tað ongin sum helt

c. men *tað* var tað eingin sum trúði[9]
d. men *tað* var tað ongin, sum roknaði við

Vi kan notera att satsflätningen förekommer både med *sum* och *ið* i exemplen.

I merparten av översättningarna har ändå andra formuleringsmöjligheter föredragits före satsflätning. I (22) ser vi några av översättningarna. En möjlighet är att lämna *tað* in situ, som i (22a), men ofta används helt enkelt formuleringar utan relativsats, som i (22b)–(22d).

(22) a. men *tað* var ongin sum helt tað
b. men *tað* helt ongin
c. men *tað* trúði ongin
d. men *tað* roknaði ongin við

Hana spetsställdes ur *sum*-sats i 13% av översättningarna av testmening (17e). Översättningar av denna testmening illustreras i (23).

(23) Eg hugsaði um mín gamla roknilærara í gjár, hon var lærari á mínum skúla í 35 ár ...
a. so *hana* eru vit nógv sum minnast
b. so *hana* minnast nógv
c. vit eru nógv sum minnast *hana*.
d. vit eru fleiri sum minnast *hana*
e. so vit eru mong ið minnast *hana*
f. so nógv minnast *hana*

De flesta av deltagarna har valt att lämna objektet in situ, men eftersom det är ett pronomen med entitetssyftning är 13% spetsställning ändå relativt mycket.

Sammanfattningsvis producerade alltså testdeltagarna satsflätor i runt 10–20% av översättningarna när matrisverbet i danskan var *være*, men bara i 2 och 4% när det var *vide* eller *kende*, vilket är en markant skillnad. De låga siffrorna för den senare typen tyder på att färöiskan skiljer sig från de fastlandsskandinaviska språken och alltså inte mer generallt tillåter satsfläta med relativsats. Detta är i linje med det som tidigare rapporterats av Thráinsson m.fl. (2012). Speciellt mot bakgrund av att metoden gynnar källspråkets ordföljd borde vi annars ha sett fler satsflätor i översättningarna. Istället har deltagarna valt en mängd andra strategier för att undvika att producera sådana satsflätor. Satsflätning verkar accepteras något bättre i existentialsatser, men även här är det relativt få deltagare som valt att bevara danskans ordföljd.

4. Sammanfattande diskussion

I artikeln har vi sett på spetsställning i färöiskan, med fokus på satsfläta med relativsats. Utgångspunkten var en observation av några oväntade satsflätor, där ett led såg ut att ha spetsställts ur relativsatsen i en existentialkonstruktion. För att undersöka fenomenet närmare och se om färöisktalande kanske också skulle producera satsfläta med relativsats med andra matrisverb än *vera*, samlades data in med en översättningsenkät. I översättningarna av meningar med spetsställning i den lokala satsen och ut ur *at*-satser bevarades den danska ordföljden i stor utsträckning. Vilket det spetsställda ledet är spelade dock en stor roll: *so*-fraser och satsanaforen

[9] Kasusformen (ackusativ) på det spetsställda ledet här är värd en kommentar. Förväntad form hade varit dativ. Att ackusativ ersätter dativ vid spetsställning är förväntat vid prepositionsstrandning, som i (21d), men här sker det med ett objekt. Se också (22c).

tað spetsställdes ofta i översättningarna, men pronomen med entitetssyftning spetsställdes betydligt mer sällan.

Deltagarna använde mycket sällan spetsställning ur relativsats i översättningarna, i synnerhet med matrisverben *vita* och *kenna*. Istället tillgreps andra formuleringar: Antingen lämnades det led som på danska spetsställts in situ, eller också användes olika omskrivningar. I de få fall då spetsställning ur relativsats producerades var det i stort sett enbart med existentialkonstruktioner. Detta tyder på att satsfläta med relativsats inte i allmänhet är acceptabelt i färöiskan, utan att den mer liknar isländskan än de fastlandsskandinaviska språken så till vida. Att vi ändå ser en del spontanproducerade exempel med spetsställning just vid existentialkonstruktion är intressant. I tidigare forskning om bland annat engelska har det föreslagits att den relativsats-liknande konstituenten i en existentialsats skulle kunna vara en slags pseudo-relativ, med en mindre komplex satsfogning (se t.ex. Keenan 1987; McCawley 1981). Mer forskning behövs för att klargöra om detta skulle kunna vara förklaringen till det mönster vi observerar i färöiskan, och vilken struktur *sum*/*ið*-satsen i dessa satsflätor i så fall har.

REFERENSER

Andersson, Lars-Gunnar. (1982). What is Swedish an exception to? I Elisabet Engdahl och Eva Ejerhed (red.), *Readings on unbounded dependencies in Scandinavian languages* (s. 33–45). Almqvist & Wiksell International.

Chomsky, Noam. (1973). Conditions on transformations. I Stephen R. Andersson och Paul Kiparsky (red.), *A festschrift for Morris Halle* (s. 232–286). Holt, Rinehart and Winston.

Chomsky, Noam. (2001). Derivation by phase. I Michael Kenstowicz (red.), *Ken Hale: A life in language* (s. 1–52). MIT Press.

Christensen, Ken Ramshøj och Anne Mette Nyvad. (2014). On the nature of escapable relative islands. *Nordic Journal of Linguistics, 37*(1), 29–45.

Engdahl, Elisabet. (1997). Relative clause extractions in context. *Working Papers in Scandinavian Syntax, 60*, 51–79.

Engdahl, Elisabet och Filippa Lindahl. 2022. Extraction and pronoun preposing in Swedish. *Languages*, *7*(2), 1–22.

Erteschik-Shir, Nomi. (1973). *On the nature of island constraints*. Doktorsavhandling, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA.

Jensen, Anne (2002). Sætningsknuder i dansk. *NyS - Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori, 29*, 105–124.

Keenan, Edward L. (1987). A semantic definiton of "indefinite NP". I Eric J. Reuland och Alice G. B. ter Meulen (red.), *The Representation of (In)definiteness* (s. 286–317). MIT Press.

Kush, Dave. (2011). *On the (in?)escapability of islands in Scandinavian*. Ms. University of Maryland.

Kush, Dave, Terje Lohndal och Jon Sprouse. (2019). On the island sensitivity of topicalization in Norwegian: An experimental investigation. *Language*, *95*(3), 93–420.

Kush, Dave, Akira Omaki och Norbert Hornstein. (2013). Microvariation in islands? I Jon Sprouse och Norbert Hornstein (red.), *Experimental syntax and island effects* (s. 239–264). Cambridge University Press.

Lindahl, Filippa. (2014). Relative clauses are not always strong islands. *Working Papers in Scandinavian Syntax, 93*, 1–25.

Lindahl, Filippa. (2017a). *Extraction from relative clauses in Swedish*. Inst. för svenska språket, Göteborgs universitet.

Lindahl, Filippa. (2017b). *Lindahl 2017.xlsx* [Dataset]. Språkbanken arkiv. https://svn.spraakbanken.gu.se/sb-arkiv/pub/lindahl/2017/Lindahl%202017.xlsx
McCawley, James D. (1981). The syntax and semantics of English relative clauses. *Lingua, 53*(2–3), 99–149.
Müller, Christiane. (2015). Against the small clause hypothesis: Evidence from Swedish relative clause extractions. *Nordic Journal of Linguistics, 38*(1), 67–92.
Platzack, Christer. (2014). A feature driven account of Mainland Scandinavian extraction from relative clauses. Föredrag presenterat på Grammatikseminariet, SOL-centrum, Lunds universitet, 3 april 2014.
Ross, John R. (1967). *Constraints on variables in syntax*. Doktorsavhandling, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA.
Thráinsson, Höskuldur, Hjalmar P. Petersen, Jógvan í Lon Jacobsen och Zakaris Svabo Hansen. (2012). *Faroese. An overview and reference grammar*. (2:a utg.) Føroya Fróðskaparfelag.
Zaenen, Annie. (1985). *Extraction rules in Icelandic*. Garland.

ABSTRACT

‘Fronting and … satsflätor i färöiskan’

Keywords: Extraction, relative clause, fronting, existential sentence, syntax, Scandinavian languages, Faroese

Unlike the Mainland Scandinavian languages, Faroese is not known to exhibit extraction from relative clauses. However, there are cases that appear to be counterexamples, like (i), where *tað* has been extracted from the *sum*-clause in an existential sentence.

(i) Tað ber eisini til at koma til viðgerð saman við fyrrverandi makanum,
og *tað* eru tað nógv [sum gera __].

In this paper, I investigate whether the previously unnoticed fact that such sentences sometimes occur in spontaneous Faroese means that this language is more like Mainland Scandinavian than has previously been assumed, or whether this is mainly a phenomenon which occurs in existential sentences. A study where 91 Faroese speakers translated sentences with fronting from Danish to Faroese suggests that the latter is the case. While the participants preserved Danish word order when the fronting was local or involved extraction from a complement *at*-clause, they almost never produced extraction from relative clauses in their translations, except when the *sum*-clause was in an existential sentence. Instead, they employed a variety of strategies to avoid extraction, including leaving the phrase that would have been fronted in situ, dropping the phrase altogether, or rewriting the example so that it did not contain a relative clause.

Filippa Lindahl
Högskolan Väst
filippa.lindahl@hv.se

SIGRÍÐUR SIGURJÓNSDÓTTIR

Sambúð norrænu eyjamálanna og ensku á tímum snjalltækja og alþjóðavæðingar

1. Inngangur

Undanfarin ár hefur umræða um stöðu og framtíð íslenskunnar verið áberandi í fjölmiðlum þar sem menn hafa tekist á um hvort íslenskan muni lifa af þær samfélags- og tæknibreytingar sem nú þegar hafa orðið eða eru yfirvofandi (sjá t.d. Eirík Rögnvaldsson 2016). Tækninýjungar undanfarinna ára, m.a. snjalltækjabyltingin, YouTube- og Netflix-væðingin, talstýring tækja og gagnvirkir tölvuleikir, hafa haft áhrif á málumhverfi Íslendinga undanfarinn áratug eða svo og valdið aukinni enskunotkun í samfélaginu. Þessar breytingar og umræða um hugsanlegar afleiðingar þeirra fyrir íslenskuna voru hvatinn að öndvegisverkefninu *Greining á málfræðilegum afleiðingum stafræns málsambýlis* (Modeling the Linguistic Consequences of Digital Language Contact, http://molicodilaco.hi.is), sem Sigríður Sigurjónsdóttir og Eiríkur Rögnvaldsson stýrðu og Rannsóknasjóður Íslands styrkti á árunum 2016–2019. Meginmarkmið verkefnisins var að rannsaka áhrif stafrænna miðla og snjalltækja, þar sem enskan er allsráðandi, á málumhverfi, viðhorf, málkunnáttu og málnotkun Íslendinga. Í verkefninu var sjónum beint að því hversu mikið ílag (e. *input*) eða máláreiti íslenskir málnotendur fá, bæði á íslensku og ensku, og viðhorfum þeirra til beggja mála, en einnig var málnotkun þátttakenda, orðaforði og framburður á báðum málum rannsakaður og þeir beðnir um að dæma margvíslegar setningar og máldæmi bæði á íslensku og ensku. Með þessu var kannað hvort aukið enskt máláreiti í íslensku málsamfélagi í kjölfar samfélags- og tæknibreytinga undanfarinna ára hafi haft áhrif á stöðu og framtíðarhorfur íslenskunnar, t.d. hugsanlega skert notkunarsvið hennar, dregið úr virðingu fyrir henni og hraðað breytingum á gerð hennar.

Þessar tækninýjungar og alþjóðavæðing síðustu ára hafa ekki aðeins haft áhrif á íslenskt málsamfélag heldur hafa þær haft í för með sér aukna enskunotkun víða um heim. Í öndvegisverkefninu var íslenska notuð sem dæmi um tungumál sem er undir auknu álagi vegna sívaxandi notkunar ensku í tækniheiminum og víðar. Með því að rannsaka íslensku, tungumál lítils málsamfélags þar sem upplýsingaflæði er greitt, vonaðist rannsóknarhópurinn til að afla upplýsinga og niðurstaðna sem hægt væri að yfirfæra á önnur tungumál sem eru í svipaðri stöðu og íslenskan. Niðurstöður rannsóknarverkefnisins hafa einmitt leitt í ljós að íslenskt málsamfélag hentar vel til slíkrar rannsóknar, þar sem það er nógu stórt til að niðurstöður verkefnisins séu marktækar og hægt sé að alhæfa út frá þeim, en einnig nógu lítið til að auðvelda rannsóknina sjálfa og leiða í ljós einkenni heils málsamfélags. Færeyingar hafa ekki frekar en Íslendingar farið varhluta af fyrrgreindum breytingum og eins og Sigríður Sigurjónsdóttir og Eiríkur Rögnvaldsson (2018b:53) nefna væri fróðlegt að bera Ísland og Færeyjar saman í þessu samhengi. Íslenska er ekki vön nánu sambýli við önnur tungumál þar sem hún hefur verið nær einráð á Íslandi í gegnum aldirnar. Færeyska hefur hins vegar lengi verið í nánu sambýli og samkeppni við dönsku. Þessi munur á aðstæðum frændtungnanna tveggja veldur því að áhugavert væri að bera saman áhrif aukinnar enskunotkunar nú á tímum fyrir málin tvö og einnig skoða afleiðingar nýtilkomins sambýlis færeysku við ensku fyrir notkun dönsku í færeysku málsamfélagi.

Í þessari grein er fjallað stuttlega um íslenska rannsóknarverkefnið *Greining á málfræðilegum afleiðingum stafræns málsambýlis*, og tekin fáein dæmi um niðurstöður þess. Aðalumfjöllunarefni greinarinnar eru hins vegar niðurstöður könnunar sem ég lagði fyrir 32 Færeyinga á aldrinum 20–79 ára í ferð til Færeyja í febrúar 2019. Könnunin byggðist á hluta netkönnunar íslenska öndvegisverkefnisins, nánar tiltekið á ílags-, málnotkunar- og viðhorfshluta þess.[1] Hér verður einkum fjallað um niðurstöður ílags- og málnotkunarhluta könnunarinnar og leitast við að bera niðurstöðurnar saman við niðurstöður sömu hluta íslenska öndvegisverkefnisins. Í þessari umfjöllun er mikilvægt að hafa í huga að mikill munur er á umfangi þessarar litlu könnunar í Færeyjum, sem tók aðeins til 32 þátttakenda, og íslenska öndvegisverkefnisins, sem var mjög viðamikið og tók alls til 2.339 þátttakenda. Þessi munur gerir að sjálfsögðu allan samanburð erfiðan en varpar vonandi einhverju ljósi á sambýli norrænu eyjamálanna (íslensku og færeysku) við ensku á tímum snjalltækja og alþjóðavæðingar.

2. Íslenska öndvegisverkefnið *Greining á málfræðilegum afleiðingum stafræns málsambýlis*

Meginmarkmið íslenska rannsóknarverkefnisins var eins og áður sagði að kanna stöðu íslensku á tímum mikilla samfélags- og tæknibreytinga með sérstöku tilliti til hugsanlegra áhrifa ensku. Rannsóknarhópurinn samdi fimm útgáfur af viðamikilli netkönnun sem Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands sendi í okkar nafni til 5.418 manna lagskipts handahófskennds úrtaks íslenskra ríkisborgara, þar sem 3.918 manns voru á aldrinum 13–98 ára og 1.500 voru börn á aldrinum 3–12 ára. Netkannanirnar fimm skiptust í svokallaða „fullorðinsútgáfu“, sem lögð var fyrir 13 ára og eldri, og fjórar mismunandi útgáfur af barnakönnun, sem lagðar voru fyrir 3–5, 6–7, 8–9 og 10–12 ára börn. Þegar netkönnuninni var lokið kölluðum við til okkar 240 manns, sem valdir voru úr hópi þátttakenda í netkönnuninni, í viðtöl og ítarlegri kannanir. Einnig tókum við sérstök viðtöl við rýnihópa og kennara. Svarhlutfall í fullorðinshluta netkönnunarinnar var 41%, þar sem 1.615 manns á aldrinum 13–98 ára svöruðu könnuninni, en 48% í barnakönnununum þar sem 724 3–12 ára börn svöruðu könnununum. Alls svöruðu því 2.339 börn, unglingar og fullorðnir netkönnunum og af þeim komu 240 í viðtöl og frekari prófanir.

Þær niðurstöður sem nú þegar liggja fyrir úr verkefninu benda til að aldursbundinn munur sé á niðurstöðum hvað varðar flesta þá meginþætti sem kannaðir voru, ílag, viðhorf, málnotkun og málkunnáttu. Sem dæmi má nefna að niðurstöður sýna að yngra fólk fær meira enskt stafrænt ílag og talar og skrifar ensku meira, t.d. í gagnvirkum samskiptum við aðra spilara í tölvuleikjum, en eldra fólk (Dagbjört Guðmundsdóttir 2018). Íslensk börn hefja snjalltækjanotkun sífellt yngri (Sigríður Sigurjónsdóttir og Eiríkur Rögnvaldsson 2018a) og niðurstöður viðtalshluta verkefnisins benda til að stafrænt ílag 3–12 ára barna sé nánast eingöngu á ensku (Ólöf Björk Sigurðardóttir 2020:102). Þótt óvirk enska (hlustun og lestur) sé enn frekar hluti af daglegu lífi barna en virk enska (tal og skrif) (Iris Edda Nowenstein o.fl. 2018:19), þá virðist enskunotkun yngri barna vera virkari í dag en hún var á árunum 2005–2011 þegar Birna Arnbjörnsdóttir (2018:37–39) og samstarfsmenn stóðu að sínum könnunum (Sigríður Sigurjónsdóttir 2019:60). Einnig eru vísbendingar í gögnunum um að þeir þátttakendur, sem hafa mikla ensku í málumhverfi sínu og nota hana mikið, séu líklegri til að tala ensku án íslensks hreims (Hildur Hafsteinsdóttir 2019), samþykkja nýjungar í málfræði sem ekki samræmast málhefð, t.d. í notkun framsöguháttar og viðtengingarháttar (Elín Þórsdóttir 2018),

[1] Höfundur þakkar Evu Ragnarsdóttur Kamban fyrir að þýða hluta spurninga íslenska öndvegisverkefnisins yfir á færeysku og fyrir aðstoð við úrvinnslu niðurstaðna færeysku könnunarinnar.

og hafi neikvæðari viðhorf til íslensku (Lilja Björk Stefánsdóttir 2018; Berglind Hrönn Einarsdóttir 2019) en þeir sem fá minna enskt ílag.

3. Könnun á málumhverfi og málnotkun Færeyinga með nokkrum samanburði við íslensku

Í þessum kafla verður gerð grein fyrir niðurstöðum könnunar sem ég lagði fyrir 32 Færeyinga í ferð til Þórshafnar og Vestmanna í febrúar 2019. Könnunin byggðist á hluta netkönnunar íslenska öndvegisverkefnisins. Þátttakendur fengu útprentað spurningaeyðublað sem þeir voru beðnir um að fylla út, en þar var spurt um færeysku, dönsku og ensku í málumhverfi þátttakenda, notkun þeirra á þessum málum og viðhorf til málanna þriggja. Hér verður gerð grein fyrir nokkrum niðurstöðum úr ílags- og málnotkunarhluta könnunarinnar, þ.e. tölvu- og snjalltækjanotkun þátttakenda og tali þeirra á færeysku, dönsku og ensku, og leitast við að bera niðurstöður saman við niðurstöður íslenska öndvegisverkefnisins. Mikill munur er þó á umfangi þessarar litlu könnunar í Færeyjum og íslenska öndvegisverkefnisins sem var mjög viðamikið.

3.1 Þátttakendur

Mynd 1 sýnir fjölda þátttakenda í færeysku könnuninni. Þeir voru 32 á aldrinum 20–79 ára. Þátttakendum var skipt í fjóra aldurshópa. Eins og skífuritið á mynd 2 sýnir var næstum helmingur þátttakenda, eða 44%, á aldrinum 20–29 ára, 22% voru í báðum aldurshópunum 30–40 ára og 65 ára og eldri, en aðeins 12% voru á aldrinum 41–64 ára. Mikill munur er því á fjölda þátttakenda í aldurshópunum fjórum sem setur mark sitt á niðurstöður.

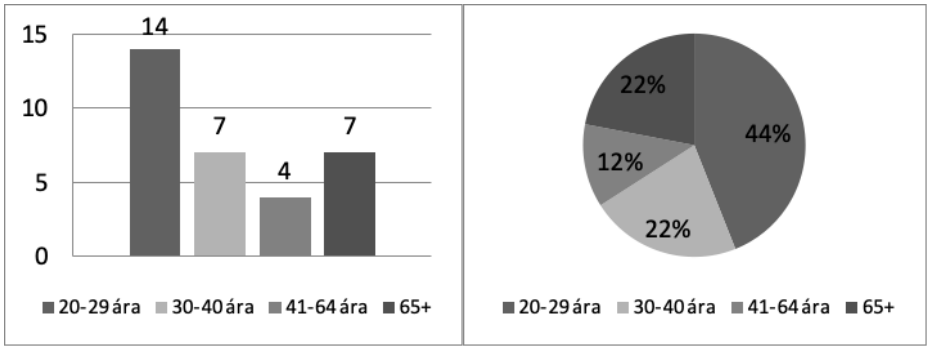

Myndir 1 og 2: Fjöldi/hlutfall þátttakenda í aldurshópum í færeysku könnuninni.

Spurt var um búsetu þátttakenda erlendis lengur en sex mánuði yfir ævina. Eins og sést á mynd 3 eru niðurstöður athyglisverðar þar sem 72% færeysku þátttakendanna hafa búið í Danmörku, en aðeins 12% þeirra hafa búið í öðru landi og 16% hafa ekki búið utan Færeyja lengur en sex mánuði. Samkvæmt þessum niðurstöðum virðist stór hluti Færeyinga hafa búið í Danmörku í hálft ár eða meira yfir ævina.

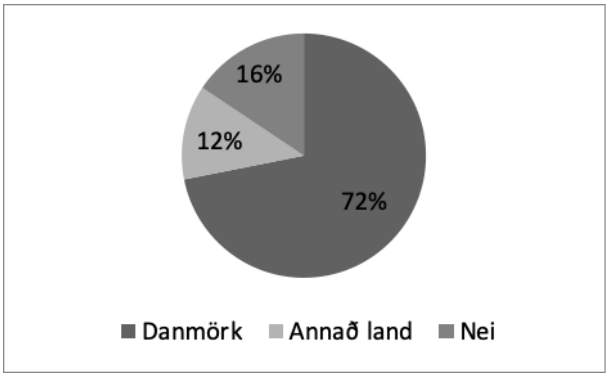

Mynd 3: Hlutfall þátttakenda sem búið hefur erlendis lengur en sex mánuði.

Á Íslandi er staðan önnur. Af þeim 1.615 íslensku þátttakendum 13 ára og eldri sem tóku þátt í netkönnuninni höfðu 35% búið erlendis lengur en sex mánuði yfir ævina en 65% höfðu ekki búið utan Íslands lengur en 6 mánuði. Töluverð dreifing var á búsetu erlendis, þótt það væri algengast að íslensku þátttakendurnir hefðu búið í Svíþjóð og Danmörku, Noregi, Þýskalandi og Hollandi í þessari röð en mörg fleiri lönd voru einnig nefnd, t.d. Ítalía og Frakkland.

3.2 Tölvu- og snjalltækjanotkun

Hluti af athugun á ílagi þátttakenda fólst í spurningum um tölvu- og snjalltækjanotkun þeirra en niðurstöður íslenska öndvegisverkefnisins benda til að stór hluti stafræns ílags Íslendinga sé á ensku (sjá Sigríði Sigurjónsdóttur og Eirík Rögnvaldsson 2018a; Dagbjörtu Guðmundsdóttur 2018:71–75; Ólöfu Björk Sigurðardóttur 2020:94–103). Mynd 4 sýnir hlutfall færeysku þátttakendanna í hverjum aldurshópi sem notar tölvur og snjalltæki daglega. Á myndinni sést að elsti aldurshópurinn, 65 ára og eldri, notar þessi tæki greinilega minnst en aldurshópurinn 30–40 ára mest. Í þessum tveimur aldurshópum er fjöldi þátttakenda sá sami, sjö í hvorum hópi. Einn þátttakandi í 30–40 ára aldurshópnum er meira en 12 klukkustundir í tölvum og snjalltækjum á dag og tveir 9–12 klukkustundir. Í elsta aldurshópnum eyða hins vegar allir sex þátttakendurnir sem svöruðu spurningunni 1–4 klukkustundum í tölvu- og snjalltækjanotkun á dag.

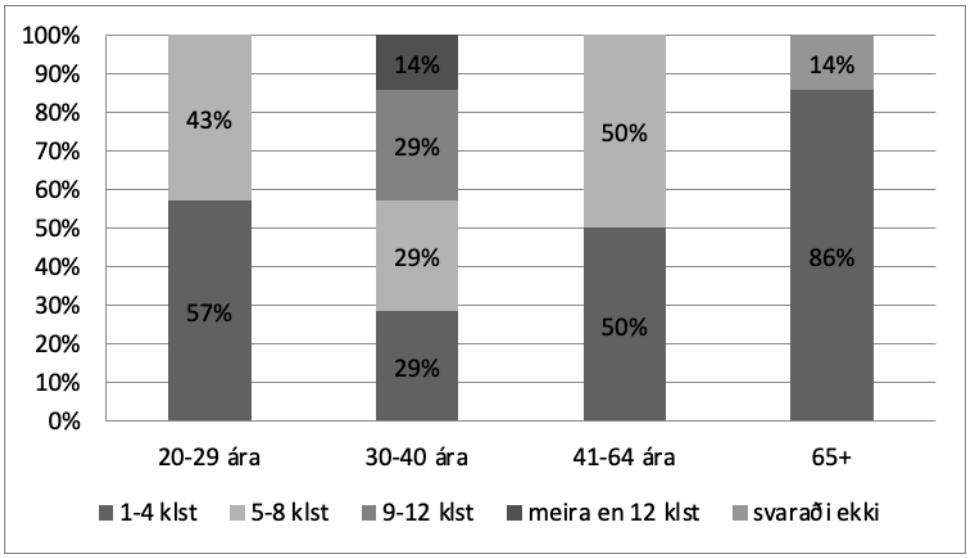

Mynd 4: Dagleg tölvu- og snjalltækjanotkun færeysku þátttakendanna.

Mynd 5 sýnir svör þátttakenda við sömu spurningu fyrir svipaða aldurshópa í íslensku öndvegisrannsókninni (Dagbjört Guðmundsdóttir 2018:57). Í íslensku niðurstöðunum er meira samræmi á milli aldurshópa, þótt elsti hópurinn skeri sig úr, rétt eins og í færeysku könnuninni, að því leyti að þar er lægra hlutfall þátttakenda sem eyðir fimm eða fleiri tímum á dag í tölvum og snjalltækjum. Í elsta aldurshópnum er einnig hæst hlutfall þátttakenda sem eyðir engum eða minna en einum tíma daglega í tölvu- og snjalltækjanotkun. Tveir yngstu aldurshóparnir, 21–30 ára og 31–45 ára, nota tölvur og snjalltæki mest í íslensku rannsókninni en 30–40 ára aldurshópurinn í færeysku könnuninni, eins og kom fram hér að ofan.

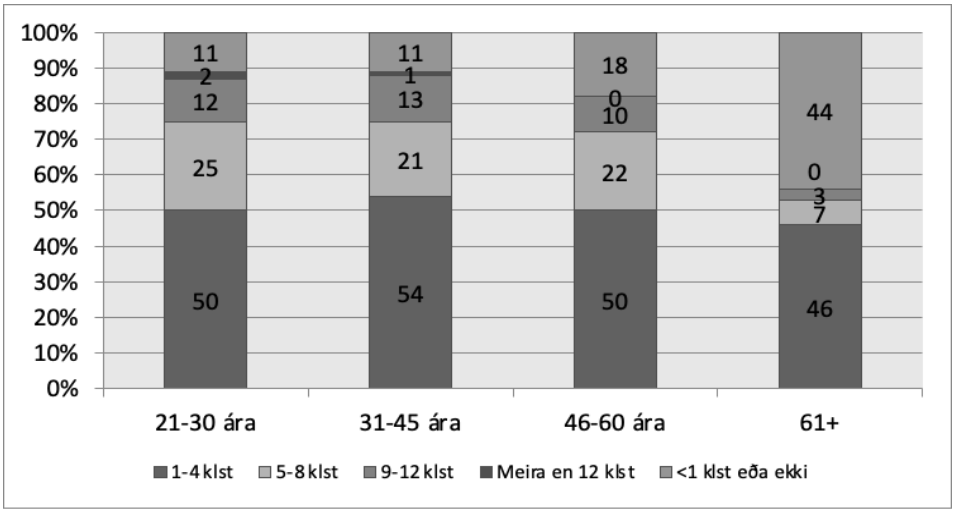

Mynd 5: Dagleg tölvu- og snjalltækjanotkun 21–98 ára Íslendinga.

3.3 Málnotkun

Eins og nefnt var hér að framan voru færeysku þátttakendurnir spurðir út í málnotkun sína, nánar tiltekið færeysku-, dönsku- og enskunotkun. Enskunotkun þátttakenda er sýnd á myndum 6 og 7. Mynd 6 sýnir að aldursbundinn munur er á því hversu oft færeysku þátttakendurnir tala ensku. Flestir af þátttakendunum 14 í 20–29 ára aldurshópnum tala ensku daglega (fimm þátttakendur) eða nokkrum sinnum í mánuði (sex þátttakendur) en mikill meirihluti í aldurshópi 65 ára og eldri talar hana sjaldnar en á sex mánaða fresti (fimm þátttakendur af sjö). Hér þarf þó enn og aftur að hafa í huga að fjöldi þátttakenda í hverjum aldurshópi er mjög mismunandi.

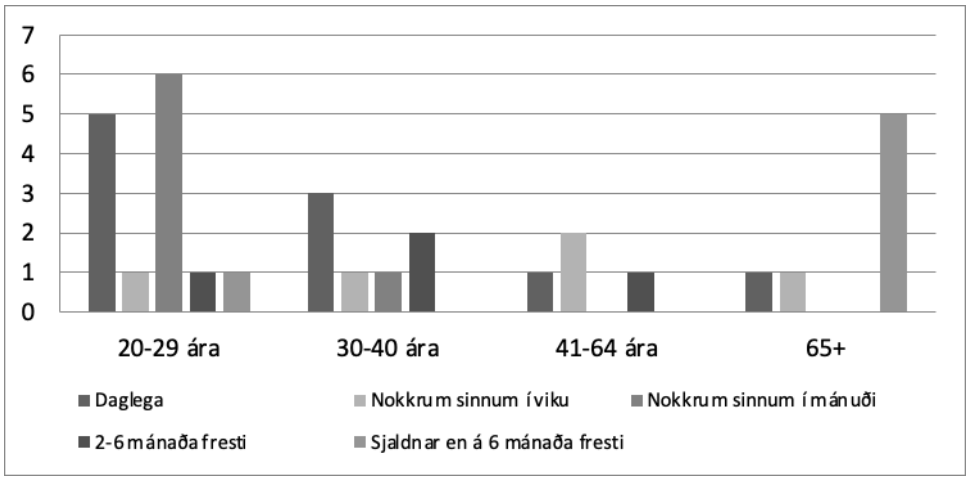

Mynd 6: Enskunotkun (tal) Færeyinga.

Ef hlutfall þátttakenda sem talar ensku daglega í hverjum aldurshópi er skoðað sérstaklega, mynd 7, sést að hærra hlutfall þátttakenda í tveimur yngri aldurshópunum talar ensku á hverjum degi en í tveimur eldri aldurshópunum. Hlutfall þátttakenda sem talar ensku daglega er hæst í 30–40 ára aldurshópnum, en eins og kom fram í kafla 3.2 notar þessi aldurshópur einmitt tölvur og snjalltæki mest á hverjum degi.

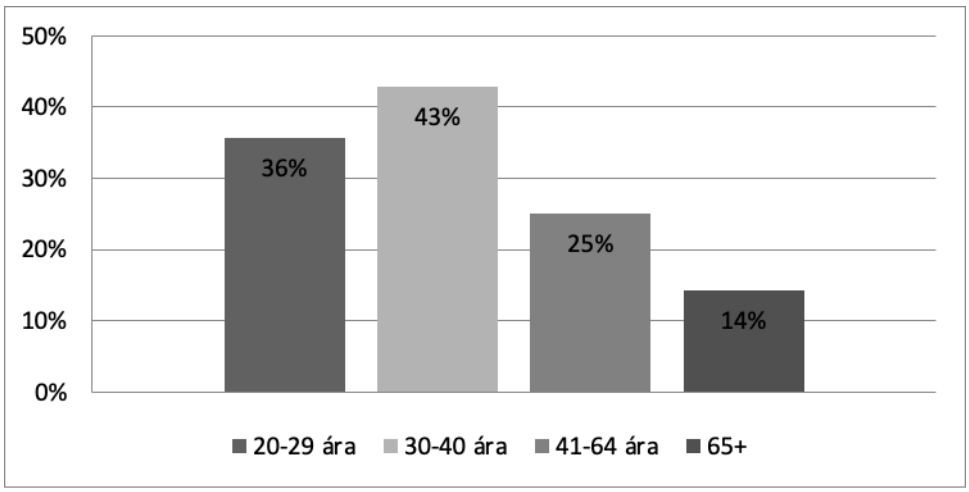

Mynd 7: Hlutfall daglegs tals á ensku í hverjum aldurshópi Færeyinga.

Mynd 8 sýnir niðurstöður úr sömu útreikningum í íslenska öndvegisverkefninu. Samanburður á hlutfalli daglegs tals á ensku í færeysku könnuninni (mynd 7) og í íslenska rannsóknarverkefninu (mynd 8) sýnir að nákvæmlega sama hlutfall þátttakenda í yngsta aldurshópnum í báðum könnunum, eða 36%, talar ensku daglega. Í íslenska öndvegisverkefninu kemur fram skýr tröppugangur í niðurstöðum, þar sem hlutfall þátttakenda sem talar ensku á hverjum degi lækkar með hækkandi aldri þátttakenda. Svipaður tröppugangur kemur fram í færeysku könnuninni nema hvað 30–40 ára aldurshópurinn sker sig úr og er með hæst hlutfall þátttakenda sem talar ensku daglega.

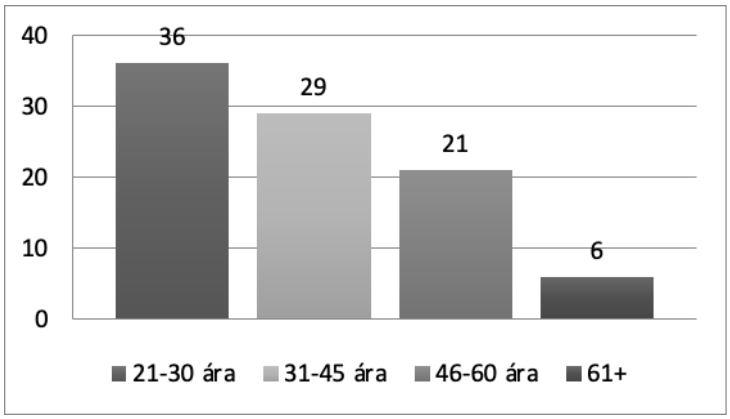

Mynd 8: Hlutfall daglegs tals á ensku í hverjum aldurshópi á Íslandi.

Í færeysku könnuninni var einnig spurt um málnotkun þátttakenda, þ.e. hversu oft þeir töluðu færeysku, dönsku og ensku, og gátu þátttakendur valið á milli sömu kosta og koma fram á mynd 6. Mynd 9 sýnir hlutfall þátttakenda sem merktu við kostinn „daglega“ fyrir hvert tungumálanna þriggja.

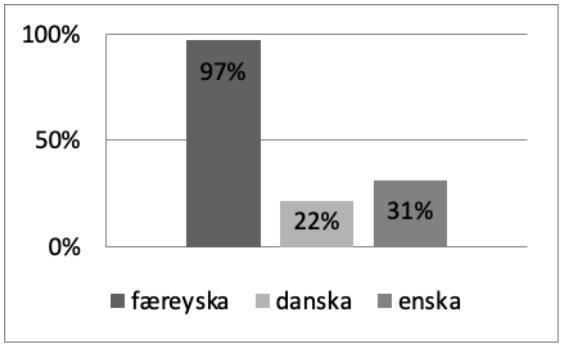

Mynd 9: Hlutfall daglegs tals Færeyinga á hverju máli.

Niðurstöður sýna að 97% þátttakenda, eða allir þátttakendur nema einn sem var í elsta aldurshópnum og svaraði spurningunni ekki, tala færeysku daglega, 22% segjast tala dönsku daglega og 31% ensku.

Mynd 10 sýnir málnotkun í hverjum aldurshópi. Allir þátttakendur í aldurshópunum fjórum sem svöruðu spurningunni tala færeysku daglega. Hlutfall þátttakenda sem talar dönsku daglega er hæst í 41–64 ára aldurshópnum, eða 50%, en hlutfall þátttakenda sem talar ensku á hverjum degi er eins og áður kom fram hæst í 30–40 ára aldurshópnum, eða 43%. Á myndinni sést að hlutfall þátttakenda í tveimur yngri aldurshópunum sem talar ensku daglega er hærra (36% og 43%) en hlutfall þeirra sem talar dönsku daglega (21% og 14%), en þessu er öfugt farið í tveimur eldri aldurshópunum þar sem hærra hlutfall þátttakenda talar dönsku daglega (50% og 14%) en ensku (25% og 14%).

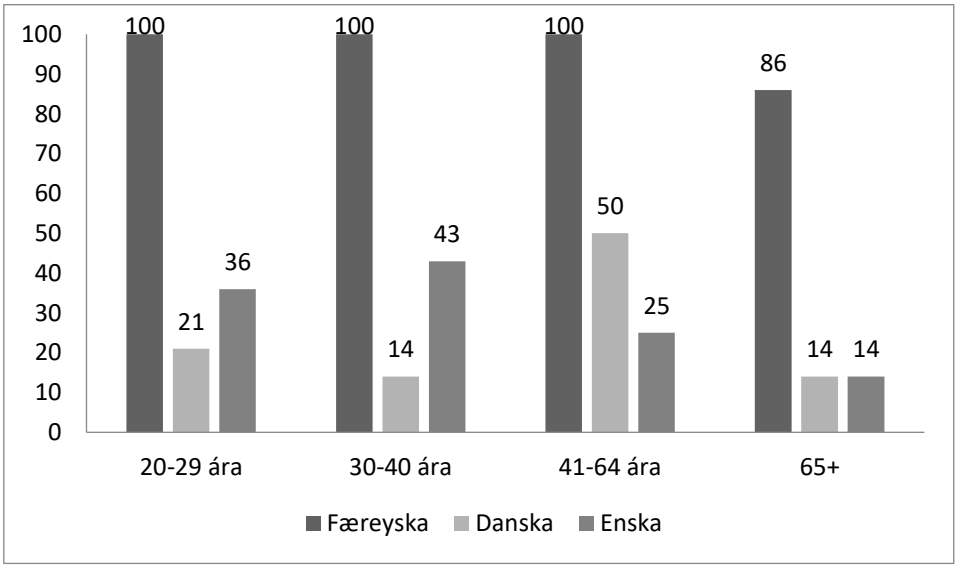

Mynd 10: Hlutfall Færeyinga í hverjum aldurshópi sem talar hvert mál daglega.

Samkvæmt niðurstöðum íslenska öndvegisverkefnisins eru hins vegar aðeins tvö mál aðallega töluð á Íslandi (íslenska og enska) en ekki þrjú mál eins og í Færeyjum. Allir þátttakendur í íslenska rannsóknarverkefninu, nema nokkrir í elsta aldurshópnum sem bjuggu einir, sögðust tala íslensku daglega (Dagbjört Guðmundsdóttir 2018:70) og eins og kom fram á mynd 8 varðandi enskt tal er skýrari tröppugangur í niðurstöðum eftir aldri þátttakenda í íslenska öndvegisverkefninu en í færeysku könnuninni, þar sem hlutfall íslenskra þátttakenda sem talar ensku daglega lækkar með hækkandi aldri þátttakenda.

4. Lokaorð

Að sjálfsögðu er erfitt að bera niðurstöður íslenska öndvegisverkefnisins og þessarar litlu könnunar í Færeyjum saman þar sem himin og haf ber á milli áreiðanleika þeirra. Samt er margt í niðurstöðum færeysku könnunarinnar sem minnir á niðurstöður íslenska rannsóknarverkefnisins, t.d. hvað varðar daglegt tal á móðurmálinu og mun á svörum aldurshópa um tölvu- og snjalltækjanotkun og daglegt tal á ensku, þar sem yngri aldurshópar nota tölvur- og snjalltæki meira og tala ensku oftar daglega en eldri aldurshópar.

Niðurstöður færeysku könnunarinnar endurspegla þó þann mun sem er á málnotkun í löndunum tveimur, þar sem íslenska hefur verið nær einráð á Íslandi en færeyska hefur aftur á móti lengi verið í nánu sambýli við dönsku. Þessi munur kemur greinilega fram í svörum þátttakenda við spurningum um búsetu erlendis og málnotkun í löndunum tveimur. Náin tengsl Færeyinga við Danmörku birtast til að mynda í því að 72% færeysku þátttakendanna hafa búið í Danmörku lengur en sex mánuði yfir ævina og málnotkun þátttakenda sýnir að þar eru þrjú tungumál (færeyska, enska og danska) töluð daglega. Áhugavert er að samkvæmt niðurstöðum þessarar könnunar er aldursbundinn munur á daglegu tali færeysku þátttakendanna, þar sem hærra hlutfall þátttakenda í tveimur yngri aldurshópunum talar ensku daglega en dönsku, en í tveimur eldri aldurshópunum er þessu öfugt farið, þar sem hærra hlutfall þátttakenda talar dönsku daglega en ensku. Í netkönnun íslenska öndvegisverkefnisins kemur hins vegar fram að aðeins 35% þátttakendanna hafa búið erlendis lengur en sex mánuði yfir ævina og töluverð dreifing er á búsetu erlendis. Málnotkun á Íslandi endurspeglar einnig að þar eru aðallega tvö tungumál (íslenska og enska) töluð daglega.

Eins og nefnt var í Inngangi veldur þessi munur á aðstæðum frændtungnanna tveggja því að fróðlegt væri að bera saman afleiðingar aukinnar enskunotkunar nú á tímum fyrir málin tvö. Í því sambandi er spurning hvort og þá hvaða áhrif náið sambýli færeysku við dönsku í gegnum aldirnar hefur á enskunotkun í Færeyjum. Mun það vernda færeyskuna fyrir enskunni, þar sem málnotendur eru vanir sambýli við annað tungumál (sbr. vangaveltur Sigríðar Sigurjónsdóttur og Eiríks Rögnvaldssonar 2018b:53), eða ekki hafa nein áhrif að þessu leyti? Samkvæmt niðurstöðum þessarar könnunar virðist aukin enskunotkun yngri kynslóða í Færeyjum ekki skerða hlut færeyskunnar heldur aðeins dönskunnar. Niðurstöður íslenska öndvegisverkefnisins benda einnig til þess að enn sem komið er skerði aukin enskunotkun í íslensku málsamfélagi ekki notkun íslensku almennt (Sigríður Sigurjónsdóttir o.fl. 2020; Dagbjört Guðmundsdóttir 2018:69–70), þótt enska sé ráðandi í ákveðnum umdæmum, t.d. í hinum tiltölulega nýtilkomna stafræna heimi þar sem íslenska er enn ekki gjaldgeng og í samskiptum ákveðinna hópa. Áhugavert væri að gera viðamikla rannsókn á málsambýlisaðstæðum í Færeyjum svipaða þeirri sem gerð var í íslenska öndvegisverkefninu 2016–2019. Meginmarkmið slíkrar rannsóknar væri þá að varpa ljósi á afleiðingar nýtilkomins sambýlis færeysku við ensku, bæði fyrir notkun færeysku og dönsku í eyjunum.

HEIMILDIR

Berglind Hrönn Einarsdóttir. (2019). *Viðhorf unglinga til íslensku og ensku. Niðurstöður viðtalskönnunar við 48 unglinga á aldrinum 13−16 ára*. Óútgefin MA-ritgerð í íslenskri málfræði. Háskóli Íslands, Reykjavík. https://skemman.is/handle/1946/32654

Birna Arnbjörnsdóttir. (2018). English exposure, proficiency and use in Iceland. Í Birna Arnbjörnsdóttir og Hafdís Ingvarsdóttir (ritstj.), *Language development across the life span. The impact of English on education and work in Iceland* (bls. 35–55). Springer.

Dagbjört Guðmundsdóttir. (2018). *Aldursbundin þróun stafræns ílags í málsambýli íslensku og ensku. Kortlagning á umfangi, eðli og áhrifsbreytum*. Óútgefin MA-ritgerð í íslenskri málfræði. Háskóli Íslands, Reykjavík. https://skemman.is/handle/1946/29954

Elín Þórsdóttir. (2018). *Áhrif aukinnar enskunotkunar á íslenska málfræði*. Óútgefin MA-ritgerð í íslenskri málfræði. Háskóli Íslands, Reykjavík. https://skemman.is/handle/1946/29876

Eiríkur Rögnvaldsson. (2016). Um utanaðkomandi aðstæður íslenskrar málþróunar. *Skírnir*, *190*(1), 17−31.

Hildur Hafsteinsdóttir. (2019). *Íslenskur hreimur í málsambýli. Áhrif ílags, aldurs og viðhorfa á enskuframburð Íslendinga*. Óútgefin MA-ritgerð í íslenskri málfræði. Háskóli Íslands, Reykjavík. https://skemman.is/handle/1946/32208

Iris Edda Nowenstein, Dagbjört Guðmundsdóttir og Sigríður Sigurjónsdóttir. (2018). Að tileinka sér móðurmál í tæknivæddum heimi. *Skíma*, *41*, 17−21.

Lilja Björk Stefánsdóttir. (2018). *Heimdragar og heimsborgarar. Menningarlegur hvati í stafrænu málsambýli.* Óútgefin MA-ritgerð í íslenskri málfræði. Háskóli Íslands, Reykjavík. https://skemman.is/handle/1946/29936

Ólöf Björk Sigurðardóttir. (2020). *Tungumál og tæknivædd börn. Viðhorf barna til íslensku og ensku og tengsl þeirra við skjá- og netnotkun*. Óútgefin MA-ritgerð í íslenskri málfræði. Háskóli Íslands, Reykjavík. http://hdl.handle.net/1946/35319

Sigríður Sigurjónsdóttir. (2019). Ljáðu mér eyra: Framtíð íslenskunnar og málumhverfi ungra barna. *Skírnir, 193*(1), 47−67.

Sigríður Sigurjónsdóttir og Eiríkur Rögnvaldsson. (2018a). Stafrænt sambýli íslensku og ensku. *Netla – Veftímarit um uppeldi og menntun. Sérrit 2018 – Menntakvika 2018*. http://netla.hi.is/serrit/2018/menntakvika_2018/05.pdf

Sigríður Sigurjónsdóttir og Eiríkur Rögnvaldsson. (2018b). Íslenska á tölvuöld. Í Höskuldur Þráinsson og Hans Andrias Sølvará (ritstj.), *Frændafundur 9*, 47−56. Hugvísindastofnun Háskóla Íslands.

Sigríður Sigurjónsdóttir, Iris Nowenstein, Þorbjörg Þorvaldsdóttir og Dagbjört Guðmundsdóttir. (2020). Contact without contact: English digital language input and its Effects on L1 Icelandic. Í Megan M. Brown og Alexandra Kohut (ritstj.), *Proceedings of the 44th Boston University Conference on Language Development* (bls. 606−619). Cascadilla Press.

ABSTRACT

‘Digital language contact between English and the insular Nordic languages’

Keywords: The Icelandic *MoLiCoDiLaCo*-project, increased English usage, digital language input, language use, Faroese, Danish

Recent technological advances have changed the language situation in Iceland and the Faroe Islands drastically by bringing Icelandic and Faroese into digital language contact with English. The increased exposure to English in Iceland was the incentive for the research project *Modeling the Linguistic Consequences of Digital Language Contact* (http://molicodilaco.hi.is), which was directed by Sigríður Sigurjónsdóttir and Eiríkur Rögnvaldsson and financed by a Grant of Excellence from the Icelandic

Research Fund in 2016–2019. 2,339 Icelandic speakers (3–98 years old) participated in the *MoLiCoDiLaCo*-project.

In this paper, I describe the results of a study which I conducted among 32 Faroese speakers (20–79 years old) in the Faroe Islands in February of 2019. The study was based on some of the input, language use, and attitude parts of the Icelandic *MoLiCoDiLaCo*-project. Here I focus on results on the participants' digital use and their daily use of spoken Faroese, Danish, and English. Although the scale of this study is only a fraction of the *MoLiCoDiLaCo*-project, the results of the Faroese study are compared to the results of the Icelandic research project.

The results of the Faroese study are similar to the results of the Icelandic research project in many ways, e.g. regarding daily speech in the mother tongue, and age differences in responses to questions regarding digital language use and daily speech in English. Younger participants use digital devices more often and speak more English daily than older participants. However, the results of the Faroese study also reflect the difference in language usage which characterizes these two countries; Icelandic has mostly been the sole language used for communication in Iceland throughout the centuries, whereas Faroese has on the other hand for a long time been in close contact with Danish. For example, Danish was the language of elementary education in the Faroes until the middle of the 20th century. This difference between the language situation in these two closely related nations is obvious in the participants' responses to questions regarding their residence abroad and their daily language use. An interesting result of the Faroese study is the age difference which surfaces regarding the participants' daily use of English and Danish. A higher percentage of younger participants (20–40 years old) speak English daily than Danish, whereas for older participants (41–79 years old), a higher percentage speak Danish daily than English.

Sigríður Sigurjónsdóttir
Háskóla Íslands
siggasig@hi.is

MARGRÉT JÓNSDÓTTIR

Um sögnina *fjarlægjast* með þágufallsandlagi

1. Inngangur[1]

Í þessari grein verður fjallað um sögnina *fjarlægjast* sem skv. *Íslenskri orðabók* (2002) merkir ‘færast fjær’. Grundvöll sagnarinnar *fjarlægjast* er að finna í sögninni *fjarlægja* að viðbættri endingunni *-st*.[2] Sögnin/sagnirnar eru í myndunar- og merkingarlegum venslum við lýsingarorðið *fjarlægur*, sbr. Ásgeir Blöndal Magnússon (1989).

Sögnin *fjarlægjast* getur verið áhrifslaus en einnig áhrifssögn sem þá úthlutar langoftast þolfalli á fyllilið; frumlagið er í nefnifalli. En í málinu eru ýmis dæmi þess að fyllilíðurinn sé í þágufalli í stað hins venjulega þolfalls. Heimildirnar ná aftur til miðrar 17. aldar og allt til samtímans. Sum dæmanna eru merkingarlega einsleit. Önnur eru það ekki, síst þau yngstu. Hér á eftir í öðrum kafla snýst umræðan um *fjarlægjast* jafnt sem áhrifslausrar sagnar sem áhrifssagnar sem tekur með sér þolfall. Í þriðja kafla er dæmasafn með ýmsum skýringum. Í fjórða kafla er fjallað sérstaklega um þágufallsandlagið. Skýringa á þágufallinu er leitað og það m.a. skoðað í samhengi við hegðun sagnanna *nálægjast* og *nálgast*. Í fimmta kafla er rætt um *fjarlægjast* sem skiptisögn. Greininni lýkur með stuttum lokaorðum.

2. Sögnin *fjarlægjast*: Andlag í þolfalli og áhrifsleysi

Fallstjórnun sagna er sígilt viðfangsefni fræðimanna sem glímt hafa við þær merkingarfræðilegu reglur sem búa eða kynnu að búa þar að baki, ekki síst þeirra sem taka með sér einn andlagslið. Í nútímamáli er fallið fremur þolfall en þágufall, formgerðarfall andspænis orðasafnsfalli. En eins og lesa má hjá ýmsum, t.d. Eiríki Rögnvaldssyni (2000), Jóhönnu Barðdal (2001, 2011) og Joan Maling (2002:38–39), hefur tíðni þágufallsandlagsins aukist á kostnað tíðni andlags í þolfalli frá því sem var í fornu máli, m.a. vegna nýrra tökusagna sem oft fylgir þágufallsandlag.

Eins og áður sagði er sögnin *fjarlægjast* ýmist áhrifslaus eða áhrifssögn sem langoftast úthlutar þolfalli á fyllilið. Hér koma þrjú dæmi. Í því fyrsta er sögnin áhrifslaus en í hinum tveimur úthlutar hún þolfallsandlagi.

(1) a. Skipið **fjarlægist** hratt.

b. Páll **fjarlægðist** fjölskyldu sína.

c. Stjórnin **fjarlægðist** markmið sín.

Hér er lýst afstöðubreytingu: e-ð stækkar frá því sem áður var, færist fjær~fjarri, viðmiðunarstaðnum. Tengslin eru gagnkvæm. Þrátt fyrir að fjarlægðin sé mælanleg er virkni frumlagsins breytileg. Stundum eru gjörðir þess meðvitaðar, sbr. t.d. *Páll **fjarlægist** fjölskyldu sína meðvitað*. Þá er frumlagið gerandi enda færir það sig fjær andlaginu sem er kyrrstæður viðmiðunarpunktur. Frumlagið getur einnig verið

[1] Greinin er að stofni til fyrirlestur sem höfundur ætlaði að flytja á Frændafundi í Þórshöfn sumarið 2019. Það varð þó ekki þar sem höfundurinn forfallaðist.

[2] Að uppruna er *-st* afturbeygt fornafn, samvísandi við undanfara sinn. Fornafnið var endurtúlkað og fékk um leið málfræðilegt hlutverk (e. *grammaticalization*); sjá t.d. Hopper og Traugott (2004:159–162).

þema, sbr. t.d. *Hann **fjarlægist** húsið hröðum skrefum*. Hér sem fyrr verður andlagið ekki fyrir neinu og það er kyrrstætt.[3]

3. Sögnin *fjarlægjast* með þágufallsandlagi[4]

Í Ritmálssafni Orðabókar Háskólans eru fimm dæmi (af tólf) þess að *fjarlægjast* úthluti þágufalli. Dæmin í (2), sem eru úr safninu, eru öll gömul, það yngsta frá miðri 19. öld. Hér koma fjögur. Þrjú þeirra eru efnislega skyld þar sem menn fjarlægjast guði, mótstöðumanni og kotungi, hins vegar „staðnum“, þ.e. sjónum.

(2) a. …hann …hefur **fjarlægzt** vorum guði, en samlagazt djöflinum…
Alþingisbækur Íslands VI, bls. 167 (1646)

b. …ég varð hjartanlega feginn að **fjarlægjast** þessum mínum mótstöðumanni.
Sjálfsævisaga síra Þorsteins Péturssonar, bls. 174 (síðari hluti 18. aldar)

c. …vegurinn liggur beint áfram og **fjarlægist** sjónum smátt og smátt.
Ferðabók Tómasar Sæmundssonar, bls. 272 (mið 19. öld)

d. … því völd og virðing fylgjast mjög að, og konungur vill sem mest **fjarlægjast** kotungnum…
Norðri 12. tbl. 1856, bls. 45

Dæmin um *fjarlægjast* með þágufallsandlagi sem hafa fundist á *Tímarit.is* eru ekki mörg.[5] Þau ná aftur til nítjándu aldar. Hér sem fyrr fjarlægjast menn guði. Yngstu dæmin eru þessi.

(3) a. Því það er líka til annar vegur, sem fer í þveröfuga átt; og það er að spillast, ***fjarlægjast*** guði…
Aldamót 1903, bls. 44

b. ...þið ***fjarlægist*** *henni* [„systur“ bréfritara= Ísland] alls ekki fyrir það.
Heimskringla 44. tbl. 1926, bls. 2

c. …og ferðalok Jónasar ***fjarlægjast*** hugum ungra Íslendinga.
Tíminn 90. tbl. 1960, bls. 4

[3] Hugtakið *mark* (e. *goal*) „er sá staður sem einhver hreyfing stefnir á eða það/sá sem tekur við einhverju“, sbr. Höskuld Þráinsson (2005:321). Sögnin *fjarlægjast* lýsir hins vegar stefnu frá viðmiðunarstað sínum.

[4] Heimilda um sögnina var leitað á *Tímarit.is* (dæmi allt frá 18. öld), í *Ritmálssafni Orðabókar Háskólans* (dæmi frá 1540), sjá ritmalssafn.arnastofnun.is (í báðum söfnunum undir flettunni *fjarlægja*), í *Risamálheildinni*, sjá malheildir.arnastofnun.is, og svo á Netinu (með hjálp Google); í Risamálheildinni og á Netinu var síðast leitað í júní 2020. Risamálheildin gerir nútímamálinu best skil. Leit í *Ordbog over det norrøne prosasprog*, Kaupmannahafnarháskóla, sjá onp.ku.dk/onp/onp.php, var árangurslaus. Þess ber að geta að í orðabók Cleasby og Vigfússon (1874:156) um fornmálið eru skráð tvö dæmi um sögnina *fjarlægjast*. Ekki er þó hægt að átta sig á vísununum til þeirra.

[5] Á *Tímarit.is* eru (í mars 2020) um rúmlega tólf þúsund dæmi um sögnina *fjarlægjast* (í öllum myndum). Því var alls ekki hægt að skoða hvert eitt og einasta dæmi eins og þó hefði verið æskilegt, m.a. til að fjarlægja dæmi sem hefðu getað verið lýsingarorð, sbr. *fjarlægst*. En öll dæmi fram um 1920 voru skoðuð; frá þeim tíma var leitað eftir ákveðnu kerfi og próf tekin.

d. … nauðsyn okkar á því að tengjast stærri heildum og **fjarlægjast** hinni stórhættulegu Bandaríkjastjórn…
Fréttablaðið 250. tbl. 2004, bls. 16

Í Risamálheildinni eru nokkur dæmi (sum einnig á *Tímarit.is*) þess að *fjarlægjast* úthluti þágufalli. Þau eru öll frá þessari öld. Hér koma fimm. Í einu þeirra kemur guð við sögu rétt eins og í a.-dæmunum í (2) og (3).

(4) a. …hafi meðvitað reynt að **fjarlægjast** stjórnvöldum…
Dv.is 2010

b. …staðsetning fangelsisins **fjarlægist** höfuðborgarsvæðinu.
Vísir.is 2011

c. Útlitið versnar … fyrir Arsenal sem **fjarlægist** Meistaradeildarsætunum.
Fótbolti.net 2017

d. En mér þykir það leitt að fólk **fjarlægist** Guði og Jesú.
Eyjafréttir.is 2017

e. …þegar lægðin færist til norðausturs og **fjarlægist** landi.
Rúv.is 2017

Nokkur finnast einnig á Netinu (Google leitarvél). Hér koma tvö sem einungis eru þar.

(5) a. Það er svolítið merkilegt hvernig maður ***fjarlægist*** *fólki* sem maður átti svo mikið saman með...
ludvik.blog.is 2007

b. Síðan liðu árin og ég ***fjarlægðist*** *kirkjunni* sem slíkri…
ransy58.com

Öll dæmin sýna í raun og veru hið sama enda merking sagnarinnar einsleit: Frumlagið fjarlægist andlag sitt, hvers eðlis sem það er. Dæmin ná aftur til miðrar 17. aldar og fram á þessa. Samfella er í aldursröðinni og ekkert sem bendir til þess að þágufallið hafi horfið á einhverju tímabili. Í nútímamáli getur þolfall komið í stað þágufallsins í öllum dæmunum.

4. Nánar um þágufallsandlagið

Eins og komið hefur fram þá úthlutar *fjarlægjast* í langflestum tilvikum þolfalli. Flestar heimildir hníga að því að það sé hið upprunalega fall, hið sjálfgefna fall. Andspænis því er þá þágufallið, orðasafnsfallið.

Vel er hugsanlegt að mörg dæmanna um þágufallið beri ákveðinni (og gamalli) merkingu vitni. En í allmörgum tilvikum er vísað til valdsins, ef svo má að orði komast, og þá jafnvel hins andlega eða óefniskennda. Þetta má t.d. sjá í ýmsum dæmum sem sýnd voru hér að ofan, t.d. a., b. og d. í (2), a. í (3) og d. í (4). Sá galli er hins vegar á þeirri skýringu að í nútímanum fáum við ekki séð að þágufallið skipti neinu máli merkingarlega. Þolfallið geti auðveldlega leyst það af hólmi.

Í framhaldi af því sem hér hefur komið fram er forvitnilegt að skoða sagnirnar *nálægjast* og *nálgast* sem eru samheiti. Samkvæmt *Íslenskri orðabók* (2002) merkir

nálægjast ‘koma nær, nálgast’ en *nálgast* ‘koma nær, nálægjast’.[6] Andheiti þeirra beggja er sögnin *fjarlægjast*. En það eru ekki aðeins þessi merkingarlegu atriði sem skipta máli heldur er hegðan sagnanna lík að mörgu leyti. Enda þótt meginreglan sé sú að bæði *nálægjast* og *nálgast* úthluti þolfalli á fyllilið eru mörg dæmi um þágufall rétt eins hjá *fjarlægjast*. Um það eru dæmi allt frá fornu máli til nútímamáls. Merkingarleg líkindi eru einnig mikil. Í dæmum a. og c. hér á eftir *nálgast/nálægjast* menn himninum/guði.

Hér koma fjögur dæmi, tvö um hvora sögn.

(6) a. …að þeir **nálgist** himninum…
Norðanfari 35.–36. tbl. 1876–1877, bls. 69/*Tímarit.is*

b. Flokkur fólksins…er farinn að **nálgast** lágmarkinu sem tryggir þingsæti.
Eyjan (2016)/malheildir.arnastofnun.is

c. Enginn syndari eða ófrelsuð sál getur ***nálægst*** Guði…
Trú 12. tbl. 1904–1905, bls. 92/*Tímarit.is*

d. …því hann ***nálægðist*** hestinum meir og meir.
hugi.is (mars 2020)/Netið (Google)

Í sambandi við sagnirnar *nálægjast* og *nálgast* er vert að minnast á sagnir sömu merkingar í skyldum málum.[7] Í færeysku úthlutar sögnin *nærkast* þágufalli á andlagi sínu, sbr. *Hann nærkaðist bygdini* (sjá *sprotin.fo*). Reinhammar (1973:132–133) nefnir sagnirnar *nåkas* ‘komma nära, ha nära till, nå’ sem dæmi um sagnir með þágufallsandlagi í sænskri og norskri mállýsku. Það gera sagnirnar *nå* og *närma sig* raunar líka sums staðar. Það sama gerir líka þýska sögnin *nahen* ‘näher kommen; zugehen’, sbr. *Der grosse Duden. Bededeutungswörterbuch* (1970).[8]

5. Sögnin *fjarlægjast* sem skiptisögn

Það eru ekki aðeins guð og trúin sem þá koma oft við sögu í tengslum við sögnina *fjarlægjast* heldur líka tilfinningar og skynjun. Næsta dæmi sýnir þetta vel. Rökliðirnir eru annars vegar lifandi vera, hér í þágufalli, hins vegar óefniskenndur heimur, hér í nefnifalli.[9]

(7) a. …þekkti hún mig ekki, enda ***fjarlægðist henni*** **hinn ytri heimur**…
Morgunblaðið 45. tbl. 2016, bls. 23/*Tímarit.is*

[6] Sögnin *nálgast* er mjög algeng sögn. Í Risamálheildinni eru t.d. 98.582 dæmi í júlí 2020. Á hinn bóginn er *nálægjast* lítið notuð. Það vottar dæmafæðin í sömu heimild; þar eru sex dæmi um *nálægjast* (öll undir lemmunni *nálægja*). Úthluti sögnin falli er það alltaf þolfalli. Sjá nánar um sögnina *nálægjast* í grein Margrétar Jónsdóttur (2020).

[7] Þágufallsandlag má finna í skyldum málum en er eiginlega alls staðar á fallanda fæti. Um færeysku hafa t.d. skrifað Jóhannes Gísli Jónsson (2009) og Malmsten (2015). Í máli beggja kemur vel fram að það eigi mjög í vök að verjast. Rannsóknir Reinhammar (1973, 1988) á þágufalli í sænskum og norskum mállýskum sýna að þágufallið lætur undan (þó að nokkru háð orðflokkum). Sandøy (2005:227) segir að í flestum norskum mállýskum hafi staða þágufallsins breyst, það hafi jafnvel horfið. Það muni þó lifa e-ð áfram fram á öldina hjá þeim sem það nota. Um rómdælsku segir Sandøy (2012:320) hins vegar síðar að sögnum sem úthluti þágufallsandlagi hafi fjölgað mjög. Ástæðan sé merkingarfræðilegs eðlis.

[8] Um þýsku má lesa í eftirbáti hjá Maling (2002:104–105).

[9] Í venjulegu máli væri frumlagið, persónan, í nefnifalli en ekki þágufalli eins og í (6) og andlagið í þolfalli en ekki í nefnifalli: (i) Hún *fjarlægðist* hinn ytri heim.

Þá ályktun virðist mega draga að sögnin *fjarlægjast* sé hér skiptisögn.[10] Hjá slíkum sögnum er hægt að líta á „verknað“ sagnarinnar frá tveimur sjónarhornum sem merkir að báðir rökliðir geta verið frumlög eða andlög. Þetta má sjá með prófum:

(8) a. *Henni* hefur **fjarlægst** *hinn ytri heimur*./
Hefur *henni* **fjarlægst** *hinn ytri heimur*?

b. *Hinn ytri heimur* hefur **fjarlægst** henni. /
Hefur *hinn ytri heimur* **fjarlægst** *henni*?

Í a. er *henni* frumlag en *hinn ytri heimur* andlag, þ.e. [rökliður$_1$ (ÞGF) rökliður$_2$ (NF)] en b. er það *hinn ytri heimur* sem er frumlag en *henni* andlag, þ.e. [rökliður$_1$ (NF) rökliður$_2$ (ÞGF)]. Í báðum setningunum sést að frumlagið fer næst á eftir persónubeygðri sögn. Í þessum tveimur undanfarandi dæmum er freistandi að líta svo á að þágufallið hafi merkingarlega stöðu *reynanda*/*skynjanda* enda verið að lýsa því sem maður stýrir ekki.

Hér hefur því verið haldið fram að sögnin *fjarlægjast* geti verið skiptisögn. Tvennt kemur á óvart. Dæmið er ungt og það er stakt enda eina örugga dæmið sem fundist hefur. Hvort tveggja gæti verið tilviljun. Ungur aldur er þó í nokkurri mótsögn við þá skoðun fræðimanna að skiptisögnum hafi jafnvel fækkað frá því sem var í fornu máli, sbr. Jóhönnu Barðdal (1999:93); einnig Heimi Frey Viðarsson (2009:25). En setningagerðin kemur samt ekki á óvart; vegna merkingar ýmissa annarra dæma má jafnvel segja að hún liggi í loftinu. Gömul dæmi gætu því alveg eins verið til. Þess ber jafnframt að geta að engin sambærileg dæmi hafa fundist með sögnunum *nálægjast* og *nálgast*. Af merkingu þeirri sem dæmin um *nálægjast* sýna kæmi slíkt þó ekki alveg á óvart.[11] Á hinn bóginn verður að hafa í huga að skiptisagnir eru ekki flokkur sagna heldur er um að ræða sérstaka setningagerð, sbr. einnig Heimi Frey Viðarsson (2009:50).

Lýsingarorðið *fjarlægur* hefur alla tíð tekið með sér andlagsþágufall rétt eins og sögnin hefur getað. Hvort það hefur haft einhver áhrif á fallstjórnun verður aldrei skorið úr um þrátt fyrir merkingarlegan skyldleika. Ekki verður heldur séð að aðrar sagnir hafi haft áhrif á *fjarlægjast*, né heldur *nálgast* og *nálægjast* nema þær þá hvor á aðra. Raunar er það svo að sagnirnar eiga sér ekki við hlið aðrar sagnir að samheiti heldur er slík merking alltaf tjáð með einhvers konar orðasambandi. En á hinn bóginn er það ljóst að (merkingarlega) tengdar sagnir geta fylgst að. Dæmi um slíkt eru t.d. samstíga breytingar í fallstjórnum sagnarinnar *fjölga* og andheitis hennar, *fækka*; sjá nánar Margréti Jónsdóttur (2015).

6. Lokaorð

Viðfangsefni greinarinnar er sögnin *fjarlægjast* með þágufallsandlagi, skoðuð í sögulegu jafnt sem samtímalegu ljósi. Allmörg dæmanna sýna merkingarlega einsleitni, einkum þó þau eldri. Þau yngri eru ekki merkingarbundin. Hvort það tengist því að sögnum með þágufallsandlagi hefur fjölgað er erfitt að segja.

Dæmin um þágufallsandlagið eru alls ekki mörg í ljósi heildarfjölda dæma með sögninni *fjarlægjast* eins og fram kom í þriðja kafla. En þá ber að hafa í huga að dæmin með þágufallsandlaginu spanna tímann allt frá 17. öld fram til þessarar aldar án þess að rof verði. Sögnin *nálægjast* með þágufallsandlagi sýnir sömu hegðun og *fjarlægjast*, einnig *nálgast* þó í minna mæli sé.

[10] Um skiptisagnir og eðli þeirra má t.d. lesa hjá Jóhönnu Barðdal (2001:54–55) og Heimi Frey Viðarssyni (2009:22–23).

[11] Lýsingarorð geta verið tvíátta rétt eins og sagnir, sbr. t.d. MA-ritgerð Kristínar Þóru Pétursdóttur (2014). Um lýsingarorðið *fjarlægur* kemur fram ákveðin óvissa, sjá bls. 47.

HEIMILDIR

Ásgeir Blöndal Magnússon. (1989). *Íslensk orðsifjabók*. Orðabók Háskólans.

Cleasby, Richard og Guðbrandur Vigfússon. (1874). *Icelandic English Dictionary. Based on the Ms. collections of the late Richard Cleasby. Enlarged and completed by Gudbrand Vigfusson*. Clarendon Press.

Eiríkur Rögnvaldsson. (2000). Föll og kyn að fornu og nýju. Í Guðrún Kvaran, Jón G. Friðjónsson og Gunnlaugur Ingólfsson (ritstj.), *Orðhagi. Afmæliskveðja til Jóns Aðalsteins Jónssonar 12. október 2000* (bls. 36–38).

Der grosse Duden. Bedeutungswörterbuch. (1970). Band 10. Bibliographisches Institut Dudenverlag.

Heimir Freyr Viðarsson. (2009). Tilbrigði í fallmörkun aukafallsfrumlaga. Þágufallshneigð í fornískensku? *Íslenskt mál og almenn málfræði*, *31*, 15–66.

Hopper, Paul J. og Elizabeth Closs Traugott. (2004). *Grammaticalization*. Cambridge University Press.

Höskuldur Þráinsson. (2005). *Setningar*. Almenna bókafélagið.

Íslensk orðabók. (2002). Ritstjóri: Mörður Árnason. 3. útgáfa, aukin og endurbætt. Edda.

Jóhanna Barðdal. (1999). The dual nature of Icelandic psych-verbs. *Working Papers in Scandinavian Syntax, 64,* 79–101.

Jóhanna Barðdal. (2001). *Case in Icelandic – A Synchronic, Diachronic and Comparative Approach.* Dept. of Scandinavian Languages, Lund University.

Jóhanna Barðdal. (2011). The rise of dative substitution in the history of Icelandic: A diachronic construction grammar approach. *Lingua, 121*(1), 60–79.

Jóhannes Gísli Jónsson. (2009). Verb classes and dative objects in Insular Scandinavian. Í Jóhanna Barðdal og Shobhana L. Chelliah (ritstj.), *The Role of Semantic, Pragmatic and Discourse Factors in the Development of Case* (bls. 203–224). John Benjamins.

Kristín Þóra Pétursdóttir. (2014). „*Tungan er málinu vọn*.“ Um lýsingarorð sem stýra þágufalli. Ritgerð til MA-prófs í íslenskri málfræði. Háskóli Íslands, Reykjavík. http://hdl.handle.net/1946/17722.

Maling, Joan. (2002). Það rignir þágufalli á Íslandi. Verbs with dative objects in Icelandic. *Íslenskt mál og almenn málfræði, 24*, 31–105.

Malmsten, Solveig. (2015). *Dativ i modern färöiska: En fallstudie i grammatisk förändring*. Institutionen för nordiska språk.

Margrét Jónsdóttir. (2015). From accusative to dative (via nominative): The case of *fjölga* ‘increase’ and *fækka* ‘decrease’ in Icelandic. Í Martin Hilpert, Jan-Ola Östman, Christine Mertzlufft, Michael Rießler og Janet Duke (ritstj.), *New Trends in Nordic and General Linguistics* (bls. 181–201). DeGruyter.

Margrét Jónsdóttir. (2020). „Vér nálægjumst guði.“ Um sögnina *nálægjast* með þágufallsandlagi. *Ritröð Guðfræðistofnunar 50*, 104–117.

Reinhammar, Maj. (1973). *Om dativ i svenska och norska dialekter*. 1. *Dativ vid verb*. Almqvist & Wiksell.

Reinhammar, Maj. (1988). Om dativ i svenska och norska dialekter. 2. Dativ vid adjektiv. *Svenska landsmål og svenskt folkliv 1987*, 7–62.

Sandøy, Helge. (2005). The dative case in Old Norse, Modern Norwegian and Modern Faroese. *Nowele, 46*/*47*, 227–241.

Sandøy, Helge. (2012). Syntatisk og semantisk styrt dativ. Í Unn Røyneland og Hans-Olav Enger (ritstj.), *Fra holtijar til holting. Språkhistoriske og språksosiologiske artikler til Arne Torp på 70-årsdagen* (bls. 319–338). Novus.

VEFGAGNASÖFN

Ordbog over det norrøne prosasprog. https://onp.hum.ku.dk

Risasmálheildin. https://malheildir.arnastofnun.is

Ritmálssafn Orðabókar Háskólans. https://arnastofnun.is

Sprotin. www.sprotin.fo

Tímarit.is. https://timarit.is/

ABSTRACT

‘About the verb *fjarlægjast* with a dative object’

Keywords: The verb *fjarlægjast*, syntax, object case, history of Icelandic

This paper undertakes the task of case assignment of the verb *fjarlægjast* ‘grow more distant’ in Icelandic. The discussion is diachronic as well as synchronic.

Normally, the verb *fjarlægjast* takes an accusative object. But some examples of a dative object can be found. In many of the cases the meaning refers to some kind of divine power. However, there are examples, especially the younger ones, which do not show any kind of semantic hindrance. Furthermore, it is argued that *fjarlægjast* could behave as a symmetric verb.

The dative case with *fjarlægjast* is discussed further to find a reasonable explanation for it. In which case, it is worth mentioning that the verbs *nálgast* ‘approach’, and its synonym *nálægjast*, in many instances show the same behaviour as *fjarlægjast*, their antonym.

Margrét Jónsdóttir
Íslensku- og menningardeild
mjons@hi.is

SIGRÍÐUR MAGNÚSDÓTTIR, VICTORIA ABSALONSEN OG
HÖSKULDUR ÞRÁINSSON

Íslenskar og færeyskar *mýs*: Um fleirtölu í íslensku og færeysku barnamáli

1. Inngangur

Í þessari grein verður m.a. leitast við að svara eftirfarandi spurningu:

(1) Hvernig og hvenær læra íslensk og færeysk börn fleirtölu nafnorða, til dæmis *koddi – koddar*, *púta – pútur*, *hundur – hundar*, *glas – glös/gløs, mús – mýs*?

En af hverju er áhugavert að vita svarið við þessari spurningu? Ástæðurnar eru m.a. þessar:

(2) Málfræðingar vilja vita og skilja hvernig börn læra móðurmál sitt. Þekking á því eykur skilning okkar á eðli tungumála almennt. Athuganir á því sem er líkt og ólíkt í tungumálum geta varpað ljósi á eðli tungumála og samanburður á fleirtölu í íslensku og færeysku (og ensku) barnamáli getur verið liður í þessu.

Skipulag greinarinnar er á þessa leið: Fyrst verður sagt stuttlega frá rannsókn á barnamáli sem bandaríski málfræðingurinn Jean Berko (síðar Gleason) birti árið 1958. Sú rannsókn vakti mikla athygli á sínum tíma og hafði mikil og varanleg áhrif því að hún varpaði nýju ljósi á það hvernig börn tileinka sér móðurmál sitt. Síðan verður gerð grein fyrir niðurstöðum úr hliðstæðri rannsókn á því hvernig íslensk börn um fjögurra og sex ára aldur ná tökum á fleirtölu íslenskra nafnorða og þær niðurstöður bornar saman við það hvað fullorðnir íslenskir málnotendur gerðu þegar málkunnátta þeirra var prófuð á sama hátt. Þar á eftir verður sagt frá sams konar könnun á fleirtölu í máli færeyskra barna og fullorðinna og í síðasta kaflanum eru niðurstöðurnar bornar saman og ræddar.

2. Rannsókn Jean Berko og prófið hennar

Á síðari hluta síðustu aldar fóru málfræðingar að fá aukinn áhuga á eðli málkunnáttunnar og fóru að leita svara við spurningum á borð við þessar:

(3) a. Hvað felst í því að kunna tungumál?
b. Hvernig verður málkunnáttan til?
c. Hvernig getur málkunnáttan breyst?
d. Hvernig getum við nýtt okkur þekkingu á eðli málkunnáttunnar til að átta okkur á málnotkun, málbreytingum o.s.frv?

Á sjötta áratug aldarinnar var bandaríski sálmálfræðingurinn Jean Berko að vinna að doktorsrannsókn í þessum anda og birti greinina „The child's learning of English morphology", byggða á þessari rannsókn (Berko 1958). Þar gerði hún m.a. grein fyrir því hvernig börn sem alast upp í ensku málumhverfi ná tökum á fleirtölu nafnorða. Nýjung hennar fólst í því að nota sérstakt próf til að kanna fleirtölukunnáttuna. Í prófinu var þátttakendum fyrst sýnd mynd af einhverju vel þekktu dýri eða hlut og sagt hvað það hét. Ef myndin var af hundi var þá sagt *This is a dog*. Síðan kom samsvarandi mynd með tveim hundum og þá áttu þátttakendur að botna setningu á

borð við *There are two* __ með því að koma með fleirtöluna *dogs*. Meginatriðið í aðferðinni var hins vegar það að þátttakendum voru ekki bara sýndar myndir af þekktum dýrum eða hlutum heldur einnig teiknaðar fígúrur sem voru gefin tilbúin nöfn. Þekktasta kvikindið í prófinu var einhvers konar fugl sem var kallaður *wug*. Fleirtalan var kölluð fram eins og sýnt er á meðfylgjandi mynd:

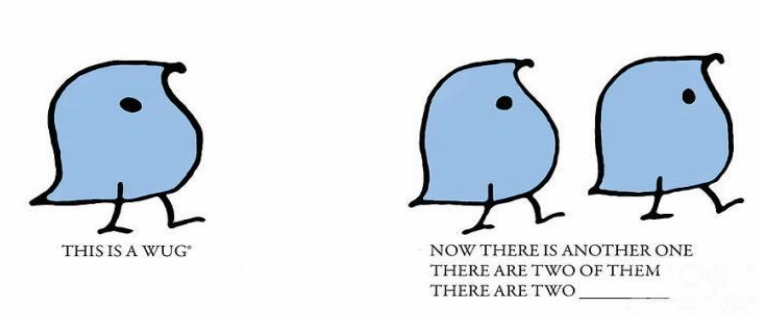

Mynd 1: Dæmi úr prófi Berko 1958.

Eins og sjá má af myndinni var þarna verið að kanna hvort þátttakendur gætu myndað fleirtölu af nafnorði sem þeir höfðu aldrei heyrt. Með þeirri aðferð var verið að kanna hvort þeir hefðu tileinkað sér þær almennu reglur sem gilda um myndun fleirtölu af nafnorðum í ensku. Þær eru reyndar mjög einfaldar og felast bara í því að bæta *-s* við stofninn. Framburður þessarar endingar ræðst hins vegar af því á hvers konar hljóði stofninn endar. Ef það er raddað hljóð er endingin borin fram [z] (sbr. *dog – dogs*), ef það er óraddað verður endingin [s] (sbr. *cat – cats*) og ef það er einhvers konar *s*-hljóð verður endingin [iz] (sbr. *glass – glasses*). Ef Berko hefði aðeins prófað kunnáttu þátttakendanna á fleirtölumyndum þekktra orða, eins og t.d. *dog*, *cat* og *glass*, og þeir hefðu gefið rétta fleirtölumynd hefði það ekki sýnt á ótvíræðan hátt að þeir hefðu náð tökum á almennu reglunni. Þeir hefðu eins getað verið búnir að læra þessar tilteknu fleirtölumyndir utan að. En með því að nota líka tilbúin orð og myndir af óþekktum fyrirbærum var hægt að kanna hvort þátttakendur hefðu tileinkað sér þær reglur sem gilda í málinu og væru færir um að beita þeim á nýtt og óþekkt efni. Tilgáta Berko var sem sé sú að þannig færi máltakan fram – þ.e. að börn lærðu ekki bara utan að þær orðmyndir sem þau heyrðu heldur tileinkuðu sér (ómeðvitað, auðvitað) reglur málsins.

Rannsókn Berko staðfesti tilgátu hennar í aðalatriðum: Börn tileinka sér snemma ýmsar reglur í því máli sem þau alast upp við, svo sem regluna um það hvenær fleirtöluending enskra nafnorða er [-z] (sbr. *wug – wug**s***), hvenær hún er [-s] (sbr. *bik – bik**s***, *heaf – heaf**s***) og hvenær [-iz] (sbr. *tass – tass**es***), en það tekur þau reyndar svolítinn tíma. Þetta sýnir að þau læra málið ekki „utan að“, ef svo má segja, t.d. ekki fleirtölu nafnorða orð fyrir orð, nema þá að hún sé óregluleg (sbr. *child – children*). Þetta var mjög merkileg niðurstaða árið 1958 þótt málfræðingum þyki þetta kannski sjálfsagt núna.

Þar sem ætlunin er að bera niðurstöður úr íslensku og færeysku saman við niðurstöður Berko um ensku er rétt að lýsa rannsókn hennar nokkru nánar. Í (4) eru sýnd þau orð sem hún notaði í fleirtöluhluta prófs síns:[1]

[1] Berko prófaði ýmislegt fleira í rannsókn sinni, svo sem eignarfalls-*s*, reglulegar sagnmyndir, myndun lýsingarorða o.fl. Hér verður ekki fjallað um þau atriði.

(4) **Þekkt orð:** *glass – glass**es***
Óþekkt orð:
[-z]- orð: *wug – wug**s***
*lun – lun**s***
*tor – tor**s***
*era/kra – era**s**/kra**s***
[-s]-orð: *bik – bik**s***[2] (reyndar bara í „eignarfalli“: *bik‘**s***)
*heaf – heaf**s***
(fleirtalan *heaves* væri ekki út í hött, sbr. *leaf - leaves*)
[-iz]-orð: *tass – tass**es***
*gutch – gutch**es***
*kazh – kazh**es***
*niz – niz**es***

Þátttakendur í rannsókninni skiptust í þá hópa sem lýst er í (5):

(5)

	♂	♀	samtals
forskóli (4–5 ára)	7	12	= 19
1. bekkur (5–7 ára)	26	35	= 61
fullorðnir (20–30 ára)	5	7	= 12

Niðurstöður má draga saman eins og sýnt er í (6):

(6) a. Fullorðnir gerðu allt „rétt“ (þ.e. svöruðu eins og búist var við)
b. Þátttakendur þekktu yfirleitt fleirtölu þekkta orðsins *glass* (75% 4 ára, 99% 6 ára).
c. Þátttakendum gekk álíka vel að mynda [-z]-fleirtölu og [-s]-fleirtölu af óþekktum orðum (nema helst *era/kra* reyndist erfitt, hefur líklega þótt óeðlilegt orð): 4 ára 58–79% rétt, 6 ára 80–97% rétt.
d. [-iz]-fleirtalan reyndist erfiðust: 4 ára 14–28% rétt, 6 ára 33–39% rétt.

Enginn kynjamunur kom fram í niðurstöðunum. Meðaltöl hópanna (% rétt) má sýna á súluriti eins og gert er á *mynd 2*:

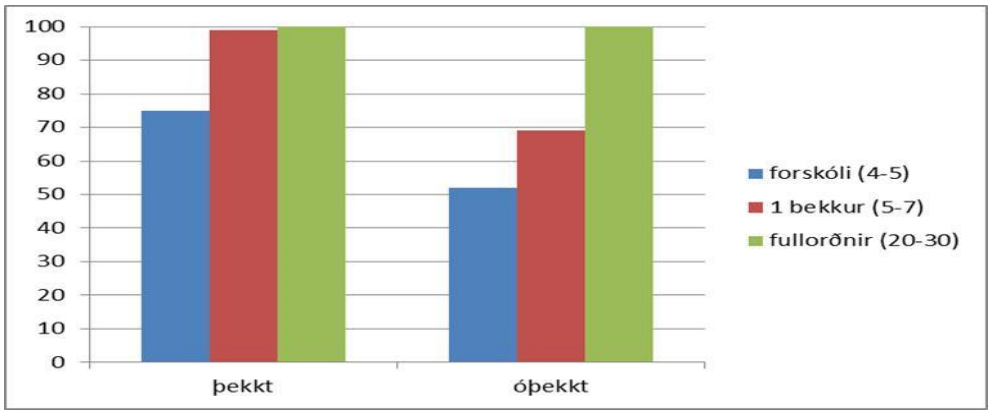

Mynd 2: Niðurstöður úr fleirtöluprófi Berko, flokkaðar eftir aldri þátttakenda.

[2] Reyndar var það bara „eignarfallið“ *bik’s* sem var prófað af þessu orði en um tilbrigði í eignarfallsmerkinu ’*s* í ensku gilda sömu reglur og um fleirtöluendinguna.

Eins og fram kom í (4) hér á undan var aðeins prófuð fleirtala á einu þekktu orði, þ.e. *glass*. Á *mynd 2* má sjá að næstum öll eldri börnin vissu hvernig hún átti að vera og mörg þeirra yngri líka. Þeir fullorðnu voru alveg sammála um fleirtölu óþekktu orðanna en þar vandaðist málið fyrir börnin: Ef tekið er meðaltal af öllum orðunum voru svör yngri barnanna aðeins rétt í rúmlega 50% tilvika en hátt í 70% tilvika hjá þeim eldri. En eins og lýst er í (6) hér á undan eru það einkum tilbúnu [-iz]-orðin sem ollu erfiðleikum hjá börnunum. Niðurstöðurnar sýndu því að börnin eru að verulegu leyti búin að ná tökum á ensku fleirtölureglunni á þessu aldursskeiði, sérstaklega þau eldri.

En skyldi það vera eins auðvelt fyrir íslensk og færeysk börn að ná tökum á fleirtölu nafnorða? Eins og flestir vita er fleirtala nafnorða í íslensku og færeysku mun margbreytilegri en í ensku þótt hún sé að verulegu leyti regluleg. Í báðum málunum fer fleirtalan m.a. eftir málfræðilegu kyni og beygingarflokki nafnorðsins og fleirtöluendingarnar eru af ýmsum gerðum, til dæmis *-ar* (*hundur – hund-ar*, *ár – ár-ar*), *-ir* (*fund-ur – fund-ir*, *sól – sól-ir*), *-ur* (*sápa – sáp-ur*), stundum er engin ending (*horn – horn*), stundum er hljóðvarp (*glas – glös*) o.s.frv.[3] Til þess að vita hvernig fleirtalan á að vera þurfa íslensku og færeysku börnin því að átta sig á kyni nafnorðsins og beygingarlegum eiginleikum. Þess vegna mætti búast við því að það tæki þau lengri tíma en enskumælandi börn að tileinka sér fleirtölureglurnar. Í næstu köflum munum við sjá hvort þetta er rétt hugboð.

3. Íslenskar niðurstöður

Eins og áður var nefnt gilda miklu flóknari reglur um fleirtölu íslenskra nafnorða en enskra. Þær ráðast af kyni orðsins og beygingarflokki, m.a. því hvort beygingin er sterk eða veik, og fleirtöluendingarnar eru margvíslegar og ekki alltaf fyrirsegjanlegar út frá stofni orðsins í nútímamáli. Í (7) er stutt upprifjun um þetta:

(7) Upprifjun um fleirtölu íslenskra nafnorða:
   a. Fleirtala „reglulegra“ sterkra karlkyns- og kvenkynsorða er ekki alltaf algjörlega fyrirsegjanleg í íslensku en **fleirtala sterkra hvorugkynsorða er fyrirsegjanleg** (engin ending, *u*-hljóðvarp ef /a/ er í stofni):
      kk. *hundur – hund**ar**, fundur – fund**ir*** (endingin ekki fyrirsegjanleg)
      kvk. *nál – nál**ar**, sól – sól**ir*** (endingin ekki fyrirsegjanleg)
      hk. *rúm – rúm, glas – gl**ö**s* (endingarlaus, reglulegt hljóðvarp)
   b. Fleirtala **veikra nafnorða** er (næstum algjörlega) **fyrirsegjanleg** út frá kyni nafnorðsins:
      kk. *koddi – kodd**ar**, málari – málar**ar***
      (ath. þó þjóðaheiti: *Dani – Dan**ir***)
      kvk. *sápa – sáp**ur**, gata – g**ö**t**ur*** (reglulegt hljóðvarp ef *-a-* er í stofni)
      hk. *auga – aug**u***

Það eru **lítil tilbrigði** (mállýskumunur) í fleirtölu nafnorða í íslensku, en þau eru þó til (sbr. *ref**ir**/ref**ar***, *síld**ir**/síld**ar*** ...). Ef ætlunin er að kanna hvenær og hvernig íslensk börn ná tökum á fleirtölu nafnorða þarf að hafa þessi atriði í huga.

Í íslensku rannsókninni sem hér verður sagt frá var notað sérstakt fleirtöluprof sem Sigríður Magnúsdóttir og Höskuldur Þráinsson sömdu upphaflega árið 1979 en hefur verið endurskoðað síðan (Höskuldur Þráinsson og Sigríður Magnúsdóttir 2013). Það var fyrst samið til að kanna málþroska barna og m.a. notað í umfangsmikilli rannsókn á íslensku barnamáli (Indriði Gíslason o.fl. 1986). Það prófar fleirtölu algengra þekktra nafnorða og tilbúinna nafnorða sem ættu að fá

[3] Öll þau orð sem hér voru nefnd eru bæði til í íslensku og færeysku og beygjast eins í málunum.

reglulega fleirtölu samkvæmt þeim reglum sem Íslendingar tileinka sér á máltökuskeiði. Orðin sem eru prófuð í síðustu útgáfunni eru sýnd í *töflu 1*: Þau sem eru feitletruð sýna einhvers konar breytileika í stofni eða endingu í beygingunni og þau orð gætu þess vegna verið erfiðari en hin:

Beyging, kyn	**Þekkt orð**	**Tilbúin orð**
sterk		
kk.	hundur, selur, hnífur, bekkur; kjóll; **gaffall**, **hamar**; **fótur**	**teill**; þetir
kvk.	sól, nál, þvottavél; **sög**; **mús**, **bók**	
hk.	rúm, ljón, kerti; **blað**, **tjald**, **glas**	lún; **kas**, **darm**
veik		
kk.	koddi, fáni, bolti	neli
kvk.	sápa, kona; **panna**	kíma; **kraða**, **darga**
hk.	eyra, auga	

Tafla 1: Orðin í íslenska fleirtöluprófinu.

Tilbúnu orðin ættu öll að beygjast á reglubundinn hátt. Þekktu orðin eru hins vegar misjafnlega regluleg. Þessu er lýst í (8):

(8) Breytileiki í stofni eða endingum íslensku orðanna:
   a. Ending nf. et. kemur fram sem *-l* en ekki *-r* (eða *–ur*) í *kjóll – kjólar*. Tilbúna orðið *teill* gæti beygst eins.
   b. Áherslulaust sérhljóð fellur brott í stofni orðanna *gaffall* og *hamar* á undan beygingarendingu sem hefst á sérhljóði, t.d. í fleirtölunni *gafflar*, *hamrar*.
   c. Tilbúna orðið *þetir* gæti verið *þetar* í fleirtölu (sbr. *læknir – læknar*), en einhverjir gætu samt sagt *þetirar* í fleirtölu af því að sumir beygja orð eins og *læknir* þannig.
   d. *u*-hljóðvarp kemur fyrir í fleirtölu orðanna *blað – blöð*, *tjald – tjöld*, *glas – glös*, *panna – pönnur*. Þetta er alveg reglulegt og þess vegna ættu tilbúnu orðin *kas*, *darm*, *kraða* og *darga* líka að fá *u*-hljóðvarp í fleirtölu (*kös*, *dörm*, *kröður*, *dörgur*). Tilbrigði eins og *sög – sagir* eru kannski ekki eins gagnsæ frá samtímalegu sjónarmiði.
   e. Orðin *fótur – fætur*, *mús – mýs*, *bók – bækur* hafa óreglulega fleirtölu, en þar sem þau eru algeng má kannski búast við að börn læri þær fleirtölumyndir frekar fljótt.

Prófið var lagt fyrir á sama hátt og *wug*-prófið hjá Berko. Þetta er sýnt á *mynd 2*:

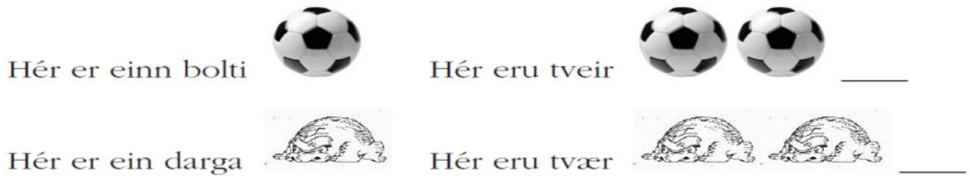

Mynd 2: Sýnishorn af því hvernig íslenska fleirtöluprófið var lagt fyrir.

Orðmyndirnar *einn/ein*, *tveir/tvær* ... gefa upplýsingar um kynið og þær ættu að nægja þátttakendum til þess að geta myndað fleirtölu af tilbúnu orðunum (sjá t.d. umræðu hjá Áslaugu Marinósdóttur og Guðrúnu Sigurðardóttur 1980; Áslaugu Marinósdóttur 1983). Myndina af *dörgunni* og öðrum óþekktum kvikindum í prófinu teiknaði Kjartan Arnórsson.

Fleirtölukönnun Indriða og félaga náði til 188 fjögurra ára barna og 189 sex ára (Indriði o.fl. 1986:21). Líkt og í könnun Berko gekk eldri börnunum auðvitað betur en þeim yngri en þau náðu þó ekki „fullu húsi“. Það voru einkum tilbúin orð með einhvers konar breytileika í beygingunni (t.d. *u*-hljóðvarpi) sem vöfðust fyrir börnunum. Í *töflu 2* má sjá árangur barnanna í könnun Indriða og félaga og til samanburðar eru birtar niðurstöður fyrir 80 fullorðna einstaklinga (30–90 ára) sem Iris Edda Nowenstein og Sigríður Magnúsdóttir prófuðu:[4]

Tilbúin orð án breytileika	**4 ára**	**6 ára**	**fullorðnir (30–90 ára)**
(eitt) *lún – lún*	92	98	98
(ein) *kíma - kímur*	46	81	100
(einn) *neli - nelar*	59	76	95
meðaltal:	***66***	***85***	***98***
Tilbúin orð með breytileika			
(eitt) *kas – kös*	11	67	99
(eitt) *darm – dörm*	26	65	100
(ein) *darga – dörgur*	27	67	100
(ein) *kraða – kröður*	32	71	100
(einn) *teill – teilar*	15	36	99
(einn) *þetir – þetar*	27	41	86
meðaltal:	***23***	***58***	***97***

Tafla 2: Árangur aldurshópanna í íslenska fleirtöluprófinu (hlutfall réttra svara).

Eins og sjá má gera fullorðnu þátttakendurnir næstum allt „rétt“ – eina frávikið er í raun fleirtalan af *þetir* þar sem ekki voru allir sammála. Skorið 86% er þó lægra en telja má sanngjarnt vegna þess að nokkrir gáfu fleirtöluna *þetirar* sem er alveg í samræmi við vel þekktar fleirtölumyndir á borð við *læknirar* og þess vegna hefði mátt telja hana „rétta“ þótt það væri ekki gert.

Samanburður við frammistöðu enskumælandi barnanna í rannsókn Berko sýnir að það eru meiri sveiflur í svörum íslensku barnanna. En ef litið er á meðaltölin fyrir hvern flokk verður munurinn ekki svo mikill. Eins og fram kom í (6) voru yngri enskumælandi börnin með 58–79% rétt svör fyrir orð í auðveldari flokknum ([s]- og [z]-fleirtala) og þau eldri með 80–97%. Þau yngri voru síðan með 14–28% rétt fyrir erfiðari flokkinn ([-iz]-fleirtala) en þau eldri með 33–39%. Svo munurinn á aldurshópunum er hliðstæður og frammistaðan býsna lík þegar á heildina er litið. Vegna þess að íslensku börnin þurfa að læra mun fjölbreyttari fleirtöluendingar (þar

[4] Í upphaflegri gerð prófsins, sem Indriði og félagar notuðu, voru fleiri orð en þau sem þarna eru talin. Við endurskoðun prófsins var talið nauðsynlegt að einfalda það og hér er aðeins miðað við orðin í endurskoðuðu gerðinni (Höskuldur og Sigríður 2013).

skiptir kyn og beygingarflokkur máli) en þau sem hafa ensku að móðurmáli (þar er í raun bara ein fleirtöluending sem síðan er borin fram á mismunandi vegu) er þetta í raun athyglisverð niðurstaða.

Nánari samanburð aldurshópanna má sýna á skýrari hátt á súluriti. Á *mynd 3* hafa orðin verið flokkuð eftir því hvort beygingin er veik eða sterk og hvort orðin eru þekkt eða óþekkt:

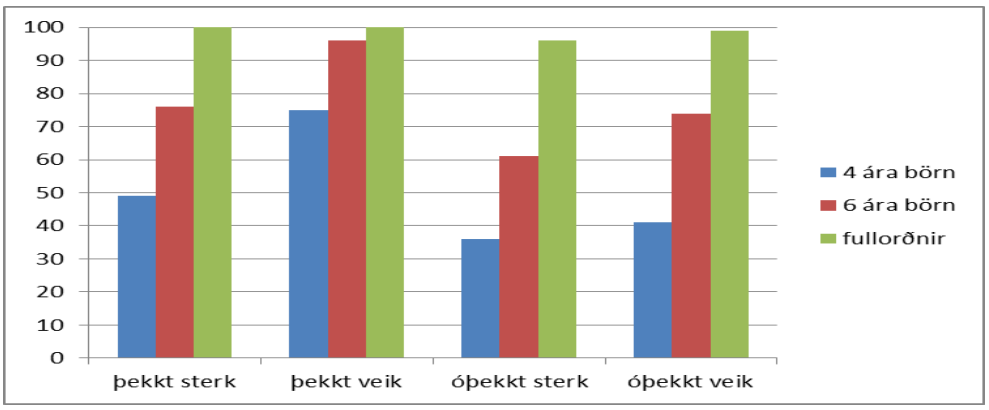

Mynd 3: Samanburður á árangri aldurshópa á íslenska fleirtöluprófinu.

Það sem sjá má á *mynd 3* má draga saman líkt og gert er í (9):

(9) a. Veik beyging er auðveldari en sterk, enda reglulegri.
b. Börnunum gengur betur með þekktu orðin en þau óþekktu. (Það á líka við um algeng orð með óreglulega beygingu eins og *bók*, *mús* og *fótur*.)
c. Strax við fjögurra ára aldur hafa börnin samt náð valdi á sumum fleirtölureglum og ekki bara lært fleirtölu einstakra orða.
d. Kunnáttan hefur vaxið talsvert við sex ára aldur, bæði að því er varðar þekktu orðin og almennu fleirtölureglurnar.
e. Það er næstum algjör samstaða meðal fullorðna fólksins um það hvað sé „rétt“ fleirtala, líka þegar óþekktu orðin eiga í hlut.[5]

Með þetta í huga getum við snúið okkur að færeysku könnuninni.

4. Føroysk úrslit

Sum nevnt omanfyri fáa føroysk navnorð ymiskar endingar í fleirtali, treytað av kyni og bendingarmynstri. Bendingarmynstrini líkjast teimum íslendsku, men hava fleiri tilbrigdi, sum víst verður í yvirlitinum í (10):

(10) Fleirtal av føroyskum navnorðum:
a. Sterkt bend kallkyns- og kvennkynsnavnorð í føroyskum kunnu sum í íslendskum fáa ymiskar endingar í fleirtali. Sterkt bend hvørkikynsorð hava sum oftast onga ending í fleirtali, men ikki øll. Tey flestu hava u-umljóð í fleirtali, um tað er -a- í stovninum í eintali, men ikki øll:
k *hundur – hund**ar**, fundur – fund**ir***
kv *fjøl – fjal**ar**/fjal**ir**, sól – sól**ir***

[5] Frávikin varða helst fleirtöluna af *neli* (þar var búist við *nelar* en *nelir* kom fyrir) og *þetir* (þar var búist við *þetar* en *þetirar* kom nokkrum sinnum fyrir). Í hvorugu tilvikinu eru þau frávik algjörlega fordæmalaus, sbr. þjóðaheiti eins og *Dani – Dan**ir*** og fleirtölumyndina *læknirar* sem er vel þekkt og þess vegna hefði *þetirar* getað talist „rétt“ mynd miðað við mál þátttakenda.

h *horn – horn, kerti – kerti/kerti**r**, glas – gl**ø**s, mark – m**a**rk/m**ø**rk*

b. Tey flestu veikt bendu kallkynsorðini fáa *-ar* ending í fleirtali, men ikki øll allastaðni. Veikt bend kvennkynsorð fáa øll *-ur*-ending í fleirtali. Veikt bend hvørkikynsorð kunnu fáa *-u* ella *-ur*-ending í fleirtali:
k *koddi– kodd**ar**, málari – málar**ar**/málar**ir**/málar**a***
kv *sápa – sáp**ur**, g**ø**ta – g**ø**tur*
h *eyga – eyg**u**/eyg**ur***

Í føroysku kanningini nýttu vit sama framferðarhátt sum í teirri íslendsku, við partvíst somu orðum. Victoria Absalonsen gjørdi kanningina, og luttakarar vóru 16 børn fødd í 2015 (sjey av teimum høvdu ikki fylt fýra ár, tá ið kanningin var gjørd í 2019), 14 børn fødd í 2013 (fimm av teimum høvdu ikki fylt seks ár) og seks vaksin til samanberingar (23–65 ára gomul). *Mynd 4* vísir tvey dømi úr kanningini:

Mynd 4: Dømi úr føroysku kanningini.

Í íslendsku kanningini høvdu vit bert eitt talorð við, tá ið vit søgdu, hvat var á myndunum (eitt nú *Hér er **einn** hundur*, *Hér eru **tveir** hundar*), men í føroysku kanningini var neyðugt eisini at hava eitt lýsingarorð við (hetta var sum oftast *vakur/vøkur/vakurt*; *vakrir/vakrar/vøkur*), har sum talorðið *ein* kundi vera kallkyn ella kvennkyn, og tað er kanska ikki altíð so lætt at hoyra, um sagt verður *tveir* (kallkyn) ella *tvær* (kvennkyn).

Talva 3 vísir orðini í føroysku kanningini, og sum fyrr eru tey orðini við feitum bókstavum, sum møguliga eru nakað fløktari enn hini:

Bending, kyn	**Kend orð**	**Tilgjørd orð**
sterkt bend		
k	hundur, selur, knívur, bóltur, veggur, steinur; **fótur**	
kv	sól, nál, skel; **fjøl**; **mús**, **bók**	
h	horn, ljón, **kerti**; **blað**, **tjald**, **glas**	lún; **kas**, **darm**
veikt bend		
k	koddi, risi, **málari**	**neli**, **teili**, **túsari**
kv	sápa, kvinna, panna	kíma; **krøða**, **dørga**
h	**oyra**, **eyga**	

Talva 3: Orðini í føroysku kanningini.

Samanbering við tey íslendsku orðini í *talvu 1* vísir, at tað eru partvíst tey somu orðini í føroyskum og íslendskum, sum eru eitt sindur fløkjalig í bendingini. Sum í

íslendskum eru *fótur*, *mús* og *bók* óreglulig í fleirtali og *blað*, *tjald* og *glas* kunnu sum í íslendskum hava *u*-umljóð í fleirtali (*bløð*, *tjøld*, *gløs*). Tað, sum líkist frá, er serliga tað, at vit hava málførismunir ella persónlig frábrigdi í fleirtali í summum orðum (samanber frágreiðingina í (10) frammanfyri, sí eisini Eivind Weyhe 1991, 1991b, 1996; Höskuldur Þráinsson o.fl. 2012:352–353). Legg eisini merki til, at í føroyskum hava vit orð sum *panna* við *-a-* í fleirtali (*p**a**nnur*), men eisini orð sum *søga – søgur* við *-ø-* í eintali og fleirtali og orð sum *gøta*, sum eisini kann vera *gata* (við *-a-*) í eintali, men altíð *gøtur* (við *-ø-*) í fleirtali. Harafturat er málførismunur í framburðinum av bendingarendingunum *-ir* og *-ur*. Samanumtikið kann mann so siga, at føroysk børn fáa ymiskar upplýsingar um sambandið millum eintal og fleirtal í málinum.

Sum væntað, var fleirtalið av teimum kendu orðunum lættari fyri børnini enn fleirtalið av ókendu ella tilgjørdu orðunum. Tey vaksnu gjørdu (næstan) alt „rætt“ sum verður víst í *talvu 4*:[6]

	4 ár	**6 ár**	**vaksin (23–65)**
kend sterk	34	44	98
kend veik	37	46	100
ókend sterk	31	36	83
ókend veik	21	26	92

Talva 4: Samanbering av aldursbólkum: Prosent rætt fyri ymisk sløg av orðum.

Munurin millum aldursbólkarnar verður sjónligari á stabbamynd sum *mynd 5*:

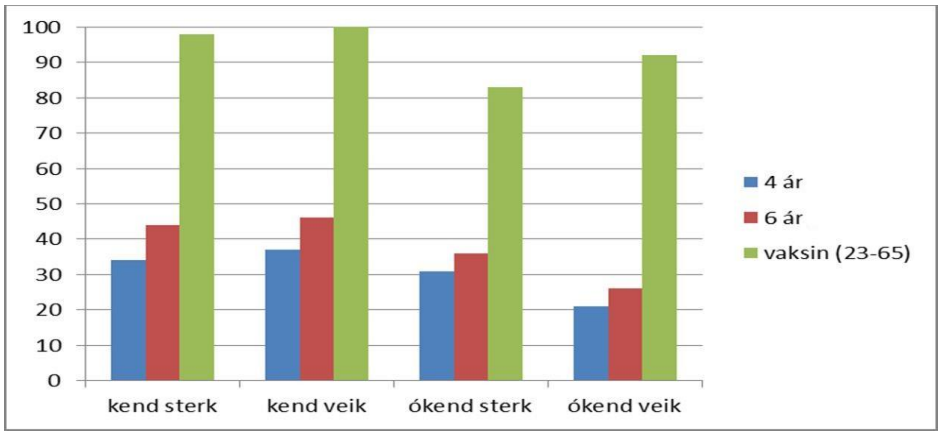

Mynd 5: Samanbering av aldursbólkum og orðasløgum (prosent rætt).

Mest óvæntað her er kanska tað, at tað ikki gongur betur hjá børnunum við kendu orðunum. Tey mest „torføru“ kendu orðini verða víst í *talvu 5*:

[6] „Skeivir“ formar av kendum orðum hjá teimum vaksnu vóru (tveir) *seljar* og (tvær) *skelir*. „Skeivir“ formar av ókendum (tilgjørdum) orðum hjá teimum vaksnu vóru (tvey) *kas* (2x) og (tvey) *darm*, sum kanska ikki skuldi verið dømt skeivt (samanber *tvey mørk/mark*). Ein segði (tvær) *kradrar* ístaðin fyri *krøður,* og ein segði (tveir) *túsar* ístaðin fyri *túsarir/túsarir/túsara*.

Bending, kyn	4 ár	6 ár	vaksin (23-65)
sterkt bend			
(ein) *mús - mýs*	0	7	100
(ein) *fótur – føtur*	19	15	100
(ein) *bók – bøkur*	13	21	100
(eitt) *blað - bløð*	25	36	100
(eitt) *tjald – tjøld*	0	8	100
(ein) *selur – selir/selar*	0	43	83
(ein) *fjøl – fjalir/fjalar*	0	0	100
(ein) *veggur – veggir*	7	21	100
(ein) *skel – skeljar*	0	0	83
veikt bend			
(ein) *risi – risar*	25	14	100
(ein) *málari – málarar/málarir/málara*	27	50	100
(ein) *kvinna - kvinnur*	25	29	100
(eitt) *oyra – oyru/oyrur*	14	29	100

Talva 5: Tey torførastu kendu orðini (prosent rætt).

Tað er óvæntað, hvussu ofta vit einki rætt svar fáa frá børnunum, serliga teimum yngru. Tað er møguligt, at onkur av orðunum ikki eru so vanlig í gerandismálinum hjá børnum, eitt nú *fjøl* og *skel* (sjálvt tey seks ára gomlu dugdu ikki fleirtalið av teimum). Kanska var tann føroyska kanningin eisini eitt sindur truplari fyri børnini enn tann íslendska, har sum vit høvdu bæði talorð og lýsingarorð við navnorðunum í føroyskum, men bert talorð í íslendskum (samanber *ein vakur hundur* vs. *einn hundur* o.s.frv.).

Sum víst í *talvu 4* omanfyri, gekk ikki nógv verri hjá børnunum við teimum ókendu orðunum. Hetta sæst eisini í *talvu 6*:[7]

Bending, kyn	4 ár	6 ár	vaksin (23-65)
sterkt bend			
(eitt) *lún – lún*	93	93	100
(eitt) *darm – dørm*	0	14	100
(eitt) *kas – køs*	0	0	50
miðaltal:	**31**	**36**	**83**
veikt bend			

[7] Orsøkin til, at tað sær út sum um tað gongur betur hjá børnunum við teimum sterkt bendu tilgjørdu orðunum enn teimum veikt bendu er orðið *lún*, sum er eins í eintali og fleirtali!

(ein) *neli – nelar*	27	21	100
(ein) *teli – teilar*	25	31	100
(ein) *túsari – túsarar/túsarir/túsara*	20	15	83
(ein) *kíma – kímur*	7	21	100
(ein) *krøða – krøður*	21	29	83
(ein) *dørga - dørgur*	27	39	83
miðaltal:	**21**	**26**	**92**

Talva 6: Samanbering: Prosent rætt fyri fleirtal av ókendum orðum.

Samanumtikið kann man so siga, at hvørki tey fýra ella seks ára gomlu føroysku børnini hava lært seg til fulnar tær almennu reglurnar um fleirtal av navnorðum í føroyskum, sum vaksin fólk duga.

5. Umræða

Í upphafi þessarar greinar var því spáð að kannski þyrftu íslensk og færeysk börn meiri tíma en enskumælandi börn til þess að ná tökum á fleirtölureglum móðurmáls síns vegna þess að íslensku og færeysku reglurnar eru mun flóknari en þær ensku. Þegar málið var svo skoðað nánar kom í ljós að þótt reglur um fleirtölu nafnorða séu að ýmsu leyti svipaðar í íslensku og færeysku, þ.e. þær fara eftir kyni og beygingarflokki nafnorðsins, er meiri breytileiki í færeyskunni á þessu sviði. Niðurstöðurnar úr færeysku könnuninni, sem voru raktar í 4. kafla, benda til þess að þessi breytileiki kunni að flækja málið fyrir færeyskum börnum á máltökuskeiði.

Til að fá einfaldan samanburð á niðurstöðunum úr þeim þrem rannsóknum sem hér er sagt frá er best að sleppa þekktu orðunum úr vegna þess að í könnun Berko var bara eitt þekkt orð (*glass*). Í ensku er síðan enginn greinarmunur sem samsvarar sterku og veiku beygingunni í íslensku og færeysku. Þess vegna er einfaldast að steypa tilbúnu orðunum saman í einn flokk í hverju máli og skoða bara hvernig kunnáttan þróast hjá börnunum miðað við þá fullorðnu. *Tafla 7* sýnir þennan samanburð:[8]

	4 ára	**6 ára**	**fullorðnir**
enska	50	66	100
íslenska	39	68	97
færeyska	26	31	88

Tafla 7: Samanburður á fleirtölukunnáttu þriggja aldurshópa. Hlutfall réttra svara.

Þessi samanburður verður sýnilegri á súluriti eins og *mynd 6*.

[8] Ástæða þess að fullorðnir færeyskir þátttakendur eru hér einungis sagðir hafa svarað „rétt“ í 88% tilvika er m.a. sú að tveir þeirra notuðu ekki *u*-hljóðvarp í fleirtölunni af orðinu (eitt) *kas* (þótt þeir gæfu allir hljóðverptu myndina *dørm* fyrir (eitt) *darm*), sbr. *töflu 6*. Svo kannski eru 88% of lág tala hér. En hún sýnir í raun að það er ekki full samstaða um fleirtölu í færeysku í öllum tilvikum og það skiptir væntanlega máli fyrir börnin.

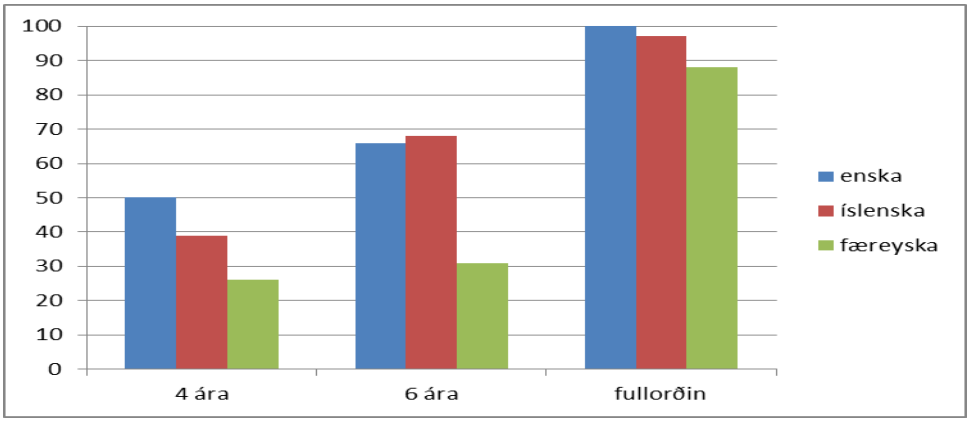

Mynd 6: Samanburður á fleirtölutileinkun barna í ensku, íslensku og færeysku.

Hér sjáum við að enskumælandi börnin eru komin lengra en þau íslensku og færeysku við fjögurra ára aldur, en við sex ára aldur hafa þau íslensku náð þeim. Þau færeysku hafa það hins vegar ekki. Ástæðan er trúlega meiri breytileiki í færeyskri fleirtölu en íslenskri og enskri, auk þess sem færeyska prófið var kannski í eðli sínu aðeins flóknara en hin (innihélt lýsingarorð auk töluorða). En auðvitað ná Færeyingar tökum á fleirtölu nafnorða á endanum eins og þeir sem tala ensku eða íslensku. Það er bara ekki eins auðvelt.

HEIMILDIR

Áslaug J. Marinósdóttir. (1983). *Tölumyndir nafnorða í nefnifalli hjá íslenskum börnum*. BA-ritgerð, Háskóla Íslands, Reykjavík.

Áslaug J. Marinósdóttir og Guðrún Sigurðardóttir. (1980). Athugun á fleirtölu í barnamáli. *Mímir, 28*, 29–45.

Eivind Weyhe. (1991a). Pluralis af nomina agentis på -ari i færøsk. *Danske folkemål, 33*, 263–275.

Eivind Weyhe. (1991b). Nøkur orð um bendingarmun í føroyskum bygdarmálum. *Málting, 1*, 16–22.

Eivind Weyhe. (1996). Bendingarmunur í føroyskum málførum. *Íslenskt mál*, *18*, 71–118.

Höskuldur Þráinsson, Hjalmar P. Petersen, Jógvan í Lon Jacobsen og Zakaris Svabo Hansen. (2012). *Faroese. An Overview and Reference Grammar (*2. útg.). Fróðskapur og Málvísindastofnun Háskóla Íslands.

Höskuldur Þráinsson og Sigríður Magnúsdóttir. (2013). *Fleirtölupróf* (endurskoðuð útgáfa). Háskóli Íslands.

Indriði Gíslason, Sigurður Konráðsson og Benedikt Jóhannesson. (1986). *Framburður og myndun fleirtölu hjá 200 íslenskum börnum við fjögra og sex ára aldur*. Kennaraháskóli Íslands.

ABSTRACT

‘On the acquisition of plural formation by Icelandic and Faroese children’

Keywords: Faroese, Icelandic, language acquisition, plural formation, wug-test

This paper compares the development of plural formation of nouns by children acquiring Icelandic and Faroese. The data were collected by using Icelandic and Faroese adaptations of the famous wug-test originally designed for English speaking children by Berko 1958. Whereas plural formation of nouns is very simple in English, basically involving the addition of the plural marker /s/, it is more complex in Icelandic and Faroese, depending for the most part on the gender and inflectional class of the nouns in both languages. Hence one would predict that plural formation is acquired earlier by English speaking children than by children acquiring Icelandic and Faroese. Moreover, since there is more variation in plural formation in Faroese than in Icelandic, it seems likely that plural formation is somewhat easier to acquire by children growing up in an Icelandic environment than in a Faroese one. These predictions are basically borne out as shown most clearly in *mynd 6* (picture 6): The 4 year old English speaking children tested by Berko were able to produce a "correct" plural form of novel words (nonsense words) about half the time whereas the four year old children acquiring Icelandic and Faroese tested by the authors were lagging behind in this respect. At the age of 6 the Icelandic speaking children had "caught up" with the English speaking 6 year olds but the Faroese speaking children had not yet done so. Adult speakers of all three languages did of course very well on the tests, as shown on *mynd 6*, although the possible variation in Faroese plural formation may have confused the Faroese speakers a little bit.

Sigríður Magnúsdóttir
Háskóla Íslands
siggatal@gmail.com

Victoria Absalonsen
Tekniski Skúlin í Klaksvík
victoria@tsk.fo

Höskuldur Thráinsson
Háskóla Íslands
hoski@hi.is

HJALMAR P. PETERSEN

Leksikalisering til hjáorð

1. Inngangur

Stakorðamyndan (*e. univerbation*), sum her er viðgjørd, er, har viðsett orð + navnorð verður til eitt nýtt orð við úttrykki og innihaldi. Dømi er, har navnheildin [[beinan$_{L}$] veg-in$_{N}$]$_{NH}$ verður til eitt hjáorð [$_{HH}$ beinavegin]. Úrslitið av stakorðamyndanini er eitt nýtt leksem í málinum. Tey orð, ið eru til umrøðu, eru greinbær, men tað ultimativa úrslitið av leksikalisering eru ógreinbær orð sum *eisini*, ið ikki kann greinast í smærri partar, t.e. eingin fatar hetta sum *eins veg*(*in*), haðan tað upprunaliga kemur (Weyhe 2020).[1] Hetta er mótsett *allatíðina*, har vit kenna partarnar aftur, nevniliga leksemini ALLUR og TÍÐ.

Dømi um, tað, ið er til umrøðu í greinini, er:

		Syntaks	Morfologi
(1)	a.	her beint	herbeint, herbeintnar
	b.	so leiði-s	soleiðis, soleiðisni, soleiðisna(r)
	c.	nógvar stað-	nógvastaðni, nógvastaðnani
	d.	nógva steðs	nógvasteðs
	e.	beinan vegin	beinavegin, beinaveginar
	f.	allar tíðir-nar	allatíðina(r)

Stakorðamyndan skal her skiljast sum ““becoming a word” of phrases” (Booij 2007:19), og øll dømini í (1) eru dømi, har viðseting + navnorð verður til eitt einstakt orð, t.e. leksikalisering. Hetta merkir, at vit fara frá, at eitt hvørt er produktiv syntaks til, at tað verður til einstøk orð í mentala orðastovni okkara og hoyrir til morfologiina, og tí kunnu eftirfesti verða knýtt aftur at sum *herbeint+nar*.

2. Tilfarið

Tilfarið kemur frá FADAC databankanum (*Faroese-Danish-Corpus*). Hesin bankin varð upprunaliga gjørdur á SFB *Sonderforschungsbereich Mehrsprachigkeit* (Universität Hamburg) at arbeiða við føroyskum-donskum málamóti og tvímæli í tíðarskeiðnum 2005–2011; síggj Petersen (2010) og https://www.uni-hamburg.de /sfb538/forschungsprogramm/historische-aspekte/varianz.html.

Eg havi nýtt 42 samrøður úr FADAC, og so havi eg eisini tilfar úr FTB, t.e. *Føroyskur talumálsbanki* (clarino.uib.no), sum fevnir um tilsamans 108 heimildarfólk, gomul, miðaldrandi og ung. Av tí at hvørki aldur, kyn ella stað hevur nakað at siga, tá ið talan er um nýtslu av hesum orðum, verða hesir variablar ikki tiknir við í viðgerðini, sbr. Petersen (2019a).

Aftur at talumálsdata havi eg nýtt Seðlasavnið á Føroyamálsdeildini, Føroyska Orðabók (Poulsen o.fl., 1998) og Føroyska samheitaorðabók (Thomsen, 2000).

[1] Tað er skeivt, tá ið Weyhe (2020:3) sigur, at *-ni* er lagt aftur at einum formi sum **eisin+ni*. Tað, sum hendir, er, at *eins vegin* verður til **eisegin*, og fyri at fáa gjøgnumskygda merking, løgdu fólk staðareftirfestið *-i*, sum er í *út+i*, *inn+i* afturat: **eisegin+i*, so at ein setningur sum *vit fara *eisegin+i heim* fór at merkja, ’vit fara/ganga **á** tí sama vegnum heim’ (Petersen, handrit).

3. Stakorðamyndan og avleiðsla

Dømini í (1) eru dømi við stakorðamyndan til eitt hjáorð (*allar tíðirnar* > *allatíðina*), og har eru dømi við stakorðamyndan og avleiðslu. Hetta er í hvønnfalli *onkran stað* til *onkrastað-*. Aftur at hesum formi verður eftirfestið *-ni* lagt, so at úrslitið er hjáorðið *onkrastað**ni***. Sum sæst er *-n* í *onkra**n*** burtur. Komið verður inn á hesi eftirfesti aftur í 4.3, eftir at fyrri liður og seinni liður eru viðgjørdir í 3.1 til 3.4.

3.1 Hjáorð + BEINUR

Stakorðamyndan er av hjáorðunum *her* og *har* og lýsingarorðinum *beinur* í hvørkikyni í hvør-, hvønnfalli í eintali, *beint*, sum fungerar sum eitt hjáorð. Hesir formar koma fyri í tilfarinum:*herbeint* (60), *harbeint* (52), *herbeintnar* (7) og *harbeintnar* (12). Vanligast er sostatt at hava *her-* og *harbeint*, og aftur at hesum formum kann so *-na(r)* verða lagt til at leggja dent á, t.e. ekspressiv nýtsla, so at munur er á *herbeint er gott at vera* og *herbeintnar er gott at vera*, har seinni setningur er sagdur við serligum, ekspressivum máltóna.

3.2 Annarleiðis, beinleiðis og soleiðis

Seinni liður av samansetingum við *-leiðis* er hvørsfall í eintali av norrønum *ija*-stovnum sum *árdegis* 'um morgunin'. Kvaran (1990/1991:15) vísir dømi við *-leiðis* frá 14. øld í norrønum, *hafleiðis* og *réttleiðis*. Fritzner (1896:91) bólkar *réttleiðis* 'beint fram' í síni stóru, norrønu orðabók sum eitt hjáorð. Hvørsfall í eintali av hesum stovnum varð brúkt sum tíðar- og staðarhjáorð í norrønum (Kvaran 1990/1991), og teir formar, sum eru í føroyskum, eru eisini hjáorð; nevnast kunnu orðaformar sum *uttanhýsis*, *innanlendis*, *sjóvegis* (Petersen 2019b).

Orðaformar eins og *annarleiðis* og *soleiðis* eru til í øðrum norðurlandamálum sum danskt *anderledes* frá *annar*-hvrf.eit.kk (Katlev 2000:86), svenskt *annorledes* og norskt (dialektalt) *annleis, annaleis* og *annsleis*. *Soleiðis* gongur aftur til frumnorrønt **swālaiðiōs* 'slíka + leið'. Formar har navnorðið *lund* hevur verið nýtt í stakorðamyndan í norðurlandamálum, eru ikki til í føroyskum uttan í lániorðinum *nøku(n)lunda* frá donskum *nogenlunde*. Her kann mann hava *-n* í føroyskum, ella tað er burtur.

Eftirfestið *-nar*, sum varð nýtt í *herbeint-nar* og *harbeint-nar*, kemur fram í styttum formi í *soleiðis-na*, meðan hin formurin, *soleiðisnar*, eisini er til, síggj 4.3 um uppruna. Talið á formunum, sum eg fann eru: *soleiðis* (647), *soleiðisnar* (100), *soleiðisna* (8), *soleiðisni* (3), *annarleiðis* (33), *beinleiðis* (33).

Fram kemur, at teir eldru formarnir, *soleiðis*, hava størstu útbreiðslu. Formar við eftirfestinum *-ni* koma ikki so ofta fyri, og sama geldur fyri *-na*. Formurin *soleiðisna* var mest brúktur av einum heimildarmanni, og hetta kann benda á, at í staðin fyri at tosa um, at munur er ímillum ættarlið og kyn, so kunnu hesir formar vera einstaklingsbundnir. Umframt formarnar, ið nevndir eru, hava vit eisini *somuleiðis*. Eisini er til formurin *soleiðis**ni*** (https://seðlasavn.setur.fo). Legg merki til, at tey flestu stava *annarleiðis* sum *annaðleiðis*.

3.3 Stakorðamyndan av magnarum

Magnarar (*e. quantifiers*) eru orð, sum siga frá mongd. Skilt verður ímillum universellar magnarar (*allir, hvør, ein og hvør*), eksistentiellar magnarar (*ein*, *summur*, *onkur*, *mangur*) og negativar magnarar (*eingin*).

Dømini í 3.3.1 til 3.3.3 hava magnarar sum fyrra orðapart. Seinni liður í hesum samansetingum hevur leksemið TÍÐ ella STAÐ/STEÐS, og við at hava ein magnara sum fyrra lið, fáa vit hjáorð sum *onkutíðina*, *allastaðni, allasteðs*.

3.3.1 Magnari + STAÐUR

Stakorðamyndan av einum magnara + STAÐUR er til í hinum norðurlandamálunum, sbr. svenskt *någon**stans***. Legg eisini merki til eftirfestini, sum eru nýtt; tey eru *-ni*, *-nis*, *-na* og ein samanrenning av *-na*, í t.d. *allastað**na*** og *-ni* til *-nani*, sum er eitt fullkomiliga nýtt eftirfestið. Formarnir, sum eg havi funnið, eru: *aðrastaðni* (64), *aðrastaðnis* (20), *aðrastaðna* (1), *allastaðni* (63), *allastaðnis* (22), *allastaðna* (3), *allastaðnar* (4), *allastaðnani* (2), *einastaðni* (3), *fleistastaðni* (1), *forskelligastaðni* (6), *nakrastaðni* (13), *nakrastaðnis* (3), *nógvastaðna* (1), *nógvastaðni* (4), *nógvastaðnani*[2], *nógvastaðnis* (2), *ongastaðna* (1), *ongastaðni* (14), *ongastaðnis* (1), *onkrastaðnis* (5), *onkustaðna* (1), *onkustaðni* (23), *onkustaðnis* (1).

Teir ymisku formarnir verða umrøddir í 4, men her sæst kortini, at *-ni* og *-nis* formarnir eru vanligari enn teir við eftirfestinum *-na*.

Umframt formarnar omanfyri, hevur *Føroysk orðabók* (1998) formin *ymsastaðni* og *Samheitaorðabókin* (2000) nevnir *ymsastaðna*. Báðar orðabøkur hava *summastaðni*, tann seinna hevur eisini hevur eisini *summstaðni*.

3.3.2 Magnari + -steð(s)

Seinni liður av formunum, *-steðs*, er úr donskum *-steds*. Formar, ið eg havi funnið, eru: *allasteðnani* (1), *allasteðs* (7), *allasteðsinar* (1), *aðrasteðs* (10), *nakrasteðs* (2), *ongasteðs* (1), *onkrasteðs* (5), *onkrasteðsnar* (1), *onkusteðs* (2).

3.3.3 Magnari + TÍÐ

Univerbatión við TÍÐ sum seinna liði og magnara sum fyrra liði er væl kent í germanskum, sbr. enskt *some**time**s* og danskt *al**tid*** og føroyskt *al**tíð***. Formarnir, ið eg havi funnið í nevndu databasum, eru: *allatíð* (9), *allatíðinar* (1), *allatíðina* (65), *ongantíð* (330), *onkuntíð* (19), *onkutíð* (400), *onkutíðirnar* (4), *onkutíðina* (12), *nakrantíð* (35), síggj eisini 3.5 *Samandráttur*.

3.4 Beinur + VEGUR

Í enskum verður *-way* brúkt í hjáorðum sum *al**way**s*, og í føroyskum eru eisini hjáorð við *-veg* sum seinna liði, og hesi eru úrslit av eini stakorðamyndan: *allanveg* (4), *allanvegin* (13), *beinaveg* (19), *beinavegin* (54), *beinaveginar* (1), *handaveg* (2), *handavegin* (13), *hendaveg* (3), *hendavegin* (17), *hendavegnar* (1), *hinveg* (2) og *hinvegin* (13).

Viðvíkjandi VEGUR sum seinna liði, so greinar Weyhe (2020) upprunan til *eisini* sum komandi frá *eins **veg**(in)*. Her er leksemið VEGUR seinni liður, men *eisini* er nú fullkomiliga leksikaliserað, og tað ber ikki til longur at síggja upprunapartarnar.

3.5 Samandráttur

Av tí at data ikki er so stórt, er best ikki at vera ov avgjørdur, tá ið talan er um niðurstøður. Tað kemur kanska ikki á óvart, at grundformarnir eru nýttir av øllum (Petersen 2019a), t.e. slíkir sum *herbeint*, *soleiðis*, *allasteðs*, *allatíð*. Annað stig í gongdini er, har eitthvørt verður lagt afturat, og tað varð gjørt upprunaliga fyri at leggja dent á. Vit kalla hetta ekspressiv nýtsla (Petersen 2022), og hon er í formum sum *herbeint**nar***, *soleiðis**nar***, *allasteðs**inar***. Formarnir við *-nani* hoyra til suðuroyarmál.

4. Leksikalisering

Nógv orðaskifti hevur verið, og er, um leksikalisering og grammatikalisering innan málvísindi. Til ber ikki her at fara út í allar smálutir hesum kjaki viðvíkjandi, tað er,

[2] Formurin *nógvastað**nani*** er frá Janus í Dímun. Slíkir formar eru vælkendir í Suðuroy. Tað kann vera, at hesir formar eru lokalir. Í talumálsdatabasuni FTB er formurin *allastað**nani*** úr Porkeri úr Suðuroy. Heimildarmaðurin er føddur í 1942.

hvat nágreiniliga er leksikalisering og hvat er grammatikalisering. Hetta er tí, meiningarnar stundum eru rættiliga ymiskar. Eg vísi til Traugott og Trousdale (2016), Brinton (2012:135–167), Brinton og Traugott (2005), Himmelmann (2004), Lehmann (2002), Anttila (1989:149–151) og Bauer (1983:42–61).

Ein ógviliga stutt greining av leksikalisering er "whenever a linguistic form falls outside the productive rules of grammar it becomes lexicalised" (Anttila 1989:151). Hetta merkir, at hjáorðini, sum nevnd eru frammanfyri, eru úrslitið av leksikalisering. Tað er tí eitt nú *allatíðina* ikki er produktivt, soleiðis at fyrri liður hevur samstarvsbending við tann liðin, hann modifiserar, sum kravt av syntaksini.

Sambært Lehmann (2002:13), so er tað soleiðis, at leksikalisering "involves a holistic access to a unit". Tað merkir, at eitt orð, sum er úrslit av leksikalisering, ikki kann býtast í partar (Brinton 2012:144), og tað nýggja orðið er eitt orð í orðastovninum við úttrykki og innihaldi. Weyhe (2020) vísir, hvussu *kortini* í føroyskum er blivið til úr *hvárt (ið) er* > **kvárti* > *korti* (í Sandoy, ikki til longur). Síðani verður *-ni* eftirfestið, sambært honum, lagt aftur at *korti-* til *kortini*. Hesin formurin, *kortini*, er avgjørt ein eind, og fólk fata ikki hetta longur sum gjørt burtur úr teimum pørtum, sum nevndir eru omanfyri. Eitt annað dømi um leksikalisering er *alskyns* (Petersen 2019a), ið gongur aftur til *als kyns*. Tað, sum hendir er, at *-sky* verður óvæntað til [ʃ]. Mann skuldi havt palatalisering av *ky-* í *kyns* til [tɕʰɪns], sum er tað vanliga, sbr. at *kyn* hevur framburðin [tɕʰi:n], ikki [*ʃi:n], sum er í *skyn*. Tá ið tey tvey orðini *als kyns* verða til eitt, fatar málbrúkarin tey ikki longur sum leksemini ALLUR og KYN, men sum eitt orð ALSKYNS, og tað kemur fram við, at –s+k+i verður til [ʃ], t.e. orðamarkið er burtur, so palataliseringin er av *al**sky**ns*, og ikki av *als**ky**ns*.

Tað er lætt at vera samdur við Lehmann í, at ein leksikaliseraður formur "involves a holistic access to a unit", og at úrslitið er eitt leksem í málinum, sum hevur eitt úttrykk og eitt innihald: ALLASTAÐ+NI 'í øllum støðum', EISINI 'somuleiðis' og t.d. ALSKYNS 'av øllum sløgum'.

Heldur ikki nýtist tað vera nakar ivi um, at tað absolutta endapunktið av leksikalisering er ein óigjøgnumskygdur formur sum júst EISINI, HISSINI og KORTINI. Hesi orð kunnu í dag ikki greinast í smærri partar, og er talan her um leksikalisering, har – í hesum føri – ein frasa er blivin til eitt orð í tí mentala orðasavninum. Men ein leksikaliseraður formur er avgjørt ikki altíð óigjøgnumskygdur. Bauer (1983:49) vísir til enskt *warm-th*, sum er "analyzable but lexicalized". Tað merkir, at fólk duga at síggja, at hetta orðið kann greinast sundur í *warm* og *-th*. Hetta sama er í føroyskum í orðum sum *deila* og ein *deil-**d***. Hóast *-d* ikki longur er nakað eftirfestið, ber nokk til at síggja sambandið ímillum *deila* og *deil-d*.[3]

Í *allatíðina* og *beinavegin* og øllum hinum formunum, sum eru til umrøðu her, duga fólk allarhelst at greina formarnar sum *allur* og *tíð* og *beinur* og *vegur*. Sbr. tó, at ikki øll vita, at *beinavegin* kemur frá *beinur* og *vegur*, men síggja fólk sambandið ímillum, vísir tað, at hetta ikki eru óigjøgnumskygdir formar, og hetta er í samsvari við Himmelmann (2004), sum sigur, at í leksikalisering hendir tað, at "an originally compositional expression is treated more and more as a single processing unit, thereby becoming more and more opaque and finally an unanalyzable simple sign", sbr. eisini Brinton og Traugott (2005:96–97), sum koma inn á hetta sama. Av týdningi er at leggja merki til, at hann sigur at leksikalisering er stigvís, og at endapunktið er ein óigjøgnumskygdur formur. Tað merkir, at struktururin í navnheildini [[*allar*] *tíðirnar*]$_{NH}$ hvørvir í einum, og vit fáa hjáorðið [*allatíðina*]$_{HH}$, sbr. eisini (1) fyrst í greinini, men vit kunnu kortini sum einki kenna partarnar aftur, til teir smátt um smátt verða fullkomiliga óigjøgnumskygdir, sum hent er í *kortini,*

[3] Tað er skeivt, tá ið Thráinsson o.fl. (2012:213) fata *-d* í *deil+d* sum eitt atfesti synkront, tí talan er ikki um *deil+d*, men um *deild-*.

hissini, eisini. Tað góða við greiningini hjá Himmelmann, sama geldur fyri Brinton og Traugott (2005:96–97), er, at tey siga, at leksikalisering er í stigum, men tó soleiðis, at endastigið er eitt orð, sum ikki kann greinast í smærri partar. Hetta kann setast upp soleiðis:

(2)

Syntaks	*Leksikalisering 1*	*Leksikalisering 2*	*Leksikalisering 3*
a. beinan veg	beinaveg	beinaveginar	
b. eins veg	einsveg	ei(n)seg/-sig	eisini
c. so leiðis	soleiðis	seiðs	soíðs

Eg havi sett upp formarnar *seiðis* /sai:is/ og *soíðs* /so:ui:s/, sum eru at hoyra í talu fyri *soleiðis*. Formarnir eru ikki ógjøgnumskygdir. Í hvussu so er hevur tann, ið skrivaði bondini av, skrivað teir sum *soleiðis*, altso fatað, hvørjar liðir, talan er um. (Heimildarfólk: fødd í 1962; 2000; 1963). Tá ið vit, ella um vit, um t.d. 100 ár bara hava formin *soíðs*, og ikki *soleiðis*, tá er *soleiðis* > *soíðs* fullkomiliga leksikaliserað á sama hátt sum *eisini* (< *eins veg*(*in*)), men her er tað kortini soleiðis, at skriftmyndin fer at virka varðveitandi.

4.1 Autonomi, fonetisk reduktión og minni greinbærir orðapartar

Her verður fyrst hugt at upprunananum til fyrra part av samansetingunum, og síðani verður nortið við, í hvussu stóran mun hesir formar kunnu greinast í smærri orðapartar.

Fyrri partur av hesum samansettu orðum kemur í stóran mun frá hvønnfalli í ein- ella fleirtali, og tað er ikki óvanligt at hava adverbialt hvønnfall (e. *adverbial accusative*) Butt (2006:7).

(3) a. Vit koma **mánadagin**.
b. Vit arbeiða **allan dagin**.
c. Vit arbeiða **alla tíðina**.

Sagnorðini *koma* og *arbeiða* í (3) eru óávirkandi sagnorð (hvønnfalsleyst sagnorð, *koma*, og *arbeiða* er eitt óergativt sagnorð). Hetta merkir, at navnheildirnar *mánadagin*, *allan dagin* og *alla tíðina* ikki eru ávirki. Tað er ikki so, at vit 'arbeiða *uppá* allan dagin', og at vit 'arbeiða *uppá* alla tíðina'. Navnorðini hava ikki tann merkingarliga leiklutin TOLANDI, og tey eru ikki ávirki, sbr. at sagnorðini eru óávirkandi, og tískil ikki taka nakað ávirki sum fylliheild. Navnorðini í (3) eru viðhang, og er talan um hjáheildir, sum formelt eru í hvønnfalli, og fungera hesi viðhang sum hjáliðir.

Stakorðamyndan er av hvønnfalli í fleirtali í *ongar stað-*. Hvørfall er *eingir* ella *ongir*, og hvønnfall er *ong**ar***. Hesin formurin liggur aftan fyri *ongastað-ni* frá *ongar stað-* pluss *-ni* eftirfestið. Endingin í fleirtali *-ar* verður til *-a*, t.e., vit hava fonetiska reduktión.

Hvønnfall í fleirtali er í *aðr**ar** stað-* (hvrf.kk.: *aðr**ir***); *all**ar** stað-* (hvrf.kk.: *all**ir***); *nakr**ar** stað-* (hvrf.kk.: *nakr**ir***), *nógv**ar** stað-* (hvrf.kk.: *nógv**ir***). Kallkyn í hvønnfalli í eintali er í *anna**n**staðni* í *Sjúrðarkvæðunum*, sum Schrøter skrivaði niður í 1818, og sum Matras greiddi til prentingar í 1951–53. Formurin *annanstaðni* er á bls. 16. *Annanstaðni* er mær vitandi ikki til í nútíðarføroyskum, men tríggir orðaseðlar eru til við *annanstað*. Tá ið vit hava fingið ein form sum *aðrastaðni*, er hetta kopierað og brúkt við tí innlænta hefta forminum *-steðs* í *aðrasteðs* . Hetta sama er í øðrum formum við *-steðs*.

Í *allatíðina* er tað antin hvønnfall í eintali *alla tíðina*, sum er basan, ella hvønnfall í fleirtali *allar tíðirnar*. Í tí seinna føri er máað av forminum *tíðirnar* til *tíðina*.

Tað er eitt sindur verri at greiða frá *-n* í *nakra-**n**-tíð* og *onku-**n**-tíð.* Komið verður inn á hetta aftur í 4.2, men hvønnfalsformurin av *onkur* kann vera *onkr**an*** og eisini *onk**un*** í kallkyni í eintali. Hvønnfall í eintali er basan aftan fyri *beinavegin* frá *beinan* + *veg* + ta bundnu endingina *-in*, og gongur hetta aftur til syntaktiska frasu sum til dømis *far nú beinan vegin heim*!, t.e. 'ein vegur, sum er beinur' til *far beinavegin heim*!, t.e. 'alt fyri eitt'. Í *annarleiðis* er tað hvørfall í eintali, sum er basan, sbr. eisini danskt *anderledes* (Katlev 2000:86).

Tá ið univerbatiónin hendir (*allar tíðirnar* > *allatíðina*) hvørvir tann syntaktiski bygnaðurin í einum [[*allar*] *tíðirnar*]$_{NH}$ > [*allatíðina*]$_{HH}$, men tað er eingin grund til at halda, at fólk ikki kenna partarnar í hjáheildini [*allatíðina*]$_{HH}$ aftur, og eru fólk før fyri at seta hetta í samband við leksemini ALLUR og TÍÐ. Leksikalisering førir ikki alt fyri eitt við sær, at formarnir verða óígjøgnumskygdir, og tað er tí hon er stigvís. Endapunktið er kortini óígjøgnumskygd, sum víst, tá ið *kortini, hissini, eisini* vórðu nevnd. Í fleiri av formunum, sum her eru til umrøðu, er kortini ein fonetisk reduktión hend, og hon kann vera íkomin, tí formarnir eru frekventir og nógv brúktir, og sostatt bríndir.

4.2 Onkuntíð og nakrantíð

Tað løgna við *onkuntíð* og *nakrantíð* er, at *onkun* og *nakran* er kallkyn, og *tíð* er kvennkyn.

Eg havi víst, at talan er um stakorðamyndan, og fyrri liður upprunaliga varð viðsettur. Her er tað reglan í føroyskum, at navnorðið hevur tað kontrollerandi kynið (Corbett 1999; Petersen 2009), sum merkir, at tað ger av, hvat kyn tey viðsettu orðini hava. Tað sæst í m.a. *onkun*-kk. *stað*-kk. Ístaðin fyri *onkuntíð* og *nakrantíð*, áttu vit at havt *onkratíð* og *nakratíð*, og hesir formarnir eru mær ókendir.

Í føroyskum er til formurin *onkun* sum hvønnfall eintal í kallkyni, sbr. 2. Mósebók 21,12 *slær **onkun*** og í kvæðamáli sum "*Rólvur vitjar út **onkun** morgun*." (Gongurólvskvæði, CCF 29E, ørindi 74). Sbr. eisini orðafelli *eingin hevur so mangan óvin, at hann hevur ikki **onkun** málvin* (Petersen 2003, reviderað útg. á netinum, sprotin.fo). Ikki er formurin *onkun* vanligur, men hann er til, og Hammershaimb (1854[1969]:298) nevnir *onkun*, og sigur, at tað 'er sammentrukken af *einhvörn*'. Í *Føroyskari orðabók* eru dømi í frágreiðingunum sum ***onkun** stormdag fer træið um koll*.

Onkuntíð og *nakrantíð* hava fingið mynstur sítt frá kallkynsformum sum *nakran stað- > *nakranstað-ni > nakrastaðni*. Talan er sostatt um analogi, eitt heiti, sum oftast hevur verið brúkt í søguligum málvísindum. Unggrammatikarar sum Paul, Brugmann og Von Der Gabelens brúktu ikki analogi bara til at greiða frá málbroytingum, men løgdu dent á, at analogi eisini hevði týdning, tá ið talan var um málinnlæring/máltøku og málnýtslu (Fischer 2018:85). Paul (1880[1909] leggur millum annað dent á málinnlæring ígjøgnum erfaringar, har mann hevur endurtøkur av líknandi formum og mynstrum í næstan eins umstøðum. Tað merkir, at ein formur sum *nakran stað > nakrastaðni* kann ávirka og skapa eitt netverk til aðrar, og tað viðførir, at vit fáa formar *onkuntíð* og *nakrantíð*. Tað er sostatt ein relatión ímillum hesar formar, ið er íkomin við innlæring og málnýtslu. Tað kann enntá eisini vera, at sambandið við talandi og kropp hansara spælir inn, soleiðis at skilja at STAÐ er sentralari enn TÍÐ, og um so er, so eru formarnir við *stað* eldri enn teir við *tíð*.

4.3 Eftirfestini. Uppruni og nýtsla

Í EISINI varð eitt *-i* lagt aftur at **einsegin*, (upprunaliga frá *eins vegin*), tí hesin formurin varð blivin avoldaður og óígjøgnumskygdur. Tá ið fólk vóru farin frá at

siga *eins vegin* til at siga *vit fara *einsegin heim*, vildu tey hava ein gjøgnumskygdari orðaform, og løgdu tíkil staðaratfesið *-i*, sum er í *út+i*, *inn+i* afturat, *vit fara *einsegin+i heim*, sum nú merkir 'vit fara/ganga **á** tí sama vegnum heim'.

Orð sum *haðan* og *vestan* hava upprunaliga eitt eftirfesti *-an*, ið merkti 'frá'. Henda merkingin er kámað burtur, og vit hava ikki *hað-an*, *vest-an*, men *haðan-, vestan-* og tí síggja vit *haðanifrá*, *vestanifrá*, har *frá* er lagt afturat *haðani* og *vestani*. Í eldri føroyskum hevur mann havt eitthvørt sum *haðan og til Sandavágs er ikki so langt* 'frá har og til Sandavágs er ikki so langt'. Tá ið *-an* hevur mist sína merking 'frá', verður staðaratfestið *-i* lagt afturat, *haðan+i*, sum merkti 'frá STAÐUR og til Sandavágs er ikki langt at fara'. Her er upprunin til eftirfestið *-ni*, t.e., at talan er um eina styrking av tí merkingarliga bliknaða *-an*. T.v.s., ein grammatisk eind, A, fær stuðul frá aðrari, B, har B styrkir um merkingina, ið A hevur el. hevði, so at úrslitið verður AB (Narrog og Heine 2011:140). Tað nýggja eftirfestið, *-ni*, er sostatt ein endurnýggjan, sum er íkomin av merkingarligari bleiking av *-an*, har talandi hava kent seg noyddar at styrkja um merkingina hjá A. Seinni verður *-ni* brúkt ekspressivt, *eg vil so illa pissa* og *eg vil so illani pissa*, og eisini í *hjartaliga tillukku* og *hjartaligani tillukku*, har tað seinna má merkja 'hjartaliga tillukku, og eg veruliga meini tað'. Sbr. eisini orðaformin *barastani* sum í *hatta passar barastani ikki* við *-sta+ni*. Her er fyrst *bara* blivið til *barasta*, har *-sta* hevur ekspressiva merking (upprunin er hástig *-sta*), og aftur at hesum verður *-ni* lagt, helst tá ið *barasta* ikki er so ekspressivt longur. Sama søga er við *púra*, *púrasta, púrastani.* Hesir formar vísa, at *-ni* hevur ekspressiva nýtslu.

Í *soleiðis* var tað hvørsfallið *-s* og *-i*, sum blivu endurgreinað til eitt eftirfesti *-is*, *soleiði-s* til *soleið-is*, *árdegi-s* > *árdeg-is*, og í *allatíðina* og *ongastaðna* er tað tann bundna endingin, ið er endurgreinað sum hjáorðaeftirfesti.

-is í *soleiðis* gongur aftur til norrønan *ija*-stovn, har *-s* er hvørsfalsending sum í *árdegi-s* 'snimma'. Hesir hvørsfalsformar vórðu nýttir sum staðar- og tíðarhjáliðir í norrønum (Kvaran 1990/1991).

Eftirfestið *-na* gongur aftur til ta bundnu endingina, sum nevnt, so at *allar tíð**irnar*** verður til *allatíð**ina***, og tað kann hava formin *-na* sum í *allastað**na***, *nógvastað**na***, *ongastað**na***. Ein setningur sum *vit arbeiða alla tíðina* verður til *vit arbeiða allatíðina*, har *allatíðina* er eitt tíðarhjáorð. Upprunin er í syntaksini, *allar tíðirnar*. Navnheildin *allar tíðirnar* er ikki ávirki, tí *arbeiða* er eitt óávirkandi sagnorð, og kann tí ikki taka nakað ávirki. Í *vit arbeiða allar tíðirnar* fungerar *allar tíðirnar* sum ein tíðarhjáliður, og tað er ikki langt frá hesi funktión til eitt tíðarhjáorð, og her verður, sum frá liður, -(*i*)*na*(*r*) til eitt serstakt hjáorðaeftirfesti.

	Syntaks	Morfologi	
(4) a.	vit arbeiða **alla tíðina**	vit arbeiða **allatíðina**	-na
b.	vit koma **árdegi-s**	vit fara **árdeg-is**	-is

Tá ið fólk hava havt *-ni* og *-is* eftirfestini tøk, gera tey eitt nýtt eftirfesti, *-isni* sbr. *soleiðisni*, upprunaliga helst eitt ekspressivt aftesti. Sama geldur fyri *-isna*. Ekspressiv nýtsla er eisini í *allasteðnani* og *nógvastaðnani*, og í formum sum *herbeint* og *herbeintnar*, har tað seinna hevur verið, ella er, ekspressivt, sum í: *altso herbeintnar er gott at vera* og í formi sum *eg komi beinaveginar*.

5. Niðurstøða

Úrslitið av stakorðamyndanini er, í teimum førum, ið her hava verið til umrøðu, leksikalisering, sum merkir at 'viðsett orð + X' verður til eitt orð. Setningsliðabygnaðurin hvørvir í einum, og vit kunnu hava ljóðliga reduktión ella ikki. Eingin slík er í *herbeint* mótsett *nakrastaðni* frá *nakra**n***. Formarnir, ið eru

leksikaliseraðir, eru enn greinbærir í smærri partar, og verður tað borið saman við tey ógreinbæru *kortini, eisini, hissini*, so vísir tað, at leksikalisering er í stigum, og sum frá líður, verða formarnir meira og meira óígjøgnumskygdir. Víst hevur verið á tann leiklut analogi hevur, sbr. *nakrantíð, onkuntíð*, og at hetta er partur av tí netverki, sum er úrslitið av leksikalisering.

Sjálvt um høvuðsevni í greinini er leksikaliering, so eru eftirfestini eisini viðgjørd nakað, har tað kemur fram, at so hvørt sum eitthvørt kámast (*haðan,* har 'frá' merkingin í *-an* er burtur), so verður tilfar lagt aftur at, (*haðan+i*) fyri at gera formin gjøgnumskygdari ('frá staðnum her'). Men hesin orðaformur kann aftur leksikaliserast til *haðani-*, og fyri at gera henda formin greiðari, verður annað tilfar lagt afturat, *haðanifrá*. Tað er sostatt ein ringur, ið eisini kann lýsast við *soleiði-s* (adverbielt hvørsfall) til *soleið-is* (endurgreining, endurnýggjan) til *soleiðis-* (leksikalisering). Aftur at hesum formi verður tøkt tilfar lagt, t.e. *-na(r)* ella *-ni* við ekspressivari funktión, *soleiðis+ni*, *soleiðis+na*, sbr. eisini tað ekspressivu nýtsluna, sum er í *herbeintar* og *barastani*.

HEIMILDIR

Antilla, Raimo. (1989). *Historical and comparative linguistics*. John Benjamins Publishing Company.

Bauer, Laurie. (1983). *English word-formation*. Cambridge University Press.

Booij, Gert. (2007). *The grammar of words* (2. útg.). *An introduction to morphology*. Oxford University Press.

Brinton, Laurel J. og Elisabeth Closs Traugott. (2005). *Lexizalication and language change*. Cambridge University Press.

Brinton, Laurel J. (2012). The ghost of old morphology: Lexicalization or (de)grammaticalization? Í Kristin Davidse, Tine Breban, Liselotte Brems og Tanja Mortelmans (ritstj.), *Grammaticalization and language change. New reflections* (s. 135–166). John Benjamins Publishing Company.

Butt, Miriam. (2006). *Theories of case*. Cambridge University Press.

Corbett, Greville. (1999). *Gender*. Cambridge University Press.

Fischer, Olga. (2018). Analogy. Í Sylvie Hancil, Tine Breban og José Vicente Lozano (ritstj.), *New trends in grammaticalization and langauge change* (s. 75–105). John Benjamins Publishing Company.

Fritzner, Johan. (1896). *Ordbog over det gamle norske sprog*. Tryggve Juul Møller Forlag.

Haiman, John. (2017). Exaptation. Í Adam Ledgeway og Ian Roberts (ritstj.), *The Cambridge handbook of historical syntax*. Cambridge University Press.

Hammershaimb, Venceslaus U. (1854). *Færøisk Sproglæra*. D. Quist Bog- og Nodetrykkeri.

Himmelmann, Nikolaus P. (2004). Lexizalization and grammaticalization: Opposite or orthogonal? Í Walter Bisang, Nikolaus P. Himmelmann og Björn Wiemer (ritstj.), *What makes grammaticalization - A look from its components and its fringes* (s. 21–42). Mouton de Gruyter.

Hopper, Paul og Elisabeth Closs Traugott. (2003). *Grammaticalization* (2. útg.). Cambridge University Press.

Katlev, Jan. (2000). *Politikens etymologiske ordbog*. Politikens Forlag.

Kvaran, G. (1990/1991). Um *-is* endingu atviksorða. *Íslenskt mál*, *12/13*, 7–34.

Lehmann, Christian. (2002). New reflections on grammaticalization and lexicalization. Í Ilse Wischer og Gabriele Diewald (ritstj.), *New reflections on grammaticalization* (s. 1–18). John Benjamins Publishing Company.

Matras, Christian. (1951–1953). *J.H. Schrøters optegnelser af Sjúrðar kvæði*. Munksgaard.
Narrog, Heiko og Bernd Heine. (2021). *Grammaticalization*. Oxford University Press.
Paul, Hermann. (1909[1880]). *Prinzipien der Sprachgeschicte* (4. útg.). Halle.
Petersen, Hjalmar P. (2003). *Steinur brestur fyri mannatungu*. Brattalíð.
Petersen, Hjalmar P. (2009). *Gender assignment in Modern Faroese*. Verlag dr. Kovač.
Petersen, Hjalmar P. (2010). *The dynamics of Faroese-Danish language contact*. Universitätsverlag Winter.
Petersen, Hjalmar P. (2019a). Adverbial lexicalization in Faroese. *Norsk Lingvistisk Tidskrift, 37*, 269–287.
Petersen, Hjalmar P. (2019b). *Føroysk míllæra 1. Kyn, orðmyndan og bending.* Nám. https://mallaera1.sbok.nam.fo/
Petersen, Hjalmar P. (handrit). Adverbial renewal cycles in Faroese.
Poulsen, Jóhan Hendrik W., Petur Zachariassen og Bárður Jákupsson. (1998). *Føroysk orðabók.* Føroya Fróðskaparfelag.
Thomsen, Henning. 2000. *Føroysk samheitaorðabók*. Føroya Fróðskaparfelag.
Thráinsson, Höskuldur, Hjalmar P. Petersen, Jógvan í Lon Jacobsen og Zakaris Svabo Hansen. (2012). *Faroese: An overview and reference grammar.* Fróðskapur.
Traugott Closs, Elisabeth og Graeme Trousdale. (2013). *Constructionalization and constructional changes*. Oxford University Press.
Weyhe, Eivind. (2011). *Hentzasavn. Kvæðasavnið hjá Jóannesi í Króki frá 1819.* Fróðskapur.
Weyhe, Eivind. (2020). Eisini, hissini og kortini. *Fróðskaparrit 65/66*: 5–12.

ABSTRACT

‘Adverbial lexicalization’

Keywords: Adverbial lexicalization, derivation, functional renewal, expressive suffix, Faroese, language change

In Faroese there is univerbation of phrases like *onkran stað* ‘some place’ to *onkrastað* with deletion of the accusative ending *-n* in *onkran* ‘some’. In this particular case, an adverbial suffix *-ni* is added giving the adverb *onkrastaðni* ‘somewhere’. It is univerbation of this kind that will be addressed here, where the second part of the compounds is *beint* ‘straight’, *-leið* ‘path’, *-stað* ‘place’, *-steðs* ‘place’, *tíð* ‘time’ and *veg* ‘road’. In addition to this, there is a short section on the suffixes that are used.

Hjalmar P. Petersen
Fróðskaparsetur Føroya
hjalmar@setur.fo

Frændafundur 10

Lis Mortensen og Barbara Biskopstø Hansen: Lyklar til náttúruvernd: Geoarvur og geoferðavinna í Føroyum

Katrín Anna Lund: Af göldrum og lundum í síkvikum heimi: Menningararfur á fleygiferð

Bergur Rønne Moberg: Føroyar sum bókmentalig komu-mentan: Eksotiseringar og sjálveksotiseringar hjá Williami Heinesen, Jørgen-Frantz Jacobsen og í føroyskari ferðavinnu

Malan Marnersdóttir: Viktoria fer til sjós

Ole Wich: En historisk perspektivering af første kendte optegnelse af Sigurdkvadet: H.C. Lyngbyes manuskript på Landsbókasavnið

Tóta Árnadóttir: Stútt stev á fleiri beinum? Føroyskur dansur sum ferðafólkauppliving – møguleikar og avbjóðingar

Filippa Lindahl: Spetsställning och satsflätor i färöiskan: En översättningsstudie

Sigríður Sigurjónsdóttir: Sambúð norrænu eyjamálanna og ensku á tímum snjalltækja og alþjóðavæðingar

Margrét Jónsdóttir: Um sögnina *fjarlægjast* með þágufallsandlagi

Sigríður Magnúsdóttir, Victoria Absalonsen og Höskuldur Þráinsson: Íslenskar og færeyskar *mýs*: Um fleirtölu í íslensku og færeysku barnamáli

Hjalmar P. Petersen: Leksikalisering til hjáorð

ISBN 978-99972-55-31-0